

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Sirgo Saar

JURIIDILISE ISIKU KURITEO EEST SÜÜDI MÕISTMISE JÄREL
TSIVILKOHTUMENETLUSES SUNDLÕPETAMISE VASTAVUS *NE BIS IN IDEM*
PRINTSIIBILE
Magistritöö

Juhendaja:
professor Jaan Ginter

Tartu
2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kuritegeliku ühenduse mõiste	8
1.1. Kuritegelik ühendus KarS § 255	8
1.2. Kohtupraktika seisukohad	14
1.3. Kuritegeliku ühenduse organiseerimine KarS § 256.....	16
2. Juriidilise isiku mõiste	22
2.1. Juriidiline isik	22
3. Karistusseadustiku võimalikud karistused juriidilisele isikule.....	27
3.1. Rahaline karistus ja lisakaristused.....	27
3.2. Juriidilise isiku sundlõpetamine	29
3.3. Konfiskeerimine kui muu mõjutusvahend.....	43
4. <i>Ne bis in idem</i> Eesti karistusõiguses.....	48
4.1. Kohtupraktika Eestis	51
5. <i>Ne bis in idem</i> välisriikide ning Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas	55
5.1. Sergey Zolotukhin vs. Venemaa.....	56
5.2. A and B vs. Norra	57
5.3. Gradinger vs. Austria.....	61
5.4. Johannesson vs. Island.....	61
5.5. Järeldused	62
Kokkuvõte	64
Summary: Compulsory dissolution of a legal person via civil procedure after criminal conviction of the legal person and its compliance with the <i>ne bis in idem</i> principle	67
Kasutatud allikate loetelu	70
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud õigusaktid	72
Kasutatud kohtulahendid	73

Sissejuhatus

Tegelemaks ettevõtlusega on mõistlik ning majanduslikus mõttes kasulik luua selleks ettenähtud äriühing. Ettevõtlusega tegelemise õigus tuleneb põhiseaduse (PS) §-ist 31.¹ Ettevõtluse vormiks võib olla täisühing, osaühing, aktsiaselts, usaldusühing või mis iganes juriidiline keha, mida seadus võimaldab.² Paraku kõik loodud ettevõtted ei ole siiski juhitud äriseadustiku mõttes „ettevõtja“ poolt eduliste eesmärkide nimel. Juriidilise isiku varju võib hoopis peidetud olla kuritegeliku ühenduse õiguslikes raamides toimimine eesmärgiga teenida kuritegelikul teel kriminaaltulu.

Just õiguslikes raamides, kuivõrd juriidilise isiku vormi abil on võimalik oma ebaseaduslikke tegevusi peita äriühingu toimimise taha. Näiteks 14.02.2018 a. avaldatud Äripäeva artikkel räägib ärimeeste Hubert Hirve, Pavel Gammari jt vahistamisest, kuivõrd ärimeestele esitati süüdistus kuulumises kuritegelikku ühendusse.³ Artiklis tõdetakse, et kuritegude toimepanemiseks kasutati juriidilisi isikuid. Korporatsiooni kui ettevõtte iseseisvat osalemist tsiviilkäibes hakati tunnistama 19. sajandil seoses kaubandus-ja ärisuhete arenguga, millest tulenevalt anti volitused uuele kollektiivsele subjektile ehk juriidilisele isikule, kes loodi seaduse alusel ning kelle kaudu oma eesmärgi saavutama hakati.⁴ Termin „juriidiline isik“ võeti kasutusele alles 19. sajandil, kuid kollektiivse ja inimesest erineva õigussubjekti ajalugu on oluliselt pikem.⁵

Korporatsioonidest ja grupeeringutest kirjutab Hirsch, tuues esile, et oma olemuselt kuritegeliku grupeeringu asutamine on seadusevastane.⁶ Hirsch selgitab, et korporatsioon on inimestest koosnev organisatsioon, mis liikmeskonna vahetumisest sõltumata kujutab endast ühiskonnas eksisteerivat õigussubjekti.⁷ Ettevõtja võib tegutseda tegevusaladel, millel tegutsemine ei ole seadusega keelatud.⁸

Täpselt nagu füüsiliste isikute puhul kaasneb ka juriidiliste isikute puhul kuriteo toimepanemisega kriminaalvastutus. See pole aga alati nii olnud, et juriidilisi isikuid saab

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus RT I, 15.05.2015, 2.

² Äriseadustik (edasipidi ÄS) § 2 lg 1.

³ Lisaks esitati süüdistus veel kunagi rahapesu andmebüroos töötanud Aivar Orukasele, kunagisele kaitsepolitseinikule Viljar Subkale ning kahtlustatavaks peetakse ka vandeadvokaat Viktor Särgravat. Äripäev. Kättesaadav: https://www.aripaev.ee/uudised/2018/02/14/vahistati-kurikuulsad-arimehed-hirv-ja-gammer?utm_source=facebook&utm_medium=wallpost

⁴ E. Elkind, J. Sootak. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. *Juridica X*, 2005, lk 671.

⁵ K. Saare. Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Tartu 2004, lk 15.

⁶ H. J. Hirsch. 1-1996 *Juridica*, lk 19.

⁷ *Ibid.* lk 21.

⁸ ÄS § 4 lg 1.

kriminaalvastutusele võtta. Juriidilise isiku aktiivne osalemine majanduselus andis võimaluse juriidiline isik võtta lisaks tsiviilvastutusele ka kriminaalvastutusele.⁹ 19. sajandil korporatsioonid (juriidilised isikud, mitte isikute ühendused) arenesid, industriaalrevolutsioon oli tõusutrendis, Common Law oli muutumas ning kriminaalvastutust hakati rakendama ka juriidilistele isikutele.¹⁰

Heites füüsilisele isikule ette karistusõigusliku normi rikkumist, tuleb Eesti karistusõiguses lähtuda kolmeastmelisest finalistlikust deliktistruktuurist¹¹, milleks on koosseisupärane tegu, õigusvastasus ja süülisus karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 2 lg 2 alusel. Samasugust lähenemist kasutatakse ka juriidiliste isikute puhul, tehes kindlaks kõik deliktistruktuuri elemendid ning juriidilise isiku huvides teo toime pannud füüsilise isiku süü ning süüd välistavad asjaolud.¹²

Süü tähendas Hirschi mõttes seda, et inimene võis vaba, vastutusvõimelise ja moraalse enesemääramise alusel hoopistükis õiguse vastu otsustada. Sellisest süü ja kõlbelise isiku seostusest tuleneb, et süü etteheidet saab teha vaid inimesele.¹³ Süü etteheide vaid inimesele näitab ilmekalt seda, et kunagi ei kujutatud ettegi, et võib tekkida selline “juriidilise isiku” vorm, keda saab täpselt sama moodi vastutusele võtta kui füüsilist isikut. Samas ei ole jällegi kunagi kaheldud juriidiliste isikute süüvõime olemasolus halduskaristusõiguse puhul.¹⁴

Kuid ajapikku on leitud, et on vaja võtta kriminaalvastutusele ka juriidilised isikud, kuivõrd mõisteti, et läbi juriidiliste isikute on võimalik füüsilistel isikutel kuritegusid toime panna. See on üheks põhjuseks miks Eesti karistusseadustikku on samuti sisse toodud kuritegeliku ühenduse ja organiseeritud kuritegevuse paragrahvid¹⁵, mis sätestavad karistused, kui olla kuritegeliku ühenduse liige või seda ühendust juhtida, organiseerida. Ilmselgelt võib eksisteerida ka ühendusi, mis ei ole juriidilised isikud, kuid mis on kuritegelikud ühendused. Sellele vaatamata on võimalik vastutusele võtta nii juriidilisi isikuid kui ka organiseeritud kuritegelike ühenduste liikmeid. Hetkel kehtivas karistusseadustikus on karistusliku

⁹ Viide 4.

¹⁰ M. Catargiu. The origins of Criminal Liability of legal persons – A Comparative Perspective. *International Journal of Juridical Sciences*, No. 3 (2013), pp. 29.

¹¹ J. Sootak. *Karistusõigus. Üldosa*. Tallinn 2010, lk 203.

¹² *Ibid.* lk 717.

¹³ Viide 6, lk 18.

¹⁴ *Ibid.* lk 18-19.

¹⁵ *Karistusseadustik*, RT I 2002, 86, 504.

sanktsiooninormiga sätestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus erinevate süüteo koosseisude puhul.¹⁶

Käesolev töö keskendub kuritegeliku ühenduse ja organiseeritud kuritegevuse paigutumisele juriidilise isiku õiguslikku vormi. Magistriöö eesmärgiks on välja selgitada kas teatud juhtudel on tegemist topeltkaristatavuse ehk *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega, kus toimub rikkumisele reageerimiseks mitu erinevat menetlust. Karistusseadustikus on *ne bis in idem* printsiip kirja pandud §-is 2 lõikes 3, mille kohaselt sama süüteo eest ei või kedagi karistada mitu korda, sõltumata sellest, kas karistus on mõistetud Eestis või mõnes teises riigis. Juriidiline isik võib olla menetlussubjektiks mitmes erinevas menetluses sh tsiviil-, kriminaal või väärteomenetluses.

Varasemalt on kirjutatud *ne bis in idem* põhimõtte võimalikust rikkumisest kuritegeliku ühendusega seondult¹⁷ ning neid tulemusi võetakse antud uurimuses loomulikult arvesse. Siinkirjutaja ei ole leidnud lähenemist kuritegelikule ühendusele küljest, mis vaatleks kuritegeliku ühenduse karistatavust mitmes erinevas menetluses, lähtuvalt *ne bis in idem* põhimõttest. Käesolevas töös uuritakse, kas mitmes erinevas menetluses juriidilisele isikule karistuse kohaldamine rikuks topeltkaristamise vältimise põhimõtet, kuna teadaolevalt ei tohi füüsilist ega juriidilist isikut karistada sama teo eest, samas asjas mitu korda. Sama põhimõte kehtib ka kuriteo ja väärteo puhul samas asjas. Isikut ei tohi karistada kuriteo eest, kui teda on varasemalt samas asjas juba karistatud väärteo eest lähtudes *ne bis in idem* põhimõttest.¹⁸ Kui isik on kuriteo eest õigeks mõistetud, välistab see tema süüditunnistamise sama teo eest väärteo alusel.¹⁹

Ne bis in idem põhimõte ulatub Antiik-Kreeka ja Rooma aegadesse ning traditsiooniliselt mõistetakse seda karistusõiguse põhimõttena.²⁰ Põhimõtet tunnustatakse Eesti põhiseaduse tasemel (§ 23 lg 3) ning on kirja pandud erinevatesse rahvusvahelistesse õigusaktidesse²¹. Teadaolevalt on võimalik juriidilist isikut karistada maksumenetluses²², kriminaalmenetluses ning mõistagi on võimalik mõista juriidiliselt isikult välja ka lepingu rikkumisest tulenevaid

¹⁶ Karistusseadustik, RT I, 07.07.2017, 5.

¹⁷ A. Soo. Kuritegeliku ühenduse mõiste *Ne bis in idem* põhimõtte RKKKo 3-1-1-57-09. *Juridica* II 2010.

¹⁸ Viide 11, lk 138.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ U. Lõhmus. *Ne bis in idem* põhimõtte Euroopa Liidu õiguses. *Juridica* IX/2009, lk 584.

²¹ *Ibid.* 584-585 (staatuse andis põhimõttele ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut). Põhimõtet kasutatakse Euroopa Nõukogu EIÕK protokollis ja Euroopa Liidu Schengeni rakenduskonventsioonis.

²² A. Värvi. Ühinguõigus. 2008, lk 7.

kahjunõudeid tsiviilkohtumenetluses.²³ Seega kas juriidiline isik, olles kasvõi kuritegelik ühendus, saab vastutada mitmes erinevas menetlusliigis ühe ja sama teo eest?

Varem on lõputöid kirjutatud kuritegelikust ühendusest²⁴ ja juriidilistele isikutele karistuse kohaldamisega seondult,²⁵ kuid ei ole uuritud juriidilise isiku vastutust topeltkaristatavuse aspektist ning seda erinevatest menetlusliikidest lähtuvalt. Käesolev uurimus paigutab kuritegeliku ühenduse juriidilise isiku kehasse ja uurib juriidilise isiku karistatavuse võimalust erinevate menetluste raames *ne bis in idem* põhimõttest lähtuvalt. Uurimus lähtub varasemalt õiguskirjanduses avaldatust ning kohtupraktikast.

Juriidilise isiku vastutus kuritegeliku ühenduse koosseisu osas vajab läbianaalüüsimist ning töö eesmärk on välja selgitada kas võib tekkida olukordi, kus juriidilist isikut karistatakse kriminaalmenetluses rahatrahviga ning tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamisega ehk kas seeläbi rikutakse *ne bis in idem* põhimõtet. Uuritakse erinevaid karistusi ja võrreldakse nende kehtivusi. Karistusõiguse korrastamisel on mitmeid kordi muudetud kuritegeliku ühenduse koosseisu karistusseadustikus ning uuritakse nende muudatuste tagamaid.

Magistritöö kirjutamisel kasutatakse kombineeritud meetodit ajaloolisest-kronoloogilisest ja võrdlevast meetodist. Ajaloolist lähenemist on kasutatud osas, mis puudutab kuritegeliku ühenduse koosseisu muutmist ajas ning võrdlevat meetodit osas, mis puudutab erinevate kohtulahendite, välisriigi kohtupraktika ja õigusaktide omavahelist võrdlemist. Magistritöös on kasutatud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtulahendeid, mis puudutavad juriidilist isikut, kuritegelikku ühendust ja *ne bis in idem* põhimõtet. Magistritöös on kasutatud Assar Pauluse kokkuleppemenetluse raames tehtud kohtuotsust, mille kohaselt karistati kahte juriidilist isikut rahalise karistusega ning kohaldati konfiskeerimist. Lisaks on mõistagi kasutatud teisi välismaised kohtulahendeid, uurides teiste riikide lähenemist *ne bis in idem* põhimõttele. Kasutatud on erinevaid *Juridica* teadusartikleid, seaduste seletuskirju, välismaa kirjandust ning interneti allikatest kogutud teadusmaterjale.

Esimeses peatükis selgitatakse välja mis üldse on kuritegelik ühendus ja organiseeritud grupp ning mis on nende ühenduste vahe ning kus kohas asuvad kuritegeliku ühenduse juured ning kust kohast on kuritegelik ühendus oma sisu saanud. Teises peatükis defineeritakse põgusalt mis on juriidiline isik ning mis funktsioone see ühendus omab. Leitakse seoseid juriidilise isiku kui ettevõtja ning kuritegeliku ühenduse vahel.

²³ *Ibid.*

²⁴ E. Evelin. Kuritegeliku ühenduse mõiste sisustamisega seotud probleemistik Eesti karistusõiguses. Magistritöö 2016.

²⁵ K. Tee. Juriidilisele isikule kohaldatavad karistused. Magistritöö 2016.

Kolmandas peatükis uuritakse juriidilisele isikule kohaldatavaid põhi-ja lisakaristusi. Kuivõrd juriidilise isiku sundlõpetamine ei ole enam karistusseadustiku alusel võimalik, on võimalus juriidilist isikut karistada kriminaalmenetluses vaid rahalise karistusega. Uuritakse, kas kriminaalmenetluses rahalise karistuse kohaldamine ja tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamine rikub *ne bis in idem* põhimõtet.

Neljandas peatükis uuritakse *ne bis in idem* põhimõtte sisu ja selle kohaldamist Eesti kohtupraktikas. Viiendas peatükis uuritakse Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat ja võrreldakse neid omavahel. Lisaks uuritakse käesolevas uurimistöös erinevaid välisriikide kohtulahendeid, mis on otseselt seotud *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega ning seostatakse seda kõnealuse teemaga.

Märksõnad: karistusõigus, kuritegelik ühendus, organiseeritud kuritegevus, juriidiline isik, juriidilise isiku vastutus, *ne bis in idem*.

1. Kuritegeliku ühenduse mõiste

1.1. Kuritegelik ühendus KarS § 255

Karistusseadustiku 16. peatükis on sätestatud avaliku rahu vastased süüteod. Avaliku rahu all mõeldakse ühiskonnas elavate inimeste ühist suhtlemiskorda, mis eksisteerib sõltumata konkreetsest riigivõimust või selle vormist eesmärgiga tagada ühiskonnaliikmete turvalisus.²⁶

KarS 16. peatüki 1. jaos on välja toodud avaliku julgeoleku vastased süüteod ning KarS § 255 lg 1 näeb ette kuritegeliku ühenduse koosseisu. 16. peatükk jaguneb kolmeks jaoks: avaliku julgeoleku vastased süüteod, avaliku korra vastased süüteod ja avaliku võimu teostamise vastased süüteod.²⁷

KarS § 255 kuulub avaliku julgeoleku vastaste süütegude kategoriseeringusse. Hetkel kehtiv KarS § 255 lg 1 sätestab, et kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse, mille tegevus on suunatud teise astme kuritegudele toimepanemisele, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele, kuulumise eest karistatakse kolme- kuni kaheasteastase vangistusega. Sama paragrahvi lõige 1¹ näeb sama teo eest juriidilisele isikule ette rahalise karistuse. Lõige 2 täpsustab, et käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest võib kohus punkt 1 kohaselt kohaldada lisakaristusena varalist karistust vastavalt käesoleva seadustiku §-s 53 sätestatule või võib kohus punkt 2 kohaselt kohaldada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt karistusseadustiku §-s 83² sätestatule.

KarS § 255 lg 1 sätestab seega alampiiri, mille kohaselt on vaja vähemalt kolme subjekti, et oleks võimalik rääkida isikute kuritegelikust ühendusest. Lisaks ütleb norm, et ühendus peab olema püsiv, ülesannetega jaotatud ning mille tegevus on suunatud raskemate teise astme kuritegudele või esimese astme kuritegude toimepanemisele. Kuritegeliku ühenduse mõistet on õiguskirjanduses ka varem käsitletud tuginedes Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendile²⁸, milles on väga põhjalikult sisustatud kuritegeliku ühenduse mõistet. Kuritegeliku ühenduse mõistet ei kasutata otseselt teistes õigusaktides peale KarS-i, kuid kuritegeliku ühenduse definitsiooni on ajaga muudetud karistusõiguse korrastamise käigus korduvalt²⁹.

²⁶ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2015, § 255 lk 663 p 1.2.

²⁷ *Ibid.* p 2.1.

²⁸ Viide 17.

²⁹ Karistusseadustiku eelnõu 119 SE I.

Seega tuleks enne kohtupraktika juurde asumist uurida kuritegeliku ühenduse mõiste ajalist kujunemist ning selle mõiste Eesti karistusõigusesse ülevõtmist.

Uurimistöö lihtsuse ja jälgitavuse hõlbustamiseks on mõistlik tuua välja KarS § 255, mis on kuritegeliku ühenduse kriminaliseeritud hetkel kehtiv norm³⁰:

(1) *Kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse, mille tegevus on suunatud teise astme kuritegude, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele, kuulumise eest – karistatakse kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega.*

(1¹) *Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.*

(2) *Käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest:*
1) *võib kohus kohaldada lisakaristusena varalist karistust vastavalt sätestatule või*
2) *võib kohus kohaldada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.*

Varem ei ole KarS § 255 olnud nii põhjalikult reguleeritud nagu ta on seda täna. 1.09.2002, kui jõustus karistusseadustiku esimene redaktsioon, toodi karistusseadustikku sisse kuritegeliku ühenduse mõiste, mille paragrahv oli järgnev:

(1) *Kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse kuulumise eest, mille tegevus on suunatud esimese astme kuritegude toimepanemisele või ametivõimude ebaseaduslikule mõjutamisele, – karistatakse kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega.*

(2) *Kohus võib käesolevas paragrahvis sätestatud süüteo eest kohaldada lisakaristusena varalist karistust vastavalt käesoleva seadustiku §-s 53 sätestatule.*

Võrreldes täna kehtivat ning 2002. aasta paragrahvi, on tuvastatav, et kuritegelikuks ühenduseks sai tunnistada lisaks esimese astme kuritegude toimepanemisele suunatud ühendustele ka ametivõimude ebaseaduslikule mõjutamisele suunatud ühendusi, mida hetkel kehtiv seadus enam ette ei näe. Samuti ei sätestanud norm teise astme kuritegude toimepanemist kui kuritegeliku ühenduse tunnust. Ametivõimude ebaseaduslik mõjutamine jäeti seadus tekstist välja 24.01.2007. a. vastu võetud karistusseadustiku muudatustega, kuna eelnõu 931 SE seletuskirja kohaselt see võimaldavat sätte laiendavat tõlgendamist.³¹ Samuti

³⁰ Karistusseadustik RT I, 07.07.2017, 5 (01.11.2017).

³¹ Eelnõu 931 SE I seletuskiri, lk 43.

selgub seletuskirjast, et enamus ametivõimude ebaseadusliku mõjutamise juhtudest on kaetud KarS-i koosseisudega (korruptsioonikuriteod, vägivald õiguskaitseasutuse töötajate ja võimuesindajate suhtes, valeandmete esitamine).³²

2002. aasta karistuseadustiku eelnõu algteksti seletuskiri sisaldab punkti, kus nenditakse, et kuritegeliku ühenduse eesmärgiks võib olla nii majanduslik kasu kui poliitiline mõju. Tähele tuleks panna, et kuigi 2002 aasta eelnõu seletuskirjas on juba mainitud majanduslikku kasu (mida tuleks mõista kui varalist kasu), siis seaduse teksti tuuakse see sisse alles 5 aastat hiljem ning 2002. a. eelnõu seletuskiri mainis ka poliitilist mõju, kuid seda ei ole kunagi seaduse teksti otsesõnu sisse toodud.³³

Eelnõu seletuskirjas 119 SE I § 265³⁴ punktis "Kuritegelik ühendus" on selgitatud, et kuritegeliku ühendust iseloomustavad järgnevad tunnused: 1. ühendusse kuulub ja kuritegude toime panemisest võtab osa 3 või enam isikut; 2. ühenduseliikmete vaheliste suhete püsivus ja ülesannete jaotus; 3. grupitergevuse eesmärgid on kuritegelikud - kas toime panna esimese astme kuritegusid või mõjutada ametiisikuid käituma ebaseaduslikult nt altkäemaksu andmine, ametiisikute ähvardamine või muul viisil nende mõjutamine tööülesannete täitmisel.

Eelnõu 119 SE I seletuskirjas selgitatakse, et redaktsioonis kuritegelikku ühendust kvalifitseeriva tingimusena teistes paragrahvides ette ei nähta, mistõttu peab antud paragrahvi kohaldama kogumina nende paragrahvidega, kus on ette nähtud vastutus konkreetse toimepandud kuriteo eest. Kvalifitseeriva tingimusena on ette nähtud kuriteo toimepanemine grupi poolt, mis tagab kuriteost osavõtu rangemat karistamist teatud kuritegude puhul.³⁵ Eelnõu 119 SE I kohaselt, et tegu kvalifitseerida kuritegeliku ühenduse koosseisu alla, peab ühendust iseloomustama kolmeliikmelisus, püsivus ja ülesannete jaotatus. Eelnõu kohaselt on teo grupi poolt toimepanemine teatud kuritegude raskendavaks koosseisu tunnuseks. See tähendab, et kvalifitseeriva asjaoluna kuritegelik ühendus on eraldi koosseis, kuid mitmete kuritegude puhul jääb alles kvalifitseeriv asjaolu – teo toimepanemine grupis.

On mõistetav, et kuritegelik ühendus ei pane kuritegusid toime alati ühiselt ja kõik koos. Kuritegelik ühendus on oma olemuselt grupi alaliik. Ühendus võib olla nii juriidiline isik kui tavaline ühendus. Algtekst nägi kuritegeliku ühenduse kõrval ette ka eraldi koosseisu - „avalikku korda eirava grupi organiseerimine“, mille alla võiksid liigituda ühendused, kes ei

³² *Ibid.*

³³ Karistuseseadustiku eelnõu 119 SE I, punkt 6.9. Avaliku rahu vastased süüteod.

³⁴ Tegemist ei ole trükiveaga, kuivõrd tegemist on algtekstiga, siis hiljem eemaldati teisi paragrahve ning lõpuks sai kuritegeliku ühenduse paragrahviks siiski 255.

³⁵ Viide 31 lk 43.

ole niivõrd oma ülesannetega jaotatud ega oma hierarhiat, kuid näiteks moodustuvad grupi üheks korraks. Kuivõrd kuritegeliku ühenduse mõiste on ajas muutunud, siis tuleks arvestada asjaolu, et algselt välja töötatud kuritegeliku ühenduse mõiste sisustamine ei saanudki olla lihtne ja üheselt mõistetav.

15.03.2007 redaktsiooniga otsustati kaotada kuritegeliku ühenduse tegevuste hulgast ametivõimude ebaseaduslik mõjutamine, samas aga lisada kuritegelikule ühendusele varalise kasu saamise eesmärk, teise astme kuriteod ning juriidilise isiku vastutus, mille tulemusena sai paragrahvi sõnastus järgnev:

- (1) *Kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse, mis on loodud varalise kasu saamise eesmärgil ning mille tegevus on suunatud teise astme kuritegude, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele, kuulumise eest – karistatakse kolme- kuni kaheteistaastase vangistusega.*
- (1¹) *Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistuse või sundlõpetamisega.*

On tuvastatav, et ametiisiku ebaseaduslik mõjutamine on kaotatud ning kuritegeliku ühenduse koosseisule lisandus varalise kasu saamise eesmärk ning juriidilist isikut saab karistada rahalise karistuse või sundlõpetamisega. Samuti on selgelt nähtav, et enne 2007. aastat ei saanud juriidilist isikut karistada kuritegelikku ühendusse kuulumise eest, kuid nüüd leiti, et juriidilise isiku vastutus on oluline. Lisaks otsustati lisada esimese astme kuritegudele lisaks teise astme kuriteod. Seletuskirjas nähtub, et seadusandja pidas muudatusi vajalikuks tuginedes Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioonile (Palermo kokkulepe) ja Euroopa Liidu Nõukogu organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise raamotsuse eelnõule.³⁶ Lisaks mainib seadusandja, et muudetakse kuritegeliku ühenduse definitsiooni, millest tulenevalt lisati süüteo koosseisu subjektiivse elemendina varalise kasu saamise eesmärk.³⁷ Mõistagi oli kuritegelikel ühendustel see eesmärk reeglina olemas varasemalt, kuid nüüd otsustati see Palermo kokkuleppest üle võtta ja seadusesse tõendamist vajava tunnuseks kirja panna.

Palermo kokkuleppe üldine eesmärk on edendada koostööd rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse tõhusamaks ärahoidmiseks.³⁸ Konventsiooni artikli 2 punkt a kohaselt on

³⁶ Riigikogu seletuskiri 931 SE I, punkt 32, 33.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon RT II 2003, 1, 1. Artikkel 1.

organiseeritud kuritegelik ühendus teatud ajavahemikus toimiv korraldatud ühendus, kuhu kuulub vähemalt kolm isikut, kes kooskõlastavad oma tegevuse, et panna toime käesolevas konventsioonis raske kuriteona määratletud tegu või tegusid, et otse või kaudselt saada rahalist või muud materiaalist kasu.³⁹ Seega on nähtav, et Palermo konventsioon on aluseks võetud Eesti kuritegeliku ühenduse mõiste ja koosseisu sisustamiseks. Eesti karistusseadustik ei sätesta ajavahemikku, mil kuritegelik ühendus peaks oma kuritegelikke tegevusi ellu viima. Lisaks on Palermo kokkuleppes ette nähtud võimalik juriidilise isiku vastutus kriminaal-, tsiviil- või halduskorras⁴⁰, kuid otseseks riigisisese õiguse muutmiseks artikkel 10 ei kohusta, juhul kui taoline vastutus ei vasta riigi õiguspõhimõtetele.

2007. a. muudatuste seletuskirjast nähtub, et Palermo kokkuleppe kohaselt peab karistatav olema ühendusse kuulumine, mille tegevus on suunatud süütegudele, mille eest näeb siseriiklik õigus ette karistuse ülemmäärana vähemalt nelja-aastase vangistuse. Paraku KarSi süsteem tol hetkel seda ette ei näinud, mistõttu lisati kuritegelike ühenduste tegevussfääri ka teise astme kuriteod, mille eest maksimaalne karistus on vähemalt kolm aastat vangistust. Selle tulemus pidavat efektiivsemalt hõlmama kõik eelduskuriteod.⁴¹

2007. aasta seletuskirjast nähtub veel, et tulenevalt Palermo konventsiooni artiklist 10 oli vajalik kehtestada ka juriidilise isiku vastutus ning nende võimalikuks karistuseks nähti ette rahaline karistus või sundlõpetamine. 01.01.2015. a. muudeti uuesti kuritegeliku ühenduse koosseisu sõnastust ning jõuti seisukohale, et varalise kasu eesmärgi eraldi välja toomine ei ole siiski oluline, samuti kaotati ära juriidilise isiku sundlõpetamine. Seega jäeti karistusõiguse revisjoni käigus koosseisust välja varalise kasu saamise eesmärk, mistõttu erineb nüüd Eesti karistusõiguses rakendatav kuritegeliku ühenduse definitsioon Palermo kokkuleppe definitsioonist.⁴²

Küsitav on, kas kasu saamise eesmärgi kuritegeliku ühenduse koosseisust väljajätmine oli õigustatud või mitte. Kas kuritegelik ühendus saab eksisteerida pelgalt eesmärgiga panna toime esimese või teise astme kuritegusid olles püsivas isikutevahelises ülesannetega jaotatud ühenduses ilma omamata tegelikult varalise kasu saamise eesmärki? Töö autor on seisukohal, et kuritegeliku ühenduse § 255 mõttes eksisteerimise eesmärk saabki olla ebaseadusliku tulu teenimine, mitte lihtsalt kuritegude toimepanemine. Seletuskirja kohaselt on varalise kasu saamise eesmärgi kaotamise põhjenduseks toodud see, et kuritegeliku ühenduse ohtlikkus ei

³⁹ *Ibid.* Artikkel 2 punkt a.

⁴⁰ Viide 38 artikkel 10.

⁴¹ Viide 36.

⁴² Viide 26 § 255 lk 667 p 3.5.

sõltu sellest, kas tegemist on varalise kasu või muu eesmärgiga ning varalise kasu saamise eesmärgi eraldi sätestamine on tarbetu.⁴³ On arusaadav, et § 255 osas ei ole nõutud enam varalise kasu saamise eesmärgi näitamist, kuid § 255 alla ei saa liigitada ühendusi, kellel ei ole püsivat ülesannete jaotust ja struktuuri, kuid kes siiski tegutsevad eesmärgiga sooritada kuritegusid. Lisaks selgitatakse, et varem kehtinud sõnastuse kohaselt ei olnud võimalik vastutusele võtta sellist kuritegelikku ühendust kelle eesmärk on rassilise diskrimineerimise iseloomuga või vägivaldse iseloomuga olemata seejuures eesmärgiks seadnud varalist kasu.⁴⁴

Seega on täiesti võimalik, et eksisteerib ühendusi, kes ei ole suunatud kasu teenimisele, mistõttu võib tekkida vajadus sätestada seaduses koosseis, mis kohaldab karistusi ühendustele, mis ei tegutse ilmingimata varalise kasu saamise eesmärgiga, kuid mille tegevus on suunatud kuritegude toimepanemisele, kas rassilise diskrimineerimise rõhumise või vägivalla abil.

Nagu selgus, on kuritegeliku ühenduse paragrahvi korduvalt muudetud. Mõelda võiks § 255 koosseisu järjepidevuse hoidmisele. Pidev koosseisu muutmine tekitab praktikas segadust ja õigusselgusetust. Kuritegeliku ühenduse eesmärk on siiski orienteeritud ebaseaduslike kanalite kaudu tulu teenimiseks, olgu selleks prostitutsioon, väljapressimine või filigraanselt paika pandud autovargused.⁴⁵

Palermo kokkuleppe artikli 2 punkt a kohaselt eksisteerib kuritegelik ühendus eesmärgiga saada rahalist või muud materiaalist kasu. Eesti karistuseaduses seadusandja varalise kasu saamise eesmärki oluliseks ei pidanud, kuivõrd kuritegelik ühendus võib eksisteerida ka muud tüüpi ohuna, omamata seejuures varalise kasu saamise eesmärki. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaande vara mõistest lähtudes ei moodusta vara need asjad või huvid, millel ei ole majanduslikku väärtust (rahalise väärtuseta asjad ja mittemateriaalsed huvid).⁴⁶ Majanduslik varamõiste lähtub TsÜS §-st 66.⁴⁷ TsÜS § 66 kohaselt on vara isikule kuuluvate rahaliselt hinnatavate õiguste ja kohustuste kogum.⁴⁸ Selgitamiseks kuidas mõtestas Riigikohus lahti kuritegeliku ühenduse mõiste sisu ja selle olemust on vajalik uurida kohtupraktikat.

⁴³ 554 KarS jt seaduste muutmise seletuskiri lk. 70.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Nt Leedu autovaraste näide ringkonnaprokuröri Aro Siinmaa *Juridica* artiklis. A. Siinmaa. Kuritegelikud ühendused: müüdid ja tegelikkus. *Juridica* VII/2015, lk 479-480.

⁴⁶ Viide 26 Karistusseadustik. Komm. § 209, lk 561 p. 3.3.

⁴⁷ *Ibid.* p 3.1.

⁴⁸ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I, 20.04.2017, 21.

1.2. Kohtupraktika seisukohad

Kuritegeliku ühenduse mõiste sisustamisel on olulise panuse andnud Riigikohtu kohtupraktika. Riigikohus on öelnud, et kuritegeliku ühenduse kuriteokoosseis sätestab vastutuse kuulumise eest kolmest või enamast isikust koosnevasse püsivasse isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendusse, mis on loodud varalise kasu saamise eesmärgil ning mille tegevus on suunatud teise astme kuritegude, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele. Koosseisuga kaitstavaks õigushüveks on avalik julgeolek.⁴⁹

Riigikohus on öelnud, et kuritegelikku ühendust peab iseloomustama selle püsivus.⁵⁰ Riigikohtu varasem seisukoht on sõnastatud täpsemalt, mille kohaselt kuritegelikku ühendust iseloomustab selle organisatsiooni terviku püsivus. Ühenduse püsivus tähendab omakorda seda, et selle struktuur võimaldab ühenduse liikmetel vahetuda viisil, mil ühendus jätkab selle eesmärgiks seatud tulemuse poole pürgimist.⁵¹ Seega näiteks tavalisel õhtupoolikul ühe korra vandaalitsenud noortekampa ei saa vaadelda kui kuritegelikku ühendust, kuivõrd kambal puudus tõenäoliselt nii püsivus kui ka selgem ülesannete jaotus.

Eelnevast Riigikohtu seisukohast lähtuvalt saab järeldada, et kuritegelikul ühendusel on oluline püsivus, mille kaudu ühendus on ühtne tervik. Lisaks mainib Riigikohus ka ühenduse eesmäärke. Riigikohtu varasema seisukoha kohaselt peab ühendusel olema varalise kasu saamise eesmärk⁵² ehk mõte, mille jaoks see ühendus üldse eksisteerib. Riigikohus lisas täpsustavalt, et KarS §-des 255 ja 256 sätestatud kuriteokoosseisud on formaalsed deliktid. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaande kohaselt tähendab formaalne delikt seda, et koosseis on täidetud vastavalt kuritegelikku ühendusse astumisega või selle organiseerimisega, mitte nende kuritegude toimepanemisega, millele kuritegeliku ühenduse tegevus oli suunatud.⁵³

Kohus selgitab, et koosseis on täidetud vastavalt kuritegelikku ühendusse astumisega või selle organiseerimisega, mitte aga konkreetsete kuritegude toimepanemisega⁵⁴. Sellest tuleb järeldada, et nii kui isik astub kuritegelikku ühendusse on sellega KarS § 255 lg 1 koosseis täidetud. Oluline ei ole siinkohal konkreetse kuriteo nt röövimise toimepanemine, et

⁴⁹ RKKK 3-1-1-127-13 p 7.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ RKKK 3-1-1-57-09 p 13.2.

⁵² *Ibid.* p 13.4. Riigikohtu seisukoht pärineb 2015.a. muudatuste eelsest ajast. Hetkel kehtiv seadus enam kuritegeliku ühenduse eesmäärke ei sätesta.

⁵³ Viide 26 Karistusseadustik. Komm. § 255 lk 668 p 3.6.3.

⁵⁴ Viide 51 p 13.5.

realiseeruks kuritegeliku ühenduse koosseis, vaid piisab ühendusse kuulumisest nagu ütleb KarS § 255 lg 1 koos kohtupraktika selgitustega. Kuritegeliku ühenduse tegevus peab olema suunatud teise astme kuritegudele, mille eest ettenähtud vangistuse ülemmäär on vähemalt kolm aastat, või esimese astme kuritegude toimepanemisele vastavalt KarS § 255 lg-le 1.

Seega saab järeldada, et kuritegelikku ühendust iseloomustab vähemalt kolmeliikmelisus, püsivus grupi sees, ülesannete jaotatus ning et ühendus on suunatud teise või esimese astme kuritegude toimepanemisele ja et koosseis oleks täidetud, piisab vaid sellesse ühendusse kuulumisest. Kuritegelikku ühendust iseloomustab kuriteoliikidest näiteks relvaäri, uimastid, õnnemängud, prostitutsioon ja nende tegevuse põimimine legaalsesse majandustegevusse, rahapesu ning ka muud tegevused nagu näiteks ähvardamine, väljapressimine, vägivald ja altkäemaksud.⁵⁵

Riigikohus on öelnud, et kuritegelik ühendus kujutab juba oma eksistentsilt ohupotentsiaali ühiskonnaliikmetele, ilma reaalselt kuritegusid ellu viimata⁵⁶. Ohupotentsiaal saabub ühenduse rajamisega, mitte aga siis kui ühendus hakkab oma kuritegelikke eesmärke realiseerima.⁵⁷ Subjektiivses koosseisus piisab kuritegelikus ühenduses kaudsest tahtlusest KarS § 16 lg 4 mõttes. Kurjategija peab vähemalt pidama võimalikuks ja möönma, et ühenduse tegevus on suunatud teise astme kuritegude või esimese astme kuritegude toimepanemisele.⁵⁸ KarS § 255 lg 1 näeb miinimumkaristusena ette vähemalt kolmeaastase vanglakaristuse.

Seega võib kuritegeliku ühenduse mõiste kokku võtta sellisena, et tegemist peab olema vähemalt kolmeliikmelise isikute ühendusega, kes on püsivalt ühenduse liikmed ning toimetavad selles ühenduses jaotatud ülesannetega. Ühenduse kuriteod peavad olema suunatud esimese või teise astme kuritegude toimepanemisele ning kuritegelikul ühendusel on võimalik tegutseda läbi juriidilise isiku. Kuriteod võivad olla igat liiki, sh majanduslikud (maksupettused) ja puhtfüüsilised (vägivallakuriteod).

Käesolev peatükk tegeles kuritegeliku ühenduse mõistega Eesti karistusõiguses. Vältimaks kuritegeliku ühenduse ja organiseeritud kuritegevuse ning maffia mõistete segunemist on järgmises peatükis kuritegeliku ühenduse organiseerimise käsitlemise kõrval lühidalt käsitletud ka organiseeritud kuritegevuse ja maffia mõistet.

⁵⁵ Viide 26. Karistusseadustik. Komm. § 255 p 3.6.2.

⁵⁶ RKKKK 3-1-1-127-13 p 7.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Viide 26. Karistusseadustik. Komm. § 255 lk 669 p 4.

1.3. Kuritegeliku ühenduse organiseerimine KarS § 256

Kuritegeliku ühenduse organiseerimine on samuti avaliku julgeoleku vastane süütegu KarS kommenteeritud väljaandest lähtuvalt ning üldiseks kaitstavaks õigushüveks on avalik julgeolek. Riigikohus on öelnud, et kuritegeliku ühenduse organiseerimise ja sellesse ühendusse kuulumise kriminaliseerimisel on samuti aluseks võetud rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon.⁵⁹

KarS § 256 puhul on tegemist koosseisutüübilt ammendava loeteluga alternatiivvõimalise formaalse kuriteokoosseisuga⁶⁰ ning objektiivse koosseisu moodustab kuritegeliku ühenduse juhtimine, loomine või sinna liikmete värbamine.⁶¹ KarS § 256 lg 1 sätestab, et kuritegeliku ühenduse loomise, juhtimise või sinna liikmete värbamise eest, karistatakse viie kuni viieteistaastase vangistusega. Seega objektiivse kuriteo koosseisu moodustab kuritegeliku ühenduse loomine, juhtimine või ühendusse liikmete värbamine. Paragrahvi 256 lõige 1¹ sätestab vastutuse ja karistuse juriidilisele isikule, mida karistatakse rahalise karistusega. Sama paragrahvi lõige 2 punkt 1 annab võimaluse kohtul kohaldada lisakaristusena varalist karistust ning punkt 2 kohaselt saab rakendada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist.

Kui jõustus esimene karistusseadustiku redaktsioon oli § 256 norm järgnev:

- (1) *Kuritegeliku ühenduse loomise, juhtimise või sinna liikmete värbamise eest - karistatakse viie- kuni viieteistaastase vangistusega.*
- (2) *Kohus võib käesolevas paragrahvis sätestatud süüteo eest kohaldada lisakaristusena varalist karistust vastavalt käesoleva seadustiku §-s 53 sätestatule.*

Seega võrreldes hetkel kehtiva normiga, ei olnud sätestatud vastutust juriidilisele isikule, kuid nüüd on see seadusesse kirjutatud samuti nagu § 255 puhul. Sama moodi saab § 256 puhul rakendada vara laiendatud konfiskeerimist. Sellegipoolest on norm oma sõnastuse poolest püsinud võrdlemisi samasugune. Normi eesmärk on siiski karistada isikut, kes loob kuritegeliku ühenduse, seda juhib või värbab sinna liikmeid. Hetkel kehtiv norm annab võimaluse kohtul karistada juriidilist isikut, kes läbi äriühingu kuritegelikku ühendusse liikmeid värbab. Õiguskirjanduses on juba ammu räägitud organiseeritud kuritegeliku ühenduse ja maffia eristamisest.

⁵⁹ RKKK 3-1-1-57-09 p 11 (RT II, 2003, 1,1).

⁶⁰ RKKK 3-1-1-57-09 p 14.

⁶¹ Viide 26. Karistusseadustik. Komm. § 256 lk 671 p 3.

On leitud, et igasugune kuritegelik ühendus ei ole veel siiski maffia.⁶² Thierry Cretin on kirjutanud, et Euroopas on maffia olemas kandes nimetusi „Cosa Nostra, Kalaabria N'drangheta ja Camorra“, millest on ka tingitud itaallaste karistusseadustiku artiklid 416 ja 416 bis⁶³. Tõepoolest leiab Itaalia karistusseadustiku artiklist 416-bis lõikest 5 viite Camorra ja N'dranghetale, kus seadus sätestab, et antud paragrahvis kohalduvad sanktsioonid ka teistele piiriülestele kuritegelikele ühendustele.⁶⁴ Itaalia karistusseadustikus sätestatakse sarnaselt nagu Eestiski kuritegeliku ühenduse mõiste⁶⁵ ning lisaks defineeritakse ka maffia-tüüpi organisatsioonid.⁶⁶ Käesoleva uurimuse autor leiab, et tasuks põgusalt analüüsida ka maffia mõistet. Maffia mõiste selgitamine aitab paremini vahet teha ka kuritegelikul ühendusel ja kuritegeliku ühenduse organiseerimisel.

Thierry Cretini artikli ajalist vanust on siinkirjutaja arvesse võtnud, kuid sellegipoolest on tegemist olulise panusega õiguskirjandusse defineerimaks kuritegelikku ühendust. Cretini praktiliste teadmiste kohaselt on maffial sotsioloogilis-kultuuriline ja tugev ajalooline perekondlik seos.⁶⁷ Tavapärane organiseeritud kuritegelik ühendus on lihtsalt püsiv ja struktureeritud ühendus selleks, et õigusrikkumiste kaudu kasumit teenida. Maffia on kasusaamise eesmärgil tegutsev kuritegelik ettevõtte, kus kasutatakse hirmutamist ja vägivalda saavutamaks majanduslikke eesmärke.⁶⁸ Seega tuleks Cretini seisukohast lähtuvalt eristada maffiat kui sotsioloogilis-kultuurilist perekondliku taustaga organisatsiooni ja kuritegeliku ühenduse organisatsiooni, kui ilma perekondliku seoseta organisatsiooni. Sellegipoolest on nende kahe erineva ühenduse ühiseks jooneks kuritegude toimepanemine.

Juridica veergudel on Aro Siinmaa kirjutanud Palermo konventsioonist lähtuvalt, et praktikas ei pruugi olla kuritegelikele organisatsioonidele, mis maffiast eristuvad, omane jäik juhtimismudel ega selgepiiriline käsuliin⁶⁹. Karistusseadustiku kuritegeliku ühenduse paragrahv räägib siiski püsivusest ja ülesannete jaotusest ühenduse sees. Siinmaaga

⁶² T. Cretin. Mis on maffia? Katse määratleda maffiat. *Juridica* 1999/7 lk 352.

⁶³ Siinkirjutaja märgib, et ei ole põhjalikult tutvunud Itaalia karistusseadustikuga, mistõttu võib kõnealune norm olla kaasajastatud.

⁶⁴ Art. 416-bis lg 5. <http://www.altalex.com/documents/news/2014/04/18/dei-delitti-contro-l-ordine-pubblico>. Itaalia karistusseadustik: <http://www.altalex.com/documents/news/2014/04/18/dei-delitti-contro-l-ordine-pubblico>

⁶⁵ Art. 416. *Associazione per delinquere* (kuritegelik ühendus).

⁶⁶ Art. 416-bis. *Associazione di tipo mafioso* (maffia-tüüpi organisatsioonid).

⁶⁷ Viide 62, lk 353.

⁶⁸ Viide 62, lk 358.

⁶⁹ A. Siinmaa. Kuritegelikud ühendused: müüdid ja tegelikkus. *Juridica* VII/2015, lk 479.

seisukohaga saab nõustada, et iga kuritegelik struktuur ei ole tavapäraselt kammitsetud formaalsetest reeglitest ning ülesandeid jagatakse jooksvalt nii, et maksimeerida tulu.⁷⁰

Siinmaa leiab, et Palermo konventsiooni tekstist jääb mulje, et tõlkija ei ole aru saanud artikli 2 punktide a ja c teineteist täiendavast seosest, vaid on ekslikult arvanud, et artikli 2 punktis c kirjeldatakse vastukaaluks artikli 2 punktile a mingit kollektiivset tegevust, mis ei ole käsitatav organiseeritud kuritegeliku ühendusena.⁷¹ Siinmaale tundub, et osa Palermo konventsiooni ideoloogiast võib olla tõlkes kaduma läinud tulenevalt asjaolust, et Palermo kokkulepet art 2 tõlkimisel on termin "*structured group*" tõlgitud ebajärjekindlalt. Art 2 punktis a) on "*structured group*" tõlgitud "korraldatud ühendus" kuid sama artikli punktis c) on "*structured group*" tõlgitud kui "organiseeritud ühendus" ning seetõttu polegi tõlkija ning võimalik, et ka konventsiooni eesti keeles lugejad märganud, et punkt c) ei vastandu punktile a) ning punktis a) on lihtsalt loetletud mõned lisatunnused, millele "*structured group*" peab vastama, et seda kuritegelikuks ühenduseks tunnistada.⁷²

Siinmaa teeb ettepaneku tõlkida punkt c) järgmiselt: korraldatud ühendus - ühendus, mis ei ole juhuslikult koondunud üksikkuriteo vahetuks täideviimiseks, aga milles ei pea olema liikmetevaheline ülesannete jaotus formaalselt määratletud, mille liikmeskond ei pea olema püsiv ega struktuur juurdunud."⁷³ Aro Siinmaa teeb samuti vahet maffial ning organiseeritud kuritegelikul ühendusel märkides, et erinevalt maffiast on võimalik kuritegelikust ühendusest eriliste tagajärgedeta välja astuda, kuivõrd kuritegelikus ühenduses ei kehti verevannet, vaid pigem rahalised mõjutusvahendid.⁷⁴

Varalise kasu saamise eesmärgist lähtuvalt kirjutab Siinmaa, et kuritegeliku ühenduse grupp kujutab endast nupukaid kurjategijaid, keda ühendab ühine tahe panna toime kuritegusid, millest saab vähese vaevaga palju varalist kasu.⁷⁵ Siinmaa lisab, et sellisest kontseptsioonist on lähtunud ka Palermo konventsiooni koostajad, kes on esitlenud kuritegelikku ühendust kui vähemalt kolmest isikust koosnevat gruppi, kes kooskõlastavad oma tegevuse, et panna toime konventsioonis raske kuriteona määratletud tegu või tegusid, et otse või kaudselt saada rahalist või muud materiaalist kasu.⁷⁶ Nagu eelnevalt mainitud, siis maffial on ajalooline

⁷⁰ *Ibid.* lk 479.

⁷¹ *Ibid.* lk 477.

⁷² *Ibid.* lk 476.

⁷³ *Ibid.* lk 477.

⁷⁴ *Ibid.* lk 482.

⁷⁵ *Ibid.* lk 479.

⁷⁶ *Ibid.* lk 479.

kultuur, kuid meie karistusseadustiku mõistes kuritegelik ühendus ei pruugi omada ajaloolis-sotsioloogilist faktorit.

Cretin väidab, et maffia kui kuritegelik organisatsioon on oma sisu poolest tegelikult ettevõtte, olles kõige sarnasem äriettevõttega.⁷⁷ See tundub loogiline mõttekäik, sest kui luua juriidiline isik näiteks tavalise äriühingu vormis siis on tegemist ettevõttega, kes võib tegutseda võlgade sissenõudmisega ja varjata oma tegutsemisega kuritegelikul teel saadud tulu. Asjakohaseks näiteks on Assar Pauluse juhitud äriühingud Barbarossa Invest OÜ ja Capital Inkasso OÜ, mis loodi eesmärgiga varjata ebaseaduslikul teel saadud tulu ning varjata enda kuritegelikke tegemisi õiguslikult toimiva võlgade sissenõudmisega tegutseva ettevõtte taha.⁷⁸ Seetõttu on asjakohane rääkida Assar Pauluse juhitud osäühingute puhul kuritegelikust ettevõttest.

Seega Cretini kohaselt on maffiagrupeeriingud ajalooliste ja kultuuriliste tunnustega organisatsioonid, mis on täielikult keskendunud kasusaamisele. Kuritegelikul organisatsioonil aga võib puududa ajalooline ja perekondlik seos ning see võib olla registreeritud kui tavaline ettevõtte, kuid tal peab olema püsivus. Siinmaa rõhutab, et ettevõtte mõiste ei hõlma ainult suurkontserne vaid ka paariliikmeline väikefirma on ettevõtte, kus kuritegelikud ühendused sarnanevad kõige enam just väiksemate ettevõtetega kuivõrd on koondunud ühisest materiaalsest huvist vabatahtlikkuse alusel kokku.⁷⁹ Seetõttu on arusaadav, miks kuritegelikud ühendused soovivad tegutseda läbi juriidilise isiku ja peituda selle ühingu taha - see on oma jälgede peitmiseks ja materiaalse huvi suurendamiseks perspektiivikas.

Tulles maffia mõiste juurest tagasi kuritegeliku ühenduse mõiste lahtiharutamise juurde, on Riigikohus leidnud, et karistusseadustiku § 255 on § 256 suhtes üldnorm, mistõttu kuritegelikku ühendusse kuulunud isiku suhtes, kes on oma tegevusega täitnud ka KarS § 256 koosseisu, kohaldatakse vaid KarS § 256.⁸⁰ See on mõistetav, sest võrreldes kahe koosseisu karistusastet, siis § 256 võimaldab kuni viieteistaastase vangistuse mõistmist, § 255 aga kaheteistaastase maksimumvangistuse. Tuleb märkida, et selleski koosseisus karistatakse juriidilist isikut rahalise karistusega. Karistusseadustiku § 256 on ammendava loeteluga alternatiiv-aktiline formaalne kuriteokoosseis, mistõttu tuleb isiku süüditunnistamiseks KarS § 256 järgi objektiivse koosseisu tasandil tuvastada, et isik lõi kuritegeliku ühenduse, juhtis seda või värvas ühendusse vähemalt ühe liikme.⁸¹

⁷⁷ Viide 62, lk 358.

⁷⁸ Harju Maakohus 1-16-6717 lk 16, 26.

⁷⁹ Viide 69 lk 482.

⁸⁰ RK 3-1-1-57-09 p 14.

⁸¹ *Ibid.*

Kuritegeliku ühenduse loomine on isiku panuse andmine selle loomisesse ja rajamisse, mistõttu looja ise ei pea selle ühenduse liikmeks astuma, kuid tegu on lõpule viidud oma panuse andmisega selle loomisesse.⁸² Siinkohal oleks asjakohane uuesti tagasi tulla juba käsitletud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsuse 3-1-1-57-09 juurde, kus süüdistatav N. Kohtov tunnistati KarS § 256 lg 1 ning §-de 120 ja 121 järgi süüdi.

Kohtovile heideti ette kuritegeliku ühenduse loomist, ühenduse rahastamist, liikmete värbamist ning ülesannete jagamist kuritegelikus ühenduses. Isikut saab KarS § 256 lg 1 järgi süüdi mõista kuritegeliku ühenduse organiseerimises üksnes siis, kui tegemist on kuritegeliku ühendusega § 255 lg 1 mõistes.⁸³ Riigikohus lisab, et KarS § 256 järgi objektiivse koosseisu tasandil tuleb tuvastada kas isik lõi kuritegeliku ühenduse ning juhtis seda või värbas sellesse vähemalt ühe liikme. Antud asjas Riigikohus leidis, et tõepoolest tegemist on kuritegeliku ühendusega kuna käitleti suures koguses narkootilisi aineid ning tööjaotus oli ära jaotatud, kus I.F. tegeles tulu arvestuse pidamisega, A.S. pangaülekannetega jne.

Lisaks tuvastati, et kuritegelik ühendus on püsiv, kuna toimetati pikka aega ning hierarhia oli samuti paigas tulenevalt asjaolust, et N. Kohtov jagas käsked, mida täitsid teised liikmed.⁸⁴ Oluline oleks siinkohal märkida, mida selgitas Lõuna ringkonnaprokurör Aro Siinmaa⁸⁵, et alati ei pea § 255 järgi olema paika seatud kindel juht ja selge käsuliin, vaid oluline on ülesannetejaotus grupisiselt. Seega võib vaid järeldada, et vastupidiselt § 255 puhul, on § 256 puhul koosseisu täitmiseks oluline grupi juht (alati ei pruugi see nii siiski olla), kuna kuritegeliku organisatsiooni organiseerimise normi eesmärk on karistada just selle juhtimist või sinna liikmete värbamist, mida § 255 ei sätesta.

Kuritegeliku ühenduse juhtimine, ka mitme isiku poolt, on ühenduse tahte kujundamine, millele alluvad selle liikmed.⁸⁶ Eelnevalt sai mainitud, et antud koosseis on formaalne kuriteokoosseis, millest tulenevalt ei ole oluline kas reaalne eesmärk ehk uute liikmete värbamine ka õnnestus. Kuritegelikku ühendusse liikmete värbamine on plaanipärane tegevus, mille eesmärk on leida ühendusse uusi liikmeid.⁸⁷ Viidatud kohtulahend väärleb esile tõstmist ka selle tõttu, et antud lahendis ütles Ringkonnakohus, et kuritegelik ühendus eeldab, et selles on liidrid ja käsuliin.⁸⁸ Riigikohus ütles, et Ringkonnakohtu juhised KarS § 255

⁸² Viide 26. Karistusseadustik. Komm. § 256 lk 671 p 3.1.

⁸³ Viide 17, lk 146.

⁸⁴ RKKK 3-1-1-57-09 p 15.

⁸⁵ Viide 69. lk 480.

⁸⁶ Kohtuasjas 3-1-1-131-12 Ringkonnakohtu seisukoht p 3.2.

⁸⁷ *Ibid.* Ringkonna seisukoht p 3.3.

⁸⁸ *Ibid.* p 3.2.

kohaldamise osas on vastuolus nii seaduse (KarS § 63 lg-d 1 ja 2) kui ka valitseva kohtupraktikaga, viidates ühtlasi lahendile 3-1-1-57-09.⁸⁹ Subjektiivsest küljest vaadatuna eeldab kuritegeliku ühenduse organiseerimise koosseis tahtlust.⁹⁰

Kuritegeliku ühenduse organiseerimise mõiste võib kokku võtta nii nagu teeb seda võrdlemisi selgelt § 256 lg 1. Kuritegeliku ühenduse loomise, juhtimise või sinna liikmete värbamise eest karistatakse viie- kuni viieteistaastase vangistusega. Oluline on seega ära näidata, et ühendust juhitakse ning ära tuleks näidata, et vähemalt on üritatud juurde värvata vähemalt üks liige, mis ei pea olema õnnestunud. Tegemist peab olema vähemalt kolmeliikmelise kuritegeliku ühendusena tegutseva grupeeringuga, kelle kuriteod on suunatud esimese või teise astme kuritegude toimepanemisele ning märksõnadeks on püsivus ja ülesannetejaotus.

⁸⁹ *Ibid.* Riigikohtu kolleegium p 7.

⁹⁰ Viide 26. Karistusseadustik. Komm. § 256 lk 671 p 4.

2. Juriidilise isiku mõiste

2.1. Juriidiline isik

Eraõiguse subjektid liigituvad füüsilisteks ja juriidilisteks isikuteks. Õiguse subjektiks olemine tähendab seda, et juriidilisel isikul on võimalik olla õigussuhtes üheks osapooleks, kus ta saab olla õiguste ja kohustuse kandjaks.⁹¹ Huviteooriast lähtudes võib liigitada juriidilised isikud eraõiguslikeks ja avalikõiguslikeks, millest esimene lähtub erahuvidest/üksikisiku huvidest ning avalikõiguslik lähtub üldsuse ehk avalikest huvidest.⁹²

Selline käsitlus avaldub otseselt ka tsiviilseadustiku üldosa seaduses (edaspidi TsÜS). Juriidilise isiku mõiste on seaduses kirjas TsÜS §-s 24, mille kohaselt juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt.⁹³ Sama paragrahvi teine lause selgitab, et juriidiline isik on kas eraõiguslik või avalik-õiguslik, mille täpsem selgitus tuleneb TsÜS §-ist 25. Õiguskirjanduses on avaldatud seisukohta, et jurisprudentsi suurimaks saavutuseks tuleb pidada juriidilise isiku instituudi väljatöötamist ning regulatsiooni sisseviimist õiguskorda.⁹⁴ Oluline on nentida, et on olemas erinevaid juriidilise isiku mõiste käsitlusi, mida antud uurimuses rohkem ei analüüsita, kuid mis vajaksid äramainimist.⁹⁵

Professor Jaan Sootak on kirjutanud, et juriidilise isiku vastutus on üks vastuolulisemaid karistusõiguse institute, kuivõrd õigusliku fiktsiooni teooria seisukohast lähtuvalt vastutab süüteo eest üksnes füüsiline isik.⁹⁶ Prantsusmaal jõustus 1994. aastal uus Code penal, mis kehtestas juriidilise isiku kriminaalvastutuse, mis on olnud eeskujuks Eesti karistuseadustiku loomisel.⁹⁷ Samas on riike, kus juriidilise isiku vastutus ei ole veel kasutusele võetud⁹⁸ või ei ole üldse mõistetud juriidilise isiku kriminaalvastutuse võimalikkust.⁹⁹ Väärtegude puhul on näiteks Saksamaa, Prantsuse, Hollandi ja Inglise õigus liikunud üldklausli juurde, jättes täpsustamata süüteod, mille eest on karistamine võimalik.¹⁰⁰

Juriidilise isiku kriminaalvastutus on seaduses välja toodud karistusseadustiku §-s 14. Paragrahvi kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on

⁹¹ A. Värvi. Ühinguõigus. 2008, lk 7.

⁹² Viide 5, lk 57.

⁹³ Tsiviilseadustiku üldosa seadus RT I, 12.03.2015, 106.

⁹⁴ Viide 5, lk 9.

⁹⁵ Viide 5. Fiktsiooniteooria, orgaaniline teooria, normatiivne teooria, juriidilise isiku sotsiaalsed aspektid ning viimasena EL õigussüsteemi puutumus.

⁹⁶ Viide 11. lk 700.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku - uus õigus ja uued probleemid? *Juridica I/2005*, lk 40.

⁹⁹ *Tractus Terribiles*. Artiklikogumik professor Jaan Sootaki 60. juubelik. Juura, Tallinn 2009, lk 37.

¹⁰⁰ Viide 11, lk 704.

toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Paragrahvi 14 suhtes on tegemist tuletatud ehk kaudse vastutuse mudeliga, mistõttu tuleb selgeks teha füüsiliste isikute ring, kelle tegu võib kaasa tuua juriidilise isiku vastutuse.¹⁰¹ Riigikohus on öelnud, et üldse saaks juriidilist isikut vastutusele võtta, tuleb selgeks teha tema vastutus vastavalt deliktstruktuurile, mistõttu peab juriidilise isiku tegu olema koosseisupärane, õigusvastane ja süüline.¹⁰²

Kui on vaja kindlaks teha juriidilise isiku vastutus, on vaja vaadata milline juriidilise isiku organ konkreetselt vastutab. TsÜS § 31 lg 1 kohaselt on juriidilise isiku organiks üldkoosolek ja juhatus. Sama paragrahvi lõige 2 sätestab, et juhtorganiks on juhatus ning teise lause kohaselt kui on olemas nõukogu, siis juhtorganiks nõukogu. Sellistel puhkudel on vaja uurida seda liiki eraõiguslikke juriidilisi isikuid reguleerivat seadust kui ka juriidilise isiku põhikirja ja asutamisdokumente.¹⁰³ Riigikohus on öelnud, et juriidilise isiku vastutuse väljaselgitamiseks on vaja tuvastada konkreetsed organi liikmed, kes otsuse vastu võtsid või mingil muul viisil oma kohustusi rikkusid, samuti tuleb uurida tööülesannete jaotust, millest tuleb järeldada, et juriidilise isiku vastutus on seotud konkreetse füüsilise isikuga.¹⁰⁴ Riigikohus on ka öelnud, et erandjuhtudel näiteks organisatsiooni salajase hääletuse puhul ei ole vajalik välja selgitada organi iga konkreetse liikme tegevust, kui on ilmselge, et õiguserikkumisele viinud otsuse langetamisel vastas organi liikmete tegevus deliktstruktuuri kõigile elementidele.¹⁰⁵ KarS § 14 lõige 2 täpsustab, et juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist, mis tähendab, et kui juriidiline isik on võetud vastutusele, on võimalik võtta ka selle juriidilise isikuga seotud füüsilise isiku vastutusele.

Seega võimaldab § 14 lg 2 lisaks füüsilisele isikule vastutusele võtta ka juriidiline isik, ilma, et see rikuks *ne bis in idem* põhimõtet. Kui aga juriidilist isikut soovitakse karistada ühe ja sama teo eest kriminaalmenetluses rahalise karistusega ning hiljem tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamisega, tekib küsitavus topeltkaristamise keelu rikkumise üle. Sellest käsitlusest tuleb täpsemalt juttu viiendas peatükis.

KarS § 14 lõike 3 kohaselt ei kohaldata eelmistes paragrahvides sätestatud riigile, riikidevahelisele organisatsioonile, kohaliku omavalitsuse üksusele ja avalik-õiguslikule

¹⁰¹ *Ibid.* lk 705.

¹⁰² RKKK 3-1-1-09-08 p 8.

¹⁰³ Viide 11, lk 700.

¹⁰⁴ RKKK 3-1-1-07-04 p 10 ja 3-1-1-137-04 p 19.

¹⁰⁵ RKKK 3-1-1-82-04 p 11.

juriidilisele isikule. See tähendab, et karistusõiguslikult vastutavad ainult eraõiguslikud, mitte avalik-õiguslikud juriidilised isikud. Lähtutakse põhimõttest, et riigiasutused tegutsevad seaduse alusel ja avalikes huvides ning süüteo korral vastutab konkreetne ametnik, riigi vastutus oleks absurdne kui võrd karistatakse iseennast.¹⁰⁶

Võtmaks vastutusele juriidilist isikut on lähtuvalt Riigikohtu praktikast võimalik järeldada, et selleks on vaja täita seaduse tingimused. Riigikohus on öelnud, et juriidiline isik on õiguslik fiktsioon, mis tegutseb füüsiliste isikute kaudu ning millele saab omistada füüsiliste isikute tegusid.¹⁰⁷ Teisest Riigikohtu lahendist võib mõista, et kuna KarS § 2 lg 2 kohaselt on karistatav üksnes tegu, mis vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja mille toimepanemises on isik süüdi, vastutab juriidiline isik vaid juhul, kui tema organi või juhtivtöötaja käitumises esinevad kõik eelnimetatud deliktstruktuuri elemendid.¹⁰⁸

Samasugusele järeldusele on jõutud ka teistes kohtuasjades.¹⁰⁹ Seega tuleb juriidilise isiku vastutusele võtmiseks täita seaduses sätestatud tingimused. Juriidilise isiku vastutus tuleb avada tema organi liikmete või juhtivtöötaja tegevuse kaudu. Lisaks eelnevale tuleb ka tuvastada, et vastav organ või juhtivtöötaja tegutses juriidilise isiku huvides.¹¹⁰ Juriidilise isiku huvi on määratlemata õigusmõiste, mida sisustab kohtupraktika. Üldiselt on huviga tegemist siis, kui tegu on juriidilise isiku jaoks soodne, millega kaasnevad positiivsed järelmid.¹¹¹ H. J. Hirsch on leidnud juba ammu, et juriidilist isikut üldse vastutusele võtta, on vaja tema eest tegutsenud süüdiva füüsilise isiku käitumist uurida.¹¹² Juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus eeldab süüteo koosseisu, õigusvastasuse ja süü tuvastamist konkreetse teo toime pannud juriidilise isiku organi liikmete või juhtivtöötaja käitumises.¹¹³

Karistusseadustikus juriidilise isiku karistamise eeldusi kirja pannes võeti aluseks derivatiivne ehk tuletatud vastutuse kontseptsioon, mis oma olemuselt tähendab, et juriidiline isik ise ei saa süüteo koosseisu realiseerida.¹¹⁴ Karistusseadustik § 14 sisustamisel lähtutakse tsiviilõigusest. Uurides karistusseadustikku, võib järeldada, et üldine tendents on siiski juriidilise isiku vastutuse laienemine erinevatele kuritegude liikidele. Karistusseadustikust võib leida näiteks agressioonikuriteod, sõjakuriteod, relvade keelatud käitlemine, üldised

¹⁰⁶ Viide 11, lk 703.

¹⁰⁷ RK 3-1-1-15-14 p 9.

¹⁰⁸ RK 3-1-1-82-04 (RT III 2004, 24, 263).

¹⁰⁹ 3-1-1-137-04 p 14.

¹¹⁰ *Ibid.* p 11.

¹¹¹ Viide 11, lk 713.

¹¹² H. J. Hirsch 1-1996 *Juridica*, lk 21.

¹¹³ Viide 99 lk 40.

¹¹⁴ P. Pikamäe. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? *Juridica I/2010* lk 4.

sõjasüüteod, piraatlus, küberkuriteod, väärtpaberikuriteod, lennusuüteod, varavastased ning isikuvastased süüteod ja palju muud, kus on sätestatud juriidilise isiku vastutus.

Juriidilist isikut on võimalik vastutusele võtta isegi seksuaalkuritegude puhul¹¹⁵, kui näidata kohtule ära, et isikut näiteks vägistati ettevõtte huvides. Varasemalt on õigusmaastikul kirjutatud, et juriidilise isiku huvides on võimatu näiteks inimese vägistamine¹¹⁶, kuid elu on siiski dünaamiline ning õigus peab eluga kaasas käima, mistõttu on seadusandja ette näinud juriidilise isiku vastutuse ka vägistamise osas. Riigikogu seletuskirjas nenditakse, et seksuaalsüütegude toimepanemine juriidilise isiku poolt on ilmselgelt erandlik ning ebatõenäoline, kuid samas on see teoreetiliselt võimalik.¹¹⁷

Seetõttu on vägistamine samuti võimalik ettevõtte huvides ning sellise teo eest on juriidilise isiku sanktsiooniks ette nähtud rahaline karistus. KarS § 3 lg 3 sätestab, et põhikaristusena on juriidilisele isikule ette nähtud rahaline karistus. Vägistamise temaatikal on õigusmaastikul ka varem kirjutatud¹¹⁸ ning juriidilise isiku vastutus vägistamise osas vajaks eraldi uurimist. Kõik sätted, mis puudutavad juriidilise isiku vastutusele võtmist on reguleeritud karistusseadustikus sõnastuses “sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.” Professor Jaan Sootak selgitab, et tegemist on spetsiaalsuspõhimõttega, mis on normitehniline juriidilisele isikule laiendatud vastutuse klausel.¹¹⁹

Tuleb märkida, et juba aastal 2002, mil jõustus karistusseadustik, ei uuritud nii põhjalikult juriidilise isiku vastutust, kuid oli küllaltki selgelt aru saadud juriidilise isiku vastutuse olulisusest tuleviku perspektiivis. Seda selgitab juriidilise isiku mõiste sisustamine eelnõu seletuskirja 119 SE I punktis 5.2.3. Eelnõu kohaselt annab algtekst täpsed kriteeriumid juriidiliste isikute karistamiseks nende poolt toimepandud süütegude eest, korrastades kehtivas õiguses üsna ebamääraselt haldusvastutusena eriseaduste alusel sätestatud juriidilise isiku vastutuse.¹²⁰ Samuti on nenditud õiguskirjanduses, et juriidilise isiku vastutuse kehtestamine on vajalik vahend rahvusvaheliste kuritegudega võitlemiseks.¹²¹

¹¹⁵ KarS § 141 lg 3. Juriidilise isiku vastutus jõustus 23.12.2013.

¹¹⁶ E. Elkind, J. Sootak. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. *Juridica* X/2005, lk 673.

¹¹⁷ Eelnõu 469 SE seletuskiri lk 5.

¹¹⁸ M. Truu. Valikuliselt karistusseadustiku § 141 tõlgendamise probleemidest. *Juridica* V/2016.

¹¹⁹ Viide 11, lk 704.

¹²⁰ Karistusseadustiku eelnõu 119 SE I, punkt 5.2.3.

¹²¹ Harmen van der Wilt. Corporate Criminal Responsibility for International Crimes: Exploring the Possibilities. *Chinese Journal of International Law* (2013), pp 66-77.

Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni artiklis 10 on välja toodud juriidilise isiku vastutus. Artikli 10 p 1 kohaselt võtab osalisriik oma õiguspõhimõtete kohaselt kasutusele meetmeid, et kindlaks määrata juriidilise isiku vastutus organiseeritud kuritegeliku ühenduse toimepandud rasketest kuritegude osavõtmisel. Seda toetab artikli 10 punkt 2, mille kohaselt võib juriidilise isiku võtta vastutusele kriminaal-, tsiviil- või halduskorras, kui osalisriigi õiguspõhimõtted ei näe ette teisiti. Seega on osalisriigi otsustada, milliseid meetmeid kasutada. Lisaks tuleb üldise mõttena välja tuua asjaolu, et Eestis haldusvastutust käsitletakse kui väärteokaristust. ÜRO konventsiooni punkt 3 kohaselt vastutuse kehtestamine ei välista õigust võtta kuriteo toimepannud füüsiline isik kriminaalvastutusele. Selgelt on näha seos Eesti karistusseadustikuga, kus juriidilise isiku huvides tegutsenud füüsiline isik võidakse samuti vastutusele võtta. Punkt 4 kohaselt tagab osalisriik, et käesoleva artikli kohaselt vastutusele võetud juriidilisele isikule kohaldatakse hoiatuseks tõhusat ja proportsionaalset kriminaalkaristust või rahalisi või muid karistusi.¹²²

Muu karistus juriidilisele isikule võib olla näiteks ka sundlõpetamine, kuid Eesti karistusseadustikus seadusandja seda enam ette ei näe ning kriminaalmenetluses kohtul seda kohaldada ei ole võimalik. Siiski on seda võimalik kohaldada tsiviilkohtumenetluses, mille konkreetsem arutus on kirjas peatükis 3.2. Samuti on peatükis 3.2. tuginetud ka Euroopa Liidu direktiivile, mis näeb ette ka teisi alternatiivseid karistusi juriidilisele isikule.

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et juriidiline isik on seaduse alusel loodud õigussubjekt, mis võib olla eraõiguslik või avalik-õiguslik. Juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Riigikohus on öelnud, et juriidilise isikule etteheidetav tegu peab vastama deliktstruktuurile ning puuduma peavad vastutust välistavad asjaolud. Juriidilise isiku vastutuse puhul tuleb konkreetsemalt uurida juriidilise isiku huvides tegutsevat füüsilist isikut või organit, juhatust või teatud juhul nõukogu ning uurida isikute puhul eraldi nende käitumist. Lisaks tuleks uurida ühingu asutamislepingut ja põhikirja. Selge on asjaolu, et juriidilist isikut ei saa lõpetada kriminaalmenetluses sundlõpetamisega. Kuid siiski on selleks võimalused tsiviilkohtumenetluses. Kuivõrd teo toimepanemisele järgneb ikkagi karistus, on järgmises peatükis näha, milliseid muid meetmeid võimaldab karistusseadustik juriidilise isiku vastutusele võtmiseks kasutada ning millised võivad olla juriidilise isiku vastutusega kaasnevad muud negatiivsed tagajärjed.

¹²² Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni (Palermo kokkulepe) RT II 2003, 1, 1.

3. Karistusseadustiku võimalikud karistused juriidilisele isikule

3.1. Rahaline karistus ja lisakaristused

Karistusseadustik võimaldab juriidilist isikut kriminaalkorras vastutama panna nagu füüsilist isikut. Karistusseadustik võimaldab juriidilisele isikule kohaldada rahalist karistust § 44 alusel. Väärteokorras on võimalik juriidilist isikut karistada rahatrahviga maksimum summas kuni 400 000 eurot tulenevalt KarS §-st 47 lg 2. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes on selgitatud, et rahaline karistus ja rahatrahv seisnevad rahalises sissenõudes süüdlase varale. KarS § 44 lõiked 8-9 näevad ette juriidilisele isikule kohaldatava rahalise karistuse alused ja määrad ning rahalise karistuse mõistmine on võimalik kahel alusel: konkreetne rahasumma, mis on KarS § 44 lg 8 või protsent juriidilise isiku käibest tulenevalt § 44 lg 9.¹²³

Priit Pikamäe on kirjutanud, et seadusandja on juriidilise isiku süüteo vastutuse kehtestamisel hinnanud süüteo liigi karistatavate tegude ringi määratlemisel tähtsusetuks, misõttu juriidilise isiku vastutuse alused ja tingimused on ühesugused nii kuritegude kui väärtegude puhul.¹²⁴ Mõlema süüteoliigi osas aluseks võetud spetsiaalsuspõhimõtte, mille kohaselt saab juriidilise isiku vastutus tuleneda vaid KarS-i eriosa või mõne muu seaduse sellisest paragrahvist, milles on juriidilise isiku teo karistatavus ette nähtud.¹²⁵ Juriidilise isiku karistamine väärteomenetluse korras on suures osas liikunud eriseadustesse.

Karistusseadustik näeb ette juriidilise isiku vastutuse erinevate süüteokoosseisude puhul. Süüteopõhimõtte kohaselt saab isikut õigusvastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle toimepanemises süüdi¹²⁶ ning isiku karistamise alus on süü.¹²⁷ Isik on teo toimepanemises süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub seaduses sätestatud süüdi välistav asjaolu.¹²⁸ Juriidilise isiku puhul sätestab KarS § 37 sätestab juriidilise isiku süüvõime, mille kohaselt süüvõimeline on õigusvõimeline isik. See eeldab, et juriidiline isik on TsÜS § 26 lg 2 mõttes seadusega ettenähtud registrisse sisse kantud.

Juriidilisel isikul puudub süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu.¹²⁹ Viidatud seaduse paragrahv jõustus 01.01.2015 ning toleaeegsest eelnõu

¹²³ Viide 26 lk 145 p 6.1.

¹²⁴ Ibid. § 14 komm. p 3.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ KarS § 32 lg 1.

¹²⁷ KarS § 56 lg 1.

¹²⁸ KarS § 32 lg 1 teine lause.

¹²⁹ KarS § 37¹.

seletuskirjast nähtub, et juriidilise isiku süü välistamise paragrahv oli seotud vältimispõhimõttega. Kui juriidiline isik oli teinud kõik, et vältida etteheidetavat käitumist, ei saa juriidiline isik vastutada.¹³⁰ Seega tuleb seda iga kord täpselt analüüsida, kas juriidiline isik tegi kõik, et vältida etteheidetavat tegu, juhul kui juriidiline isik soovib sellele paragrahvile tugineda. Küll aga vastutab juriidiline isik siis, kui vastutuse kohaldamise aluseks on juriidilise isiku juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt juriidilise isiku huvides toime pandud süütegu.¹³¹ Tegutsemine juriidilise isiku huvides peab olema hõlmatud tahtlusega, millest tulenevalt peab isik seega vähemalt mõnna, et ta tegutseb juriidilise isiku huvides.¹³² Seega tegemist peab olema tahtlusega KarS § 15 lg 1 mõttes. Riigikohus on öelnud, et iga vaidlus on siiski erinev ning et teha kindlaks juriidilise isiku vastutus on igal konkreetsel juhul vaja lähtuda faktilistest asjaoludest.¹³³

Juriidilist isikut võimaldab kehtiv karistusseadustik karistada rahalise karistusega tulenevalt KarS §-st 44 lg 1. Paragrahvi kohaselt võib kohus kuriteo eest mõista füüsilisele isikule rahalise karistuse kolmkümmend kuni viissada päevamäära. KarS § 44 lg 8 kohaselt võib kohus juriidilisele isikule mõista rahalise karistuse 4000–16 000 000 eurot. Õiguskirjanduses on leitud, et kõrged karistused on mõistlikud just narkokuritegude puhul, kuivõrd kõrged karistused nullivad ära suured kasumid.¹³⁴ Hetkel on Riigikogus menetluses karistusseadustiku muudatuse eelnõu, mille kohaselt seadusandja soovib täiendada juriidilisele isikule kohaldatavat rahalise karistuse määra kuni summani 40 000 000 euroni.¹³⁵ Kas selline suure summa määramine on põhjendatud on eraldi uurimist nõudev, kuid eelnõu seletuskirja kohaselt võib üheks mõjutajaks pidada Euroopa Liidu õigusest tulenev haldustrahvide kohaldamine Eesti õiguses, mille kohaselt tõstetakse juriidilisele isikule kuriteo eest ette nähtud rahalise karistuse ülemmäära 16 000 000 eurolt 40 000 000 euroni ning loobutakse põhimõttest, mille kohaselt ei tohi käibe põhjal arvutatud rahaline karistus olla suurem rahalise karistuse fikseeritud ülemmäärast.¹³⁶

Lisaks on võimalik kohtul rakendada juriidilisele isikule lisakaristusi teiste karistusõiguslike meetmete näol. Teiste lisakaristuste osas on tegemist sanktsioonidega, mille kohaldamine ei

¹³⁰ KarS 554 eelnõu seletuskiri XII Riigikogu koosseis, lk 21.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Viide 116 lk 679.

¹³³ RKKK 3-1-1-09-05 p 9.

¹³⁴ Viide 100 lk 41 ja eelnõu 119 SE I seletuskiri lk 83.

¹³⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu 586 SE.

Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/>

¹³⁶ *Ibid.* Eelnõu 586 seletuskiri.

ole võimalik ilma süülise teota.¹³⁷ Juriidilise isiku lisakaristus nähti ette eelnõu 554 muudatusega, mida varasemalt karistusseadustikus ette ei nähtud. Juriidilisele isikule on karistusseadustikus sätestatud lisakaristused, milleks võib olla riigisaladuse ja salastatud välisteabe töötlemise õiguse äravõtmine ning loomapidamise keeld.¹³⁸

KarS § 49¹ sätestab tegutsemiskeelu kui füüsilisele isikule süüteo eest kohaldatava karistuse, milleks võib olla ettevõtluskeeld, kui see on seotud kelmuse, usalduse kuritarvitamise, altkäemaksu andmise või vahendamise, mõjuvõimuga kauplemise, avaliku usalduse vastase kuriteo või majanduslase kuriteoga. Kohus võib loetletud kuritegude puhul lisakaristusena kohaldada ettevõtluskeeldu ühest kuni viie aastani. Paragrahvi eripreventiivne eesmärk on ajutiselt kõrvaldada ettevõtlusest isik, kes ei tegutse ausalt, üldpreventiivselt aitab norm kaasa majanduskeskkonna usaldusväärsele.¹³⁹

Euroopa Liidu tasemel näeb raamotsus ette, et liikmesriigid peavad korruptsioonivastases võitluses juriidilistele isikutele ette nägema kriminaalõiguslikud või muud tüüpi trahvid ning võivad ette näha teisi karistusi. Näiteks on välja pakutud riigihangetes osalemise keeld, riigiabi saamisest kõrvaldamine, ajutine või alaline äritegevuse keeld, kohtuliku järelevalve seadmine juriidilise isiku üle¹⁴⁰. Lisaks näeb nõukogu otsus ette ka sundlõpetamise kasutamise võimaluse¹⁴¹, kuid riigisiselt seda meetet enam kriminaalmenetluses kasutada ei ole võimalik.

3.2. Juriidilise isiku sundlõpetamine

Juriidilise isiku sundlõpetamine oli rahalise karistuse kõrval teiseks juriidilisele isikule kohaldatavaks põhikaristuse liigiks karistusseadustiku jõustumisest alates. 01.01.2015 jõustus muudatus karistusseadustiku paragrahvi 46 osas, millega seadusandja kaotas juriidilise isiku sundlõpetamise võimaluse kui ühe põhikaristuse liigi. Alles jäi seega juriidilisele isikule üks karistuse liik, milleks on rahaline karistus KarS § 44 kohaselt.

Juriidilise isiku sundlõpetamine oli karistusseadustikus välja toodud §-is 46 ning oli sõnastatud järgmiselt: kohus võib kuriteo eest mõista juriidilise isiku sundlõpetamisele, kui juriidilise isiku tegevuse osaks on saanud kuritegude toimepanemine. Õiguskirjanduses on leitud ka, et juriidilise isiku sundlõpetamine oli kõige karmim karistus, mida juriidilisele

¹³⁷ Viide 26 Karistusseadustik. Komm. § 49 lk 153 p 1.

¹³⁸ KarS § 55¹ punkt 1 ja 2.

¹³⁹ Viide 26 Karistusseadustik. Komm. § 50 lk 156 p 3.

¹⁴⁰ Viide 116 lk 680. Nõukogu otsus 2003/568/JSK artikkel 6 punktid a-c.

¹⁴¹ Nõukogu otsus 2003/568/JSK artikkel 6 punkt d.

isikule karistusseadustik mõista võimaldas.¹⁴² Jaan Sootak lisab, et kuivõrd juriidilise isiku sundlõpetamine oli kõige karmim karistus mida võis juriidilisele isikule mõista, sai seda teha ainult siis, kui kuritegude toimepanemine oli saanud juriidilise isiku tegevuse osaks.¹⁴³ Seega, et sundlõpetada näiteks tavaline äriühing, oli kohtule vaja ära tõendada, et äriühing tegutses süstemaatiliselt kuritegeliku tegevusega, mis oli ühiskonnas hälbiv ning see tegevus oli saanud juriidilise isiku tegevuse üheks osaks.

Karistusseadustiku algne, 1999. a. eelnõu nägi ette juriidilise isiku sundlõpetamise paragrahvi, mille kohaselt võis kohus kohaldada juriidilise isiku sundlõpetamist, kui juriidiline isik on kõrvale kaldunud oma tegevuse põhikirjalistest eesmärkidest ning tema tegevuse üheks eesmärgiks on saanud kuritegude toimepanemine.¹⁴⁴ Sellises sõnastuses karistusseadustikku ei kehtestatud ning lause ehitust muudeti. Samuti nägi see eelnõu paragrahv ette teise lõike, mille kohaselt sundlõpetamist ei kohaldata avalik-õiguslikule juriidilisele isikule ega erakonnale.¹⁴⁵ Seda lauset samuti sellisel kujul karistusseadustikus ei kehtestatud. Sellele vaatamata ei olnud võimalik kriminaalmenetlusega sundlõpetada avalik-õiguslikku ühendust, kuna neid ei saanud ka siis kriminaalvastutusele võtta, kuivõrd sellises olukorras karistaks riik iseennast nagu sai selgitatud ka kolmandas peatükis.¹⁴⁶ Üle-eelmises lõigus välja toodud jõustunud paragrahv sisaldas siiski ainult kuritegude toimepanemise juriidilise isiku tegevuse osaks saamist. Eelnõu 119 SE I seletuskirja kohaselt oldi seisukohal, et rahalist karistust hakatakse rohkem rakendada kui sundlõpetamist. Nimelt on seletuskirjas öeldud, et eelnõus nähakse rahalist karistust kui kõige enam juriidilistele isikutele kuritegude eest kohaldatavat karistust, sest vastavalt esialgse eelnõu §-le 55 võib kohus rahalist karistust kohaldada ka lisakaristusena koos sundlõpetamisega.¹⁴⁷

Lisaks on algses karistusseadustiku eelnõu seletuskirjas selgitatud, et sundlõpetamise näeb eelnõu § 56 ette kui äärmusliku karistusena, mida kohus võib kohaldada üksnes siis, kui juriidiline isik on kõrvale kaldunud oma tegevuse põhikirjalistest eesmärkidest ning tema tegevuse üheks eesmärgiks on saanud talle süüsarvatavate kuritegude toimepanemine.¹⁴⁸

¹⁴² Viide 11 lk 719.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Eelnõu seletuskiri 199 SE I § 56 sundlõpetamine.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Viide 11.

¹⁴⁷ 119 SE I seletuskiri lk 83.

¹⁴⁸ *Ibid.*

Selgitati ka seda, et juriidilise isiku sundlõpetamisel toimub selle likvideerimine vastavalt avaliku õigusega või eraõigusega sätestatud korrale.¹⁴⁹

Eelnõu § 13 sätestas kolm olulist printsiipi, mis toovad kaasa juriidilise isiku teo karistatavuse. Esiteks määratletakse antud paragrahvis juriidiliste isikute ring, kelle poolt toimepandud teod võivad üldse kaasa tuua karistusseadustikus ette nähtud karistuse kohaldamise. Eelnõu lähtub võrdsuse põhimõttest nähes ette, et karistamisele võivad kuuluda kõik juriidilised isikud, st. nii era- kui ka avalikõiguslikud juriidilised isikud, välja arvatud riik ja kohalik omavalitsus.¹⁵⁰ Avalik-õiguslikud juriidilised isikud jäeti siiski karistusseadustiku esimesest jõustunud seadusetekestist välja.¹⁵¹ Kuid KarS § 14 lg 3 kohaselt ei ole algusest peale olnud välistatud riigi või kohaliku omavalitsuse asutatud äriühingu või sihtasutuse karistusõiguslikule vastutusele võtmine.¹⁵²

Teise olulise põhimõttena sätestas § 13, et juriidilisele isikule on inkrimineeritav üksnes tema organi või juhtivtöötaja poolt toimepandud tegu ning süüteo toimepanemine pidi toimuma juriidilise isiku huvides. Organi puhul peab eelnõu silmas eraõiguslike juriidiliste isikute korral juhatust ning üldkoosolekut ning avalik-õiguslike juriidiliste isikute korral nende kohta vastavas seaduses organitena sätestatud struktuuriüksusi.¹⁵³

Viidatud seletuskirjas on öeldud, et juriidilise isiku teo karistatavus ei välista süüteo toime pannud füüsilise isiku karistamist, nähes seega ette juriidilise isiku kui ka süüteo toimepannud füüsilise isiku üheaegse karistamise võimaluse, on lõike eesmärgiks vältida olukordi, kus juriidilise isiku (nt tavaline äriühing) taha püütakse maskeerida füüsiliste isikute poolt toimepandud süütegusid.¹⁵⁴ Võib jääda mulje, et lõikesse on sisse kirjutatud *ne bis in idem* põhimõtte rikkumine, kuid nii see ei ole, kui võrd seadusandja on mõistnud, et juriidilise isiku taha võib peituda füüsiline isik.

Sellest tulenevalt on siiski füüsilise ja juriidilise isiku kriminaalvastutus samas asjas põhjendatud, kui võrd juriidilise isiku vastutusele võtmiseks on vaja näidata, et juriidilisele isikule inkrimineeritavad teod on toime pannud juriidilise isiku huvides tegutsev füüsiline isik. *Ne bis in idem* põhimõtte kehtib konkreetse isiku suhtes ning juriidilise isiku vastutus ei saa välistada konkreetse füüsilise isiku vastutust. Tulenevalt KarS § 14 lg 2 ei välista

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Viide 147 lk 80.

¹⁵¹ *Ibid.* lõpptekst § 14 lg 3.

¹⁵² RKKK 3-1-1-9-05 p 7-8.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*

juriidilise isiku vastutuselevõtmine süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist. Hetkel Riigikogus menetluses olev seaduse muudatuseelnõu kohaselt täiendatakse § 14 lg 2 teise lausega, mille kohaselt süüteo toimepanemise eest võib ette näha ka üksnes juriidilise isiku vastutuse.¹⁵⁵ Seega tulenevalt faktilistest asjaoludest on võimalik vastutama panna füüsiline isik, läbi juriidilise isiku tegutsev füüsiline isik, juriidiline isik ning seadus võimaldab vastutama panna mõlemad õigussubjektid. Mõningates situatsioonides on olukord keerulisem.

Näiteks tegi Riigikohus kohtuotsuse kohtuasjas 3-1-1-7-04, kus süüdistati E. Pildi selles, et ta pani OÜ Save Puit ainuomaniku ja juhatuse liikmena osaühingule kuulunud maaüksusel toime ebaseadusliku raide KarS § 356 lg 1 alusel.¹⁵⁶ Ida-Viru Maakohtu 11. septembri 2003. a otsusega tunnistati OÜ Save Puit KarS § 356 lg 3 järgi süüdi ja teda karistati rahalise karistusega 50 000 krooni. Osaühingult Save Puit mõisteti välja 28 080 krooni Keskkonnainspektsiooni tsiviilhagi katteks. Esmapilgul tundub, et tegemist oleks justkui *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega kuna sisuliselt karistati füüsilist isikut ja juriidilist isikut ühe ja sama teo eest. Sama kohtuotsusega mõisteti E. Pild kuriteokoosseisu puudumise tõttu KarS § 356 lg 1 järgi õigeks.¹⁵⁷ Viru Ringkonnakohtu 4. novembri 2003. a otsusega tühistati Ida-Viru Maakohtu otsus E. Pildi õigeksmõistmise ja tsiviilhagi osas. Ringkonnakohus tunnistas E. Pildi KarS § 356 lg 1 järgi süüdi ja karistas teda viiekuulise vangistusega. KarS § 73 lg 1 alusel jättis kohus mõistetud vangistuse tingimisi kolmeaastase katseajaga kohaldamata. Ringkonnakohus mõistis OÜ-lt Save Puit ja E. Pildilt solidaarselt välja 28 080 krooni. Muus osas jäeti maakohtu otsus muutmata.¹⁵⁸

E. Pildi kaitsja vandeadvokaat K. Kooga leidis, et E. Pildi on karistatud topelt rikkudes seega *ne bis in idem* põhimõtet. K. Kooga kohaselt karistati isikut läbi juriidilise isiku tegutsevat ettevõtjat ning ka füüsilist isikut E. Pilti ennast. Kooga leiab, et juriidilise isiku vastutusega ei pea kaasnema füüsilise isiku vastutust tuginedes KarS § 14 lõikele 2.¹⁵⁹ Riigikohus leidis, et kaitsja on teinud eksliku järelduse, nagu oleks juriidilise isiku (OÜ Save Puit) karistamine käsitatav selle juriidilise isiku esindaja (E. Pild) karistamisena ning lisab, et teatud süüteo koosseisude puhul ette nähtud juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus mitte ei asenda, vaid täiendab füüsilise isiku vastutust.¹⁶⁰ Õiguskirjanduses on selgitatud, et füüsilise isiku

¹⁵⁵ Eelnõu 586 SE lk 1.

¹⁵⁶ RKKK 3-1-1-7-04 p 1.

¹⁵⁷ *Ibid.* p 2.

¹⁵⁸ *Ibid.* p 4.

¹⁵⁹ *Ibid.* p 5.

¹⁶⁰ *Ibid.* p 9.

kindlakstegemisel on oluline silmas pidada, et KarS § 14 lg 2 kohaselt ei välista juriidilise isiku vastutus süüteo toime pannud füüsilise isiku vastutust, kuna nende vastutus on paralleelne.¹⁶¹ Riigikohus leidis siiski, et Ida-Viru Maakohus eksis ning jättis jõusse Viru Ringkonnakohtu otsuse põhjendades seda sellega, et kuna karistusseadustik sätestab juriidilise isiku vastutuse tuletatud (ehk derivaatse) vastutuse põhimõttel, on ühe subjekti (füüsilise isiku) tegevus teise subjekti (juriidilise isiku) vastutuse eelduseks. Seetõttu saabki rääkida kahest ühe ja sama teo eest eraldi vastutavast isikust.¹⁶² Seega tegemist ei olnud *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.

Samuti on selles lahendis kolleegium rääkinud majanduslikust riskist tulenevast kahjust või teisiti öeldes negatiivsetest tagajärgedest äriühingule. Selle kohta on kolleegium öelnud, et juriidilise isiku karistamisel võib olla teatud negatiivseid tagajärgi ka selle juriidilise isiku osanikele, aktsionäridele, liikmetele, töötajatele või isegi võlausaldajatele. Kolleegium lisab, et sellist tagajärgi ei saa käsitada mitte karistusena, vaid majanduslikust riskist tuleneva kahjuna. Küsitav on kas negatiivse tagajärje alla võib liigitada meedias kirjutatu või kuulujutud ettevõtja kohta, mis ei näita äriühingut heas valguses, kuid mida võib mõista kui majanduslikku kahju juriidilisele isikule kuna võib kaudselt mõjutada äriühingu tulusid.

Tagasi tulles 01.09.2002. aastal, jõustunud karistusseadustiku juurde, oli paragrahvis 44 lg 8 sätestatud, et juriidilisele isikule võib kohus mõista rahalise karistuse viiskümmend tuhat kuni kakskümmend viis miljonit krooni. Lõike teise lause kohaselt võis rahalist karistust juriidilisele isikule mõista ka lisakaristusena koos sundlõpetamisega. Seega võimaldas esialgselt jõustunud karistuseseadustik kuni 01.01.2015. a. ühes ja samas asjas juriidilist isikut karistada nii rahalise karistuse kui sundlõpetamisega.¹⁶³ Hetkel kehtiv KarS § 44 lõige 9 sätestab, et käesoleva seadustiku eriosas sätestatud juhtudel võib kohus juriidilisele isikule mõista rahalise karistuse, mille suurus arvutatakse protsendina juriidilise isiku käibest kriminaalmenetluse alustamise aastale vahetult eelneval majandusaastal või juhul, kui isik on tegutsenud alla aasta, siis kriminaalmenetluse alustamise aastal.

Seega aastal 2002 kuni 2014 oli võimalik juriidilist isikut karistada kriminaalmenetluses nii rahalise karistusega kui sundlõpetamisega. Praegusel ajahetkel ei ole võimalik juriidilist isikut sundlõpetada enam kriminaalmenetluses, küll aga tsiviilkohtumenetluses nagu sai selgitatud käesoleva uurimistöo 2. peatükis. Sellest tulenevalt tõusetub küsimus, kas sellises olukorras, kus juriidilisele isikule mõistetakse rahaline karistus kriminaalmenetluses ning

¹⁶¹ Viide 11 lk 711.

¹⁶² Viide 156 p 12.

¹⁶³ RT I 2002, 86, 504.

sundlõpetatakse tsiviilkohtumenetluses, rikutakse *ne bis in idem* põhimõtet? Kuivõrd sama teo ja asja eest karistatakse juriidilist isikut kahes erinevas menetluses samade faktiliste asjaolude esinemisel. Andmaks sellele küsimusele sisukamat vastust, uuritakse viiendas peatükis teiste riikide kogemusi Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika pinnalt ning võrreldakse neid omavahel, mille alusel saab teha põhjalikumaid järeldusi.

Kuivõrd sundlõpetamine oli juriidilisele isikule karmim karistus, on võimalik uurida, kas sundlõpetamine täna tsiviilkohtumenetluses täidab oma eesmärgi ning kas see on vajalik. Olukorras, kus sundlõpetatakse üks ettevõtte on alati võimalik luua uus ettevõtte ning tegutseda vanade ja kuritegelike eesmärkidega edasi. Samuti, kui kriminaalmenetluses ei ole võimalik juriidilist isikut enam sundlõpetada, mida siis on vaja tõendada tsiviilkohtumenetluses, et oleks alus juriidilise isiku sundlõpetamiseks selle tõttu, et tema tegevus on vastuolus seadusega?

Karistusseadustikus on olemas ettevõtluskeelu paragrahv 49¹. Nagu sai 3. peatükis selgitatud, siis KarS § 49¹ sätestab ettevõtluskeelu, mida saab rakendada ainult füüsilisele isikule nagu ütleb karistusseadustiku 3. jagu - füüsilisele isikule süüteo eest kohaldatavad lisakaristused. KarS § 49¹ lg 1 räägib kelmuse, usalduse kuritarvitamise, altkäemaksu andmise või vahendamise, mõjuvõimuga kauplemise, avaliku usalduse vastase kuriteo või majanduslase kuriteo karistamisest, kus kohus võib lisakaristusena kohaldada ettevõtluskeeldu ühest kuni viie aastani. Lõike 2 kohaselt isikut, kelle suhtes kohus on kohaldanud ettevõtluskeeldu, ei tohi kohtu poolt määratud ajavahemikul olla ettevõtja, juriidilise isiku juhtorgani liige, juriidilise isiku likvideerija ega prokurist ega muul viisil osaleda juriidilise isiku juhtimises. Priit Pikamäe on selgitanud, et paragrahvi eripreventiivne eesmärk on ajutiselt kõrvaldada ettevõtlusest isik, kes ei tegutse ausalt ning seega üldpreventiivselt aitab norm kaasa majanduskeskkonna usaldusväärsusele.¹⁶⁴

Karistusseadustiku muudatuse elnõuga nähti ette juriidilise isiku sundlõpetamise ärakaotamine.¹⁶⁵ Seletuskirja kohaselt on tegemist tsiviil-ja haldusvastutusse kuuluva meetmega, mida ei loeta karistuseks kuriteo eest.¹⁶⁶ Küllap seda tuleks mõista nii, et alates 01.01.2015 ei ole sundlõpetamine enam kriminaalkorras karistusena võimalik kohaldada, kuid mitte nii, et kriminaalkaristust ei saaks juriidilisele isikule kohaldada. Näiteks Euroopa Liidu inimkaubanduse direktiivis on välja toodud meetmed, mida võib riigisisest lisaks rahalisele karistusele juriidilisele isikule kohaldada. Artiklis 6 on toodud a) avalike hüvede või abi

¹⁶⁴ Viide 26 Karistusseadustik. Komm. § 50 lk 156 p 3.

¹⁶⁵ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 554 SE seletuskiri lk 22.

¹⁶⁶ *Ibid.*

saamise õiguse välistamine b) ajutine või alaline diskvalifitseerimine äritegevusest c) kohtuliku järelevalve alla seadmine d) kohtulik likvideerimismenetluse läbiviimine ning punkt e) ettevõtete ajutine või alaline lõpetamine, kui see on seotud kuriteo toimepanemisega.¹⁶⁷ Seega EL direktiivi kohaselt saab teistes EL riikides sundlõpetamise kohaldamine ning teised loetletud karistused olla kriminaalkaristuseks kriminaalmenetluses. Huvitaval kombel on direktiivis ettenähtud mitmeid erinevaid alternatiive lisaks klassikalisele rahalisele karistusele¹⁶⁸, mida Eestis ei kasutata kuid mida tasuks kaaluda.

Lisaks võib seletuskirjast välja lugeda, et aastatel 2005–2013 oli sundlõpetamine karistusena mõistetud viieteistkümnele ettevõttele kümnes kriminaalasjas, milles süüdistused olid peamiselt seotud rahapesuga, maksukuritegudega ning kelmustega ning seletuskirja kohaselt tuleks juriidilise isiku sundlõpetamine seadusest välja jätta menetlusökonoomia põhimõttest lähtudes.¹⁶⁹

Näiteks esitas ühes kohtuasjas Facio Ehituse OÜ maksuhaldurile valeandmeid eesmärgiga hoida kokku raha. Selle tegevuse tõttu jäi riigil saamata ligi neli miljonit krooni käibemaksu. Lisaks esitasid Facio Ehituse OÜ töötajad olematuid arveid, tellisid fiktiivseid arveid ning arvete alusel Facio Ehituse AS-i poolt üle kantud raha võeti arved väljastanud äriühingute pangakontodelt välja ja tagastati Facio Ehituse AS-i töötajatele.¹⁷⁰ Viidatud Riigikohtu lahendis arutles Riigikohtu kolleegium selle üle, et tol hetkel kehtinud seadus võimaldas juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil vältida selle isiku karistamist või siis muuta karistamine ebatõhusaks põhjusel, et süüteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet on karistamise hetkeks üle läinud mõnele teisele juriidilisele isikule.¹⁷¹ Kolleegium pakkus välja ka idee, et kohtul võiks kriminaalmenetluse hetkel olla võimalus ühinemine, jagunemine ja likvideerimine menetluse kestel peatada, eesmärgiga takistada juriidilise isiku vastutuse hajumist.¹⁷² Viidatud kohtulahend näitab ilmekalt seda, et isegi kui kriminaalmenetlus enam ettevõtet kriminaalmenetluses sundlõpetada ei saa, ei ole selle likvideerimine ka teises menetluses niivõrd lihtne, kui tegemist on teadlike inimestega, kes oma ettevõtte ebaseaduslike tegevuste peitmiseks ühendavad oma ettevõtte teise ettevõttega,

¹⁶⁷ Euroopa Liidu direktiiv 2011/36/EU.

¹⁶⁸ Artiklis 6 on sanktsioon sõnastatud “*fine*”, mida saab mõista nii rahalise karistusena kui väärteo korras trahvina, millele viitab ka sama artikli lause *criminal, or non-criminal fines*.

¹⁶⁹ Viide 165 lk 23.

¹⁷⁰ RKKK 3-1-1-133-13 p 1-1.3.

¹⁷¹ *Ibid.* p 16.

¹⁷² *Ibid.* p 16.

või viivad läbi ettevõtte jagunemise. Ettevõtte jagunemise, ja ühinemise teemal on ka varem uurimistöid kirjutatud.¹⁷³

Omaette küsimus seisneb selles, kas sundlõpetamise läbiviimine on kriminaalmenetluse järel eraldi tsiviilkohtumenetluses ökonoomsem kui juriidilise isiku kohene sundlõpetamine kriminaalmenetluses. Kuivõrd kriminaalasjas langetatud otsus, et ettevõtte tuleks lõpetada tsiviilkohtumenetluses eeldab eraldi menetluse alustamist tsiviilkohtumenetluses, ei tundu selline lähenemine kulusid kokkuhoidev. Näiteks sundlõpetamise ära kaotamisel on arutletud kas juriidilise isiku sundlõpetamine oli ikkagi õigustatud. Paul Varul ja Merike Varusk leidsid, et juriidilise isiku sundlõpetamise ära kaotamine ei ole vajalik, kuna see ei riku menetlusökonoomia põhimõtet ning tsiviilkohtulmenetluses tuleks sundlõpetamine nagunii alustada eraldiseisva menetlusena.¹⁷⁴ Samas leidsid Varul ja Varusk, et kohtult ei tohiks kriminaalmenetluses ära võtta võimalust lõpetada juriidiline isik sundlõpetamisega, kui tegemist on juhuga, kus juriidiline isik on loodud õigusrikkumiste toimepanemiseks või kasutab juriidilist isikut kui vahendit õigusvastaste eesmärkida saavutamiseks.

TsMS § 629 lg 1 kohaselt algatab kohus juriidilise isiku sundlõpetamise selleks õigustatud isiku või asutuse avalduse alusel või omal algatusel. Lõike 2 kohaselt kuulab kohus enne sundlõpetamist võimaluse korral ära juriidilise isiku juhtorganite liikmed. Lõike 3 kohaselt määrab kohus sundlõpetatavale juriidilisele isikule likvideerijad, järgides tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-des 602–606 sätestatud. Seega on võimalus tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamist taotleda õigustatud isikul, asutusel või kohtul. Kohtul on võimalik sundlõpetada äriühing omal algatusel. Kriminaalmenetluse seadustik sundlõpetamisest ega ettevõtte likvideerimisest ei räägi, mistõttu võib eeldada, et äriühingu sundlõpetamine kriminaalmenetluses toimunuks samuti TsMS sätete alusel.

Asjaolu, et kriminaalmenetluse seadustik sundlõpetamisest ei räägi, on õiguskirjanduses mainitud juba ka varem, kui sundlõpetamine veel võimalik oli. Jaan Sootak on kirjutanud, et ükski seadus ei näe otsesõnu ette juriidilise isiku sundlõpetamise korda, kui otsus on tehtud kriminaalmenetluses.¹⁷⁵ Sootak lisab, et tuleks täpsustada õiguslikku regulatsiooni sundlõpetamise osas, viidates konkreetselt sellele, millised äriseadustiku või teiste seaduste

¹⁷³ T. Olev. Juriidilise isiku kriminaalvastutus jagunemisel. Magistritöö 2015.

¹⁷⁴ P. Varul ja M. Varusk muudatusettepanek 554 eelnõus. Kättesaadav:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/arvamused/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistuseseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>

¹⁷⁵ Viide 116 lk. 680.

sätted laienevad juriidilise isiku sundlõpetamisele kuriteo toimepanemise tõttu.¹⁷⁶ Antud seisukohaga võib nõustuda, kuid arvestades seda, et kriminaalmenetluses sundlõpetamine nagunii enam võimalik ei ole, kaob ühtlasi sellega ka vajadus välja selgitada, kuidas täpsemalt sundlõpetamine kriminaalmenetluses oleks pidanud reguleeritud olema.

Eelnevast tulenevalt juriidilise isiku sundlõpetamine kriminaalmenetluses ei pruukinud olla õigustatud menetlusökoonoomia seisukohast, kuivõrd sama menetlus on võimalik läbi viia tsiviilkohtumenetluses. Juriidilise isiku sundlõpetamine tsiviilkohtumenetluses võib samuti olla kohmakas, seega tegelikult ei ole vahet, millises menetluses juriidiline isik sundlõpetatakse. Juriidilise isiku sundlõpetamine on hagita asi tulenevalt TsMS § 475 lg 1 p 12¹. Nagu esimestes peatükkides selgines, on hetkel kehtivast karistusseadustikust ära kaotatud üks juriidilise isiku vastutust enim mõjutavaid sanktsioone - sundlõpetamine. Tsiviilõiguslikult on sundlõpetamine siiski võimalik nagu sai selgitatud ennist. Hirsch kirjutab, et juriidilise isiku võib laiali saata ning et juriidilise isiku sundlõpetamist võib võrrelda kui füüsilise isiku surmanuhtlusega.¹⁷⁷

TsÜS § 40 lg 1 kohaselt lõpetatakse juriidiline isik kohtumäärusega valdkonna eest vastutava ministri või muu selleks seadusega õigustatud isiku või asutuse nõudel, kui esineb lg-s 1 punktides 1 - 6 väljatoodud vähemalt üks asjaolu. Nendeks võib olla juriidilise isiku tegevuse vastuolu seaduse, avaliku korra või heade kommetega; juriidilise isiku asutamisel on rikutud seadust; põhikirja vastuolu seadusega; juriidilise isiku mittevastavus talle seadusega kehtestatud nõuetele; juhatuse või organi volitused on lõppenud rohkem kui kaks aastat tagasi ning uut juhatust ei ole valitud või esineb muu seaduses sätestatud alus. TsÜS §-ga 40 on tegemist lahtise ehk mitteammendava ja üldnormiga.

Selleks, et tuvastada tsiviilkohtumenetluses juriidilise isiku tegevuse vastuolu seadusega, ei piisa ilmselt sellest, et juriidiline isik on toime pannud õigusrikkumise. Isegi kui juriidiline isik on toime pannud kuriteo, ei ole see ilmselt automaatseks aluseks leidmaks, et tema tegevus on vastuolus seadusega. Jah neil juhtudel on juriidiline isik tõesti seadust rikkunud, aga ühest rikkumisest ei saa teha järeldust juriidilise isiku kogu tegevuse kohta. Selleks, et tuvastada, et juriidilise isiku tegevus on vastuolus seadusega on vaja näidata, et õiguserikkumiste toimepanek on kujunenud vastava juriidilise isiku tegevuse jaoks iseloomulikuks.

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ H. J. Hirsch. Juriidiliste isikute kriminaalvastutusest. *Juridica* 1-1996, lk 20.

Erinorm eraõigusliku juriidilise isiku sundlõpetamise erijuhtumiks tuleb ÄS §-st 59 lg 5. ÄS § 59 lg 5 kohaselt kui äriregistrisse kantud äriühingu põhikirja ei sisalda seaduses nõutavaid sätteid või mõni põhikirja sätetest on vastuolus seadusega, määrab registripidaja¹⁷⁸ äriühingule puuduste kõrvaldamiseks tähtaja, mis ei tohi olla lühem kui kuus kuud. § 59 lg 5 teise lause kohaselt kui äriühing määratud tähtaja jooksul puudusi ei kõrvalda, võib registripidaja otsustada äriühingu sundlõpetamise. Sundlõpetamisega kaasneb ühingu likvideerimismenetlus, kohustuste täitmine ning vara jaotamine ja selle lõpus registrist kustutamine.¹⁷⁹

KrMS §-st 199 lg 1 p 4 tuleneb, et kriminaalmenetlust ei alustata, kui kahtlustatav või süüdistatav on surnud või juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav on lõppenud.¹⁸⁰ Seega lõppenud juriidilist isikut ei saa kriminaalmenetluses menetlusosalisena menetleda. Juriidilise isiku sundlõpetamist reguleerivad erinevad eriseadused, sh äriseadustik, mittetulundusühingute seadus ja sihtasutuste seadus. Menetlusökoonoomia argumendi kaalumiseks on mõistlik lühidalt uurida erinevate äriühingute sundlõpetamise menetluste kulukust.

Äriseadustiku §-is 203 lg-s 1 punktis 1 on sätestatud, et osäühing lõpetatakse kohtumäärusega, kui osanikud ei ole võtnud vastu lõpetamise otsust, kui selle vastuvõtmine oli seaduse või põhikirja alusel kohustuslik, samuti juhul, kui osanikud ei ole vastu võtnud ühtegi §-s 176 ettenähtud otsust või kui §-s 176 nimetatud otsuste tegemiseks ei ole osanike koosolekut kokku kutsutud; punkt 2 kohaselt, kui juhatuse ametiaeg on lõppenud rohkem kui kaks aastat tagasi ja uut juhatust ei ole valitud; punkt 3 kohaselt muudel seaduses sätestatud juhtudel. ÄS § 204 lg 1 kohaselt osäühingu lõpetamisotsuse kandmiseks äriregistrisse esitab juhatuse avalduse. Lg 2 kohaselt kui osäühing lõpetatakse kohtulahendi alusel, saadab kohus lahendi äriregistri kande tegemiseks. Lõike 3 kohaselt loetakse osäühing lõpetatuks alates lõpetamise kande tegemisest äriregistrisse. Sundlõpetamine jõustub kohtulahendi jõustumisega.¹⁸¹ Näiteks on levinud osäühingute sundlõpetamised tulenevalt asjaolust, et osäühingul on netovara vähem kui äriseadustikus ettenähtud kohustuslik osakapital.¹⁸²

ÄS § 366 lõpetatakse aktsiaselts kohtumäärusega (sundlõpetamine), kui 1) üldkoosolek ei ole võtnud vastu lõpetamise otsust, kui selle vastuvõtmine oli seaduse või põhikirja alusel

¹⁷⁸ Tartu Maakohtu registriosakond tulenevalt ÄS § 22 lg 1.

¹⁷⁹ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtumäärus 2-17-10423 p 27.

¹⁸⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 05.12.2017, 8.

¹⁸¹ Äriseadustik. RT I, 17.11.2017, 22.

¹⁸² Viru Maakohtu kohtumäärus 2-17-18959 lk 2.

kohustuslik, samuti juhul, kui aktsionärid ei ole vastu võtnud ühtegi §-s 301 ettenähtud otsust või kui nende otsuste tegemiseks ei ole üldkoosolekut kokku kutsutud; 2) kahe viimase majandusaasta jooksul ei ole toimunud üldkoosolekut; 3) juhatuse ametiaeg on lõppenud rohkem kui kaks aastat tagasi ja uut juhatust ei ole valitud; 4) muudel seaduses sätestatud juhtudel. Lõike 2 kohaselt aktsiaseltsi sundlõpetamise avalduse võivad esitada juhatuse, nõukogu, juhatuse liige, aktsionär, samuti teised seaduses nimetatud isikud. Kohus võib sundlõpetamise otsustada ka omal algatusel, kui seadusest ei tulene teisiti.

Mittetulundusühingute seaduse (MTÜS) § 40 kohaselt lõpetatakse mittetulundusühing kohtumäärusega valdkonna eest vastutava ministri või muu huvitatud isiku nõudel: 1) kui mittetulundusühingu tegevus ei vasta tema põhikirjalistele eesmärkidele; 2) kui mittetulundusühingu põhitegevuseks saab majandustegevus 3) muudel tsiviilseadustiku üldosa seaduse §-s 40 sätestatud alustel. Lõike 3 kohaselt võib kohus sundlõpetamise otsustada ka omal algatusel, kui seadusest ei tulene teisiti.¹⁸³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendis on analüüsitud küsimust, kas MTÜ majandusaasta aruande esitamise nõue on vajalik, kui MTÜ ei tegutse tulu teenimise eesmärgil.¹⁸⁴ Kohtuasjas oli kohtuniku abi saatnud MTÜ-le teatise, et MTÜ sundlõpetatakse, kui ei esitata majandusaasta aruannet.¹⁸⁵ Seega teatud juhtudel kerkib sundlõpetamise kaalumise esile puhtalt raamatupidamistöö tegemata jätmise tõttu.

Sihtasutuste seadusest (SAS) § 46-st tulenevalt lõpetatakse sihtasutus kohtumäärusega, valdkonna eest vastutava ministri või muu huvitatud isiku nõudel: 1) kui sihtasutuse tegevus ei vasta käesoleva seaduse §-s 2 sätestatud nõuetele või sihtasutuse põhikirjalistele eesmärkidele; 2) kui sihtasutuse vara on eesmärgi saavutamiseks ilmselt ebapiisav ja piisava vara omandamine lähitulevikus on ebatõenäoline; 3) kui nõukogu ei ole teinud põhikirjas ettenähtud juhul lõpetamisotsust või juhatuse ei ole esitanud seaduses ettenähtud lõpetamisavaldust; 3¹) kui sihtasutus ei ole nimetanud äriseadustiku § 63¹ lõikes 2 nimetatud kontaktisikut; 4) muudel tsiviilseadustiku üldosa seaduse §-s 40 sätestatud alustel.¹⁸⁶

Varasemalt oli kriminaalmenetluses võimalik juriidilist isikut sundlõpetada siis, kui juriidilise isiku tegevuse osaks oli saanud kuritegude toimepanemine. Hetkel kehtiv karistuseadustik sellist võimalust enam ette ei näe. Tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamine on siiski võimalik nagu sai eelnevalt selgitatud. TsÜS § 40 lg 1 p 1 kohaselt lõpetatakse juriidiline isik

¹⁸³ Mittetulundusühingute seadus. RT I, 09.05.2017, 21.

¹⁸⁴ RKKKm 2-17-10423 p 12.

¹⁸⁵ *Ibid.* p 1.

¹⁸⁶ Sihtasutuste seadus. RT I, 09.05.2017, 34.

valdkonna eest vastutava ministri nõudel, kui esineb lg-s 1 punktis 1 asjaolu. Selleks on juriidilise isiku tegevuse vastuolu seaduse, avaliku korra või heade kommetega.

Kui kriminaalasjas on juriidilisele isikule mõistetud rahaline karistus ning tehakse kindlaks, et äriühingu tegevuse osaks on saanud ka kuritegude toimepanemine, siis sundlõpetamist võiks tsiviilkohtumenetluses vaadelda kui menetluse jätku, kus kuritegusid toimepanevas juriidiline isik sundlõpetatakse tsiviilkohtulmenetluses kohtumäärusega. Määruse peale võivad avaldaja ja juriidiline isik esitada määruskaebuse TsMS § 629 lg 5 alusel. Samuti võib valdkonna eest vastutav minister juriidilise isiku sundlõpetamise avalduse esitada, kui juriidilise isiku tegevus on heade kommetega vastuolus. Kuritegude toimepanemist võib vaadelda kui vastuolu seadusega, kuid mõnel juhul ka kui avaliku korra rikkumist või heade kommetega vastuolus olemist. Seega kui TsÜS § 40 lg 1 p 1 alusel tahab valdkonna eest vastutav minister juriidilist isikut sundlõpetada tulenevalt äriühingu toime pandud kuritegudest, tuleb tal näidata, et juriidilise isiku eesmärk või tegevus on vastuolus seaduse, avaliku korra või heade kommetega.

Varasemalt, kui kehtis karistusseadustikust tulenev nõue, et juriidilise isiku sundlõpetamisel tuleb tõendada asjaolu, et äriühingu tegevuse osaks on saanud kuritegude toimepanemine, oli ka tõendamine ilmselgelt kriminaalmenetluse hooleks. Kriminaalmenetluses kehtib üldine põhimõte, et kuriteo asjaolude ilmnemisel on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust tulenevalt KrMs §-ist 6. Tundub loogiline, et kriminaalmenetluses tehakse kõik faktilised asjaolud selgeks ja kogutakse vajalikud tõendid.

Hetkel kehtivast KarSist ei tulene nõuet, et tuleks tõendada, et kuritegude toimepanemine on saanud juriidilise isiku tegevuse osaks. Kuid võib eeldada, et kriminaalmenetluse järel on tsiviilkohtumenetluses kriminaalasjas kogutud tõendeid võimalik kasutada, mille abil saab alustada juriidilise isiku sundlõpetamist. Selle tõttu võikski äriühingu sundlõpetamist tsiviilkohtumenetluses vaadelda kui kriminaalmenetluse jätku. Kriminaalmenetluses on aga tõendatud vaid kuritegude toimepanemine kui faktiline asjaolu. Nende kuritegude toimepanemise alusel peab tsiviilkohtumenetluses tõendama, et juriidilise isiku eesmärk või tegevus on vastuolus seaduse, avaliku korra või heade kommetega TsÜS § 40 lg 1 p 1 alusel vastuolus. Sellest tulenevalt on tõendite kogumisel suurem rõhk kriminaalmenetluses ning tsiviilkohtumenetluses jääb üle vaid nende tõendite alusel vastavad järeldused teha ning vajadusel äriühing sundlõpetada. Kuivõrd juriidilise isiku sundlõpetamine on hagita asi, siis on kohus kohustatud sundlõpetamise asjus omal algatusel uurima faktilisi asjaolusid ja neid ka erapooletult hindama.

Kui aga karistusseadustik võimaldaks tänase hetkeni juriidilist isikut sundlõpetada kohe kriminaalmenetluses, siis konkreetset süüasja arutaval kohtunikul oleks lihtsam juriidiline isik ise sundlõpetada, kuna ta on selles menetluses kursis ettevõtte varasema kuritegeliku taustaga. Nüüd aga eraldi tsiviilkohtumenetluses peab uus kohtunik alustama sama juriidilise isiku tegevuse analüüsi nullist. Kohtunik saab tsiviilkohtumenetluses lugeda tõendatuks ainult kuritegude toimepanemise faktilise asjaolu, kuid see ei pruugi tähendada veel automaatset sundlõpetamise vahendi kasutamise proportsionaalsust. Seetõttu tuleb kohtule tõendada ka tsiviilkohtumenetluses, et juriidilise isiku tegevus on vastuolus seadusega ning äriühing on seetõttu võimalik sundlõpetada toetudes TsÜS §-le 40 lg 1 p 1. Kriminaalmenetluse järel tsiviilkohtumenetluses vastuolu seaduse, avaliku korra või heade kommete tõendamine võib venitada menetluse lõpuleviimist. Kui lõpetada juriidiline isik kohe kriminaalmenetluses, oleks tõenäoliselt võimalik hoida menetlusele kuluvat aega kokku.

Praeguses situatsioonis, kus kriminaalmenetluses juriidilise isiku sundlõpetamine enam võimalik ei ole, tuleb asuda seisukohale, et juriidilise isiku sundlõpetamine tsiviilkohtumenetluses on siiski vajalik ja eesmärgipärane. Vajalik seetõttu, et kui juriidilise isiku tegevus on vastuolus seadusega, on oluline kriminaalmenetluses kuritegude toimepanek tõendada ning tsiviilkohtumenetluses juriidiline isik sundlõpetada. Juriidilise isiku sundlõpetamine tsiviilkohtumenetluses on eesmärgipärane seetõttu, et majanduselus ei tohi tegutseda ettevõtte, kelle tegevus on vastuolus seadusega. Õige oleks selliste eesmärkidega tegutseva äriühingu ettevõtlusest eemaldamine.

Lisaks sellele on muid eesmärgipäraseid põhjuseid miks juriidiline isik sundlõpetada. Näiteks registripidajal on vajalik omada ülevaadet toimivatest äriühingutest, mille alusel saab teha erinevaid kokkuvõtteid ja lõpetada äriühinguid, mis enam majanduselus ei toimeta või ei esita majandusaasta aruandeid. Need lõpetamise alused on rohkem seotud eriseadustes sätestatuga, mis otseselt ei puuduta juriidilise isiku kuritegevuse osaks saamist. Valdkonna eest vastutaval ministril on võimalik juriidiline isik sundlõpetada eeldusel, et äriühingu tegevus on seadusega vastuolus, samuti avaliku korra või heade kommetega, mille alla on võimalik paigutada ka juriidilise isiku kuritegude toimepanemine.

Sundlõpetamise peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et juriidilist isikut on võimalik kohtul tsiviilkohtumenetluses lõpetada kohtumäärusega, kui esineb vähemalt üks TsÜS § 40 lg 1 punktides 1-6 toodud vähemalt üks asjaoludest. Erinevate äriühingute sundlõpetamiste paragrahvid on oma sisu poolest sarnased. Kõikide sundlõpetamiste puhul peavad eelnema seaduses välja toodud asjaolud ning kohus saab ka omal algatusel alustada sundlõpetamist. Keeruline on järeldada, millises menetluses oleks juriidilist isikut sundlõpetada

vähemkulukam lähtudes menetlusökoonomia põhimõttest, sest toimingud, mida kohus või äriühingutega seotud isikud teevad, on oma sisu poolest kõikidel äriühingutel sarnased. Kohtu jaoks ei ole samuti vahet millist konkreetst äriühingut juhtumisi sundlõpetatakse, sest kohus hindab asjaolusid ikka erapooletult ning lähtub esile toodud eriseadustest nagu selgus tsiviilkolleegiumi seisukohast. Võrrelnud erinevate äriühingute sundlõpetamiseks kuluvaid toiminguid ja eriseadusi, saab teha tsiviilkohtumenetluses juriidilise isiku sundlõpetamise osas järelduse, et menetlusökoonomia seisukohast ei teki kulu skaalal märkimisväärset vahet millises menetluses juriidiline isik sundlõpetatakse. Küll võib juriidilise isiku sundlõpetamine venida pikemaks tsiviilkohtumenetluses, kuna uuel kohtunikul on vaja tutvuda kriminaalmenetluses kogutud materjalidega otsast peale.

Kriminaalmenetluses on võimalik kasutada ka konfiskeerimise instituuti, mis vajab järgmises peatükis eraldi uurimist tulenevalt asjaolust, et konfiskeerimise kohaldamine kriminaalmenetluses võib samuti rikkuda *ne bis in idem* põhimõtet. Konfiskeerimist on võimalik kohaldada nii juriidilisele isikule kui ka füüsilisele isikule samas menetluses samade faktiliste asjaolude esinemisel. Näiteks on võimalik olukord, kus juriidiliselt isikult konfiskeeritakse kriminaalmenetluses vallasasju ning samas menetluses mõistetakse ka rahaline karistus. Sellises olukorras tekib kahtlus, kas tegemist võib tegemist olla *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.

3.3. Konfiskeerimine kui muu mõjutusvahend

Õiguskirjanduses on leitud, et süüteoga saadud vara konfiskeerimine kui mittekaristuslik mõjutusvahend on vajalik selleks, et korraldada õigusvastaselt saadud varalise kasu tagasitaitmine.¹⁸⁷ Samuti on kirjanduses leitud, et konfiskeerimise instituut võib mujal maailmas olla tsiviilõiguslik, karistusõiguslik või isegi administratiivne, kuid Eestis kuulub see karistusõiguse valdkonda.¹⁸⁸ Konfiskeerimine (ladina keelest *confiscatio*) on omandi või muu õigus lõplik, tahtevastane ja tasuta üleminek õiguse seniselt omajalt riigile.¹⁸⁹

Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni artikli 2 punkt g kohaselt on konfiskeerimine omandi äravõtmine kohtu või muu pädeva asutuse määruse alusel.¹⁹⁰ Rahapesu konventsiooni artikli 2 kohaselt võtab osalisriik õiguslikud ja muud meetmed, mis võimaldavad tal konfiskeerida kuriteovahendid ning kriminaaltulu või vara kriminaaltulu väärtuses.¹⁹¹ Artikkel 3 täpsustab, et osalisriik võtab õiguslikud ja muud meetmed, mis võimaldavad tal artikli 2 lõike 1 järgi konfiskeeritava vara kindlaks teha ja leida, ning ära hoida selle müümine või üleandmine või muu käsutamine.¹⁹²

Karistusseadustik eristab konfiskeerimise liikidena süüteo toimepanemise vahendi (*instrumentum sceleris*) konfiskeerimist, süüteo objekti (*obiectum sceleris*) konfiskeerimist ning süüteoga saadud vara ehk kriminaaltulu (*productum sceleris, fructum sceleris*) konfiskeerimist.¹⁹³ Viimane neist on sätestatud karistusseadustiku §-s 83², millele keskendutakse käesolevas peatükis.

KarS § 255 lg 2 p 2 ning § 256 lg 2 p 2 võimaldavad kohtul kohaldada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt KarS §-s 83² sätestatule. KarS § 83² annab kohtule, juhul kui kuriteo olemus, erinevus isiku legaalse tulu ja varalise seisundi, kulude või elatustaseme vahel või muu põhjus annab aluse eeldada, et isik on saanud vara kuriteo toimepanemise tulemusena või sellise vara arvel ning isik ei suuda tõendada, et tegemist ei ole kuriteoga saadud varaga, võimaluse konfiskeerida isikule kuuluvat muud vara. Vara all võib mõista kõiki asju mida seadus võimaldab konfiskeerida, olgu selleks auto või väärisehted. Võib

¹⁸⁷ W. Gropp. Konfiskeerimine: mõjutusvahend karistuseks? *Juridica VIII/2008*, lk 549.

¹⁸⁸ A. Parmas. Süüteovahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigus. Riigikohtu üldkogu otsus asjas 3-1-1-37-07. *Juridica VIII/2008*, lk 555.

¹⁸⁹ J. Sarv. Karistusseadustiku komm. § 83 lk 266 p 1.

¹⁹⁰ RT II 2003, 1, 1.

¹⁹¹ RT II 2000, 7, 41.

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ Viide 189 lk 267.

tekkida kahtlus, kas kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist saab kohaldada ka juriidilisele isikule lisaks rahalisele karistusele, mis võiks justkui rikkuda *ne bis in idem* põhimõtet. Karistusseadustik ei sätesta enam mitte üheski paragrahvis, kus §-s 83² alusel laiendatud vara konfiskeerimise võimalus ette nähakse otsesõnu, et seda mõjutusvahendit võib kohaldada ka juriidilise isiku suhtes. Kuid kohus on kuritegeliku ühenduse kohtulahendis vara laiendatud konfiskeerimist kohaldanud ka juriidilistele isikutele.¹⁹⁴

Võimalus kohaldada laiendatud konfiskeerimist juriidilisele isikule on seaduses ette nähtud alates 08.03.2014.¹⁹⁵ Siis kehtestatud karistusseadustiku redaktsiooni paragrahvis 83² eristati laiendatud konfiskeerimist füüsiliselt isikult (lg 1) ja juriidiliselt isikult (lg 1¹), sest nende vara laiendatud konfiskeerimise eeldused olid osaliselt lahknevad.¹⁹⁶ Sellele versioonile eelnenud redaktsiooni kohaselt eeldas laiendatud konfiskeerimine alati toimepanija karistamist vangistusega ning seda oli võimalik mõista ainult füüsilisele isikule.¹⁹⁷ Kuna lg1¹ avardab laiendatud konfiskeerimise kui materiaalses mõttes karistuse kohaldamisala, pole sellel sättel § 5 lg 3 järgi tagasiulatuvat jõudu ja seega sai juriidilise isiku vara konfiskeerida üksnes juhul, kui kuritegu oli toime pandud 08.03.2014 või hiljem.¹⁹⁸ Seega võimaldas varem kehtinud redaktsiooni kohaldada juriidilisele isikule vara laiendatud konfiskeerimist juhul, kui kuritegu oli toime pandud peale 08.03.2014.

Esimeses ja teises peatükis sai selgitatud, et kuritegelikud ühendused võivad opereerida läbi äriühingute ehk juriidiliste õigussubjektide. Kuivõrd kuritegelik ühendus saab olla juriidilise isiku vormis ning kuritegeliku ühenduste paragrahvid 255 lg 2 p 2 ja 256 lg 2 p 2 viitavad võimalusele kohaldada vara laiendatud konfiskeerimist, siis tuleb järeldada, et hetkel kehtivas karistusseadustikus saab juriidiliste isikute vara saab konfiskeerida tulenevalt KarS §-st 83². Riigikogu seletuskirjas selgitatakse, et kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist KarS § 83² lg 1 alusel saab kohaldada ka juriidilisele isikule, mistõttu puudub vajadus eriregulatsiooniks.¹⁹⁹ Lisaks selgitatakse, et erinevalt kehtivast seadusest ei ole kavandatud muudatuste kohaselt juriidiliselt isikult vara laiendatud konfiskeerimise korral enam nõutav tuvastada, et isiku peamine tegevus oleks suunatud kuritegude toimepanemisele.²⁰⁰ Seega hetkel kehtiv § 83² ei näe *expressis verbis* ette juriidilise isikule vara laiendatud

¹⁹⁴ RKKK 3-1-1-94-14 p 254-255.

¹⁹⁵ Viide 189 § 83² lk 296 p 6.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Eelnõu 468 SE seletuskiri, lk 10.

¹⁹⁸ Viide 189 lk 296 p 6.1.

¹⁹⁹ Eelnõu 308 SE seletuskiri lk 14.

²⁰⁰ *Ibid.*

konfiskeerimise kohaldamist, kuid tuletuslikult ning toetudes Riigikogu seletuskirjale on võimalik seda siiski järeldada.

Eestis kasutatakse kohtute poolt konfiskeerimise instituuti siiski jõudsalt ning kuritegelike ühenduste puhul on see mõistetav. Näiteks kohtuasjas nr 1-16-6717 konfiskeeriti kuritegeliku ühenduse organiseerijalt Assar Pauluselt KarS § 83² alusel 20 000 eurot ning kriminaalasja juurde jäeti sõiduauto Audi A6, rahasumma jäi § 85 lg 1 alusel riigi omandisse. Samas kohtuasjas konfiskeeriti Pauluse jõuguliikmelt Taago Voolult sõiduk BMW X5, mis tagastati hiljem kohtuotsuse jõustumisega.²⁰¹

Laiendatud konfiskeerimisest kirjutab saksa professor W. Gropp, et 15. juunil 1992. a. seadusega vastu võetud narkootikumidega kaubitsemise ja teiste organiseeritud kuritegevuse vormide vastu võitlemise asjus lisati seadusesse laiendatud konfiskeerimise instituut.²⁰² Laiendatud konfiskeerimise objektiks on toimepanija või kolmanda isiku kogu vara või mingi osa sellest, kui on alus eeldada vara kuritegelikku päritolu ning omanik ise ei tõenda vara saamist seaduslikul teel.²⁰³ Gropi sõnul saab StGB §-i 73d rakendada kuritegelike ühendust poolt toimepandud süütegude ja hoolikalt läbi mõeldud kuritegude puhul nagu näiteks kuritegeliku ühenduse poolt toimepandud vargus, kuritegeliku grupeeringu poolt toimepandud vargus raskendavatel asjaoludel, väljapressimine ja vägivallaga ähvardades väljapressimine kuritegeliku ühenduse liikme poolt või kuriteo toimepanemise tulemusena saadud vara omandamine, hoidmine ja turustamine.²⁰⁴ Samasugust konfiskeerimise praktikat on näha ka Eesti kohtulahendites.²⁰⁵ Süüteoga saadud vara konfiskeerimise ja laiendatud konfiskeerimise korral on karistuslikku aspekti raskem näha ning tõuseb üles vajadus tagada õiguskäibe põhimõtte, kus õigusvastaste tegude toimepanemisest ei tohi isikul tõusta tulu.²⁰⁶

Eelnevalt viidatud Assar Pauluse kohtulahend sisaldab endas punkti, kus Assar Paulusele kuuluvat osaühingut Barbarossa Invest karistati rahalise karistusega 10 000 eurot ning samas kohtuasjas konfiskeeriti sõiduvahendeid.²⁰⁷ Assar Paulus kasutas oma tegevuse näiliselt legaalsena hoidmiseks juriidilisi isikuid, kus Capital Inkasso OÜ ja OÜ Barbarossa Invest vahel sõlmiti koostöölepinguid, millega tekitati õiguslik alus OÜ-le Barbarossa Invest tasu

²⁰¹ Lisaks konfiskeeriti teistelt ühenduse liikmetelt veel erinevaid relvi (jahipüstol, vintpüstol, isevalmistatud revolver) mündikogud, läbiotsimisel leitud 300 eurot sularaha, sõiduauto Volvo CX70 ja erinevaid asitõendeid, mis puudutasid Capital Inkasso OÜ dokumente.

²⁰² Viide 187 Gropp.

²⁰³ Viide 189 lk 294 p 2.

²⁰⁴ Viide 187 Gropp.

²⁰⁵ Harju Maakohus 1-16-6717. 07. september 2016, Tallinn.

²⁰⁶ Viide 188 lk 556.

²⁰⁷ Viide 205 p 73.

maksmiseks ja ülekannete tegemiseks viimase poolt vastusooritust tegemata, mille läbi tekkis Assar Paulusel juriidiline alus kuritegeliku ühenduse poolt teenitud varalise kasu legaliseerimiseks.²⁰⁸ Rahalised karistused jäeti osauhingute suhtes täies ulatuses täitmisele pööramata tingimusel, et osauhingud ei pane kolme aasta jooksul toime uut tahtliku kuritegu.²⁰⁹

Konfiskeerimine on formaalselt mittekaristuslik mõjutusvahend, kuid KarSi alusel toimival konfiskeerimisel on siiski karistuse tunnuseid, mistõttu konfiskeerimine eeldab koosseisupärast, õigusvastast ja süülist tegu.²¹⁰ Lisaks sellele võimaldab seadus kohaldada ühes asjas juriidilisele isikule ka rahalist karistust tulenevalt KarS § 44 lg 8. See toob küsimuseni kas juriidilisele isikule rahalise karistuse ja samas asjas konfiskeerimise kohaldamine rikub *ne bis in idem* põhimõtet. Eelnevalt viidatud Riigikohtu lahendis²¹¹ on kolleegium seisukohal, et selline lähenemine ei riku topeltkaristatavuse põhimõtet, kuid antud lahendis oli tegemist füüsilise isikuga, kes on osauhingu ainuliige ning asjas ei olnud puutumust konfiskeerimise instituudiga. Kuidas oleks olukord juriidilisele isikule rahalise karistuse ning lisaks ka vara konfiskeerimise kohaldamisega, jääb selgusetuks, kuivõrd eelnevalt viidatud kohtulahendis 3-1-1-94-14 ei kohaldata juriidilisele isikule rahalist karistust. Kui lähtuda mõttest, et vara konfiskeerimine omab karistuse tunnuseid nagu viidati karistusseadustiku kommentaaris ning seadus võimaldab lisaks kohaldada juriidilisele isikule põhikaristuse liigina rahalist karistust, tekib küsimus kas nende kahe karistuse kohaldamine võiks rikkuda *ne bis in idem* põhimõtet. Lähtudes aga eeldusest, et vara laiendatud konfiskeerimine ei ole karistus, vaid mõjutusvahend nagu viitab ka karistusseadustik, siis tuleb järeldada, et nende kahe sanktsiooni üheaegne kohaldamine ei riku *ne bis in idem* põhimõtet. Uurides Euroopa Inimõiguste Kohtulahendeid, mis puudutavad konfiskeerimise kohaldamist kuritegelikele grupeeringutele, siis konfiskeerimise kohaldamisel tõusetub *ne bis in idem* põhimõtte küll esile,²¹² kuid selle printsiibi rikkumist konfiskeerimise asjades ei ole tuvastatud. Üldiselt vaieldakse selle üle, et konfiskeeritud kinnisasi või muud asjad soovitakse kätte saada, kuid EIK on jätnud sellised kaebused rahuldamata.²¹³

Kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimise eelduseks on asjaolu, et isik on toime pannud tahtliku süüteo, selle süüteoga on saadud vara, see vara kuulub

²⁰⁸ *Ibid.* lk 16.

²⁰⁹ *Ibid.* p 54, 57.

²¹⁰ Viide 189, lk 267 p 5.

²¹¹ RKKK 3-1-1-7-04 (OÜ Save Puit).

²¹² EIKo *Vito Roberto Palazzolo vs. Italy* No 32328/09 p 45, 64, 70.

²¹³ EIKo *M. vs. Italy* No. 12386/86 lk 102; Palazzolo p 109-115.

konfiskeerimisotsustuse tegemise ajal toimepanijale, konfiskeerimine ei ole süüteo asjaolusid ja isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav, vara väärtus ei ole vara hoiu-, võõrandamis- või hävitamiskuludega võrreldes ebaproportsionaalselt väike, puudub piisav alus vähendada konfiskeeritava vara suurust tsiviilhagi rahuldamise eesmärgil.²¹⁴

Võttes kokku konfiskeerimise peatükk, tuleks asuda siiski seisukohale nagu viitab ka karistusseadustiku 7. peatükk, siis konfiskeerimise puhul on tegemist mõjutusvahendiga, mis omab karistuse tunnuseid, kuid mis on pigem põhikaristusega seotud lisameede, kui karistus. Eestis kuulub konfiskeerimise instituut karistusõiguse valdkonda, mida saab kohaldada kohus või muu pädev asutus tulenevalt rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsioonist. Karistusseadustik eristab konfiskeerimise liikidena süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimist, süüteo objekti konfiskeerimist ning kuriteoga saadud vara ehk vara laiendatud konfiskeerimist, millel sai põhjalikumalt peatunud.

KarS § 83² annab kohtule võimaluse kohaldada vara laiendatud konfiskeerimist, millele viitab ka § 255 lg 2 p 2 ning § 256 lg 2 p 2. Alates 08.03.2014 kuni 09.01.2017 oli KarS § 83² lg 1¹ kohaselt *expressis verbis* ette nähtud juriidilisele isikule vara laiendatud konfiskeerimine. Alates 10.01.2017. a. sellist sätet enam KarS-is ei ole. Kuid kuna vara laiendatud konfiskeerimist lubav lõige järgneb §-des 255 ja 256 füüsilisele ja juriidilisele isikule karistusi ette nägevatele lõigetele ning seaduseelnõu seletuskirjas on rõhutatud, et juriidilise isiku puhul jääb toimima vara laiendatud konfiskeerimise võimalus siis kuna §-des 255 ja 256 on vara laiendatud konfiskeerimise võimalus ette nähtud, siis saab asuda seisukohale, et kui kuritegelik ühendus tegutseb juriidilise isiku vormis, siis saab selle juriidilise isiku kriminaalvastutusele võtmisel kohaldada ka vara laiendatud konfiskeerimist tulenevalt KarS §-st 83². Riigikohus on olnud seisukohal, et isikule rahalise karistuse mõistmisel ning konfiskeerimise kohaldamisel ei ole rikutud *ne bis in idem* põhimõtet.²¹⁵ Samuti on eelnevalt viidatud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast võimalik järeldada, et konfiskeerimise kohaldamisel ei tõusetu *ne bis in idem* põhimõte vaidluse keskmesse ning kohtud on jätnud sellised taotlused rahuldamata. Seega ei ole vara laiendatud konfiskeerimise instituudi ja rahalise karistuse üheaegse kohaldamise puhul tegemist topeltkaristatavuse keelu rikkumisega.

²¹⁴ Viide 189 Karistusseadustiku komm. lk 282 p 2.

²¹⁵ RKKK 3-1-1-7-04.

4. *Ne bis in idem* Eesti karistusõiguses

Eesti õigusmaastikul on Jaan Sootak kirjutanud *ne bis in idem* põhimõtte kohta, et selle „menetlusõigusliku põhimõtte näol on tegemist kohtuotsuse materiaalselt õigusjõudu tagava normiga, mis peab välistama sama isiku sama teo uue menetlemise, kui ta on selle teo eest juba kord õigeks või süüdi mõistetud“.²¹⁶ Sootak lisab, et säte toetub põhiseaduse (PS) §-le 23 lg 3 ja Euroopa Inimõiguste Konventsiooni 7. lisaprotokollile artiklile 4 punkt 1.²¹⁷ Eesti Vabariigi põhiseaduse § 23 lg 3 sätestab, et kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks²¹⁸.

KarS § 3 lg 2 kohaselt liigituvad süüteod seaduses ettenähtud karistuse järgi kuritegudeks ja väärtegudeks. KarS § 3 lg 5 kohaselt kui isik paneb toime teo, mis vastab väärteo- ja kuriteokoosseisule, karistatakse isikut üksnes kuriteo eest. Sama paragrahvi teine lause sätestab, et kui kuriteo eest karistust ei mõisteta, võib isikut karistada väärteo eest. Õiguskirjanduses on kirjutatud, et kui isikut on ühe teo ja sama koosseisu alusel varem väärteomenetluses karistatud, ei saa teda enam *ne bis in idem* sama teo eest kriminaalkorras karistada.²¹⁹

Ne bis in idem tähendab ka seda, et ühte faktilist asjaolu saab kasutada üks kord ja et kui on mingi asjaolu, mis on olnud isiku süüdimõistmise alus, siis ei saa seda uuesti kasutada karistuse kohaldamisel ja karistust seetõttu vähendada või suurendada.²²⁰ Topeltkaristatavuse ehk *ne bis in idem* põhimõtet on korduvalt Riigikohtu praktikas esile toodud, kuivõrd tegemist on üldtunnustatud karistusõigusliku põhimõttega. Riigikohus on *ne bis in idem*'i põhimõtte rakendamisel lähtunud paljuski Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, mille kõige tuntum lahend on Sergey Zolotukhin vs. Venemaa.

Riigikohtu üldkogu on öelnud, et põhiseaduse § 23 lg 3 sõnastusest tulenevalt ei ole keelatud mitme karistuse (põhi- ja lisakaristuse) kohaldamine aga keelatud on siiski asja teistkordne menetlemine ja karistamine eraldiseisvas kohtumenetluses²²¹. Üldkogu lisab samas asjas, et sellist tõlgendust toetab asjaolu, et *ne bis in idem* põhimõtte kujutab endast ühelt poolt protsessitakistust, teisalt aga isiku subjektiivset õigust eeldada, et isikut ei süüdistata sama teo

²¹⁶ Viide 26, lk 137.

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus § 23 lg 3 – RT I, 15.05.2015.

²¹⁹ Viide 26 lk 138.

²²⁰ J. Sootak. Korduvkaristuse keeld karistuse kohaldamisel. *Juridica VIII* 2016, lk 581.

²²¹ RKÜK 3-4-1-10-04 p 22.

eest uuesti.²²² Mitmekordse karistamise keeld on seotud õiguskindluse põhimõttega, kaitstes seega isikut riigi omavoli eest.

Lisaks on Riigikohus täiendanud²²³, et tegemist on nn *ne bis in idem* põhimõttega ehk sama teo eest teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keeluga, millele vastava põhiõigusega tagatakse isikule võimalus teada, millised on need riikliku sunni järelmid, mida võidakse kohaldada tema toimepandud süüteo tuvastamise korral. Riigikohus on järeldanud, et seega peab *ne bis in idem* põhimõtte kokkuvõttes kaitsma isikut riigi ülemäärase sekkumise eest.

Juriidilise ning füüsilise isiku samaaegse kriminaalvastutuses osas on *ne bis in idem* printsiibi toime välistamiseks KarS §-s 14 lg 2 sätestatud, et juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutusele võtmist.

Füüsilise isiku ja juriidilise isiku samaaegse karistamise kohta on Riigikohus öelnud, et juriidilise isiku süüteo ja tema huvides sama teo toimepannud vastava füüsilise isiku karistamisel ei ole tegemist sama teo eest teistkordse karistamise keelatus (*ne bis in idem*) põhimõtte rikkumisega.²²⁴ Samasugust seisukohta on väljendatud ka teises Riigikohtu lahendis.²²⁵

Riigikohus lisab, et juriidilise isiku huvides tegutsenud füüsilise isiku (st. organi liikme, juhtivtöötaja) ja juriidilise isiku paralleelset vastutuselevõtmist tuleb pidada juriidilise isiku vastutuse normaaljuhuks, sest juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise eesmärk ei ole olnud mitte asendada õigusvastaselt toimunud füüsilise isiku kriminaalvastutust juriidilise isiku kriminaalvastutusega, vaid vältida kuritegude toimepanemist juriidilise isiku kui õiguslikult konstrueeritud subjekti varjus.²²⁶

Euroopa Inimõiguste Konventsiooni lisaprotokollis nr 7¹ (parandatud versioon) on sätestatud teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keelamine.²²⁷ Mainitud protokollis artikkel 4 lg 1 kohaselt ei tohi mitte kellegi üle sama riigi jurisdiktsiooni alusel teistkordselt kohut mõista ning kedagi ei või kriminaalkorras karistada teo eest, mille eest ta on juba selle riigi seaduse alusel ja kriminaalprotsessuaalses korras lõplikult õigeks või süüdi mõistetud. Sama artikli lõige 2 selgitab, et lõike sätted siiski ei takista menetluse taasalustamist kooskõlas asjassepuutuva riigi seaduse ja kriminaalprotsessiga, kui on tõendeid uutest või äsjailmnend

²²² *Ibid.*

²²³ RKKK 3-1-1-57-08 p 10.

²²⁴ 3-1-1-137-04 p 15.

²²⁵ 3-1-1-7-04.

²²⁶ 3-1-1-137-04 p 15.

²²⁷ EIÕK lisaprotokoll nr 7 artikkel 4 lõige 1.

faktidest või kui varasemas menetluses on olnud oluline puudujääk, mis võis asja lahendit mõjutada. On selgelt näha, et Eesti kohtusüsteemis toetutakse kohtumenetlust pidades EIÕK-i lisaprotokoll nr 7 artiklis 4 punkt 1 sätestatud rahvusvahelisele põhimõttele.

Eesti karistusseadustikus väljendub *ne bis in idem* põhimõte karistusseadustiku § 2 lg-s 3, mille kohaselt sama süüteo eest ei või kedagi karistada mitu korda, sõltumata sellest, kas karistus on mõistetud Eestis või mõnes teises riigis²²⁸. Seega rahvusvahelisest normist tulenevalt on Eesti karistusõigusesse sisse toodud konventsiooni üldpõhimõte, kus isikut ei tohi sama süüteo eest karistada mitu korda. Eesti riik on võtnud sellega endale riigisiselt oma karistusvõimu piirates kohustuse mitte karistada isikut Eesti karistusõiguse järgi ka siis, kui topeltkaristamine ei ole rahvusvahelise karistusõiguse järgi välistatud.²²⁹

Ne bis in idem'i põhimõtte eesmärk on välistada võimalus, et pärast kohtu tehtud jõustunud karistamisotsust võidakse isikut üllatada sooviga hakata kaaluma uut karistamist sama teo eest, samas ka kindlustada õigusrahu.²³⁰ Kohtupraktikas on korduva karistamise keelu rikkumist jaatatud näiteks siis, kui isikut on varem sama teo eest karistatud väärteomenetluses või distsiplinaarkorras või kui isiku suhtes on rahatrahvi tasumata jätmise eest kohaldatud asendusaresti ja rahatrahvi tasumata jätmise eest kaalutakse uuesti asendusaresti kohaldamist.

231

²²⁸ Karistusseadustik § 2 lg 3 – RT I, 07.07.2017, 5.

²²⁹ Põhiseaduse komm. § 23 lg 3 p 27.

²³⁰ RK 3-1-2-1-17 p 20.

²³¹ *Ibid.*

4.1. Kohtupraktika Eestis

J. Asson oli antud kohtu alla süüdistatuna KrK § 184 lg 2 järgi selles, et olles alkoholihoobes, lõi ta 13. märtsi 1999. a öösel Narvas diskoklubi "Geneva" hallis isiklikust vaenust tulenevatel ajenditel turvafirma ESS töötajale Valeri Tšinjajevile, kes oli teenistuskohustuste täitmisel, kolm korda vastu nägu, kuna viimane ei lasknud teda üleriietes siseneda tantsusaali.²³² Narva Linnakohtu 13. septembri 1999. a otsusega mõisteti J. Asson süüdistuses KrK § 184 lg 2 järgi õigeks. Õigeksmõistmist põhjendas linnakohus sellega, et sama teo eest oli J. Assonit juba karistatud Narva Linnakohtu halduskohtuniku 26. märtsi 1999. a otsusega HÕS § 162 lg 1 järgi kolme ööpäeva arestiga, mis oli ka ära kantud. Viru Ringkonnakohtu 26. novembri 1999. a otsuse peale esitas kassatsiooniprotesti riigiprokurör Rita Hlebnikova, kes taotleb ringkonnakohtu õigeksmõistva kohtuotsuse tühistamist ja kriminaalasja saatmist uueks läbivaatamiseks samale ringkonnakohtule teises kohtukoosseisus. Riigikohus leidis, et kohtud on tuginedes põhiseaduse § 23 lg-le 3 põhjendatult asunud seisukohale, et sama teo eest ei tohi süüdlase suhtes, kes on seaduslikus korras võetud haldusvastutusele, kohaldada veel ka kriminaalvastutust. HÕS § 6 lg 2 kohaselt võetakse isik haldusvastutusele juhul, kui tegu vastavalt seadusele ei too kaasa kriminaalvastutust. Sellest sättest nähtub samuti, et isikut ei ole võimalik ühe teo eest võtta nii haldus- kui ka kriminaalvastutusele.²³³

Riigikohtu praktikas on topeltkaristamise ning menetlemise keeldu käsitletud ka liiklussüütegude asjus. Järgnevas kohtuasjas oli menetlusalune isik oli väärteod toime pannud varem. Selle järel oli sama isik mõistetud süüdi kriminaalkorras toimepandud süstemaatilises juhtimisõigusega juhtimises. Kohus andis kriminaalasjas õigusliku hinnangu ka väärteomenetluse esemeks olevate tegude kohta. Riigikohus leidis, et asudes väärteomenetluses otsustama karistamist 15. ja 19. jaanuaril 2015 toimepandud tegude eest, mille eest isikule oli mõistetud kriminaalkaristus, tegelesid kohtud osaliselt sama teoga ja rikkusid seetõttu *ne bis in idem* põhimõtet.²³⁴

Riigikohus on korduvalt väljendanud seisukohta, et PS § 23 lg-s 3 sätestatud *ne bis in idem* põhiõiguse esemeline kaitseala ei hõlma siiski ainult kuritegusid, vaid ka väärtegusid ja teatud juhul ka distsiplinaarüleastumisi.²³⁵ Samas kohtuasjas lisab kolleegium, et isegi siis, kui siseriiklik õigus ei käsita mingit õiguserikkumist kuriteona ja selle eest kohaldatavat karistust kriminaalkaristusena, võib tulenevalt õiguserikkumise olemusest või teo toimepanijat

²³² RKKKo 3-1-1-19-00 p 1.

²³³ *Ibid.* p 4.

²³⁴ RKKKo 3-1-1-82-15 p 9.

²³⁵ RKKKo 3-1-1-20-12 p 13; 3-1-1-21-06 p 9.1.

ähvardava karistuse iseloomust ja raskusest olla tegemist kriminaalkaristusega konventsiooni mõttes (protokoll nr 7 artikkel 4).²³⁶

Riigikohus on alati nentinud, et *ne bis in idem* põhimõtte rikkumise väite kontrollimiseks tuleb alustada faktide võrdlemisest.²³⁷ Täpsustades teises kohtuasjas, et sealjuures on tähtsusetu, millised uue süüdistuse osad järgnevas menetluses kinnitust leiavad või tagasi lükatakse.²³⁸ Samuti on Riigikohus öelnud, et *ne bis in idem* põhimõtte on absoluutseks menetluslikuks takistuseks, millest tulenevalt kriminaalasja ei saa algatada ning alustatud kriminaalasi tuleb lõpetada.²³⁹

Ne bis in idem põhimõtte sisu kui sellist on Riigikohus pidanud vajalikuks täpsustada. Nimelt on Riigikohus öelnud, et teo toimepanemise jätkamine identsel või sarnasel viisil ei too kaasa immuniteti riigi karistusvõimu eest.²⁴⁰ Sellega on pidanud Riigikohus silmas, et kui jätkata õigusvastast tegu, ei saa tugineda asjaolule, et nüüd on see tegu tehtud ja sellele järgnev sama tegu ei saa olla karistatav. Riigikohus lisab, et ka juhul, kui vääртеoprotokollis või süüdistuses kirjeldatud faktilisi asjaolusid hinnatakse ühe teona (näiteks vältava süüteo puhul), ei tähenda see omakorda, et teo eest mõistetud karistuses väljendub ja ammendub ka tulevikku suunatud teo hukkamõist.²⁴¹

Riigikohus on sedastanud ka olukorda, kus on rikutud *ne bis in idem* põhimõtet ning isikult on eksituse tõttu alusetult võetud vabadus. Asjaoludest tulenevalt mõisteti Jevgeni Volkov süüdi KrK § 203 lg 1 järgi ja teda karistati rahatrahviga 50 päevamäära, s.o 1800 krooni.²⁴² Kuna Volkovil ei olnud vara ega raha, mõisteti talle 16 päeva aresti. Kohtutäitur esitas Harju Maakohtule ettekande, milles märkis, et jätkatakse täitemenetlust J. Volokovi suhtes, mistõttu palus kohtul rakendada veel aresti, kuna täitur ei olewat saanud isikult rahasummat kätte.²⁴³ Kohus rakendas Volkovile taas J. Volkovile Harju Maakohtu 22. novembri 1999. a kohtuotsusega mõistetud rahalise karistuse asendades selle vangistusega 16 päeva. Sellega ühtlasi rikkus kohus ise *ne bis in idem* põhimõtet, mõistes ühe ja sama teo eest isikule kaks karistust. Riigiprokurör esitas teistmisavalduse, paludes tühistada Harju Maakohtu kohtuniku määruse J. Volkovile asenduskaristuse määramise kohta. Prokurör selgitas, et kõnesolevas asjas on kaks erinevat toimikut ja Harju Maakohtu kohtunik asendas kahel korral J. Volkovile

²³⁶ *Ibid.* p 13.

²³⁷ RKKKo 3-1-1-10-14 p 7.1.

²³⁸ *Ibid.* p 7.1.

²³⁹ RKKKm 3-1-1-1-06 p 8.

²⁴⁰ RKKKo 3-1-1-10-14 p 7.3.

²⁴¹ *Ibid.*

²⁴² Kohtuotsus 3-1-2-5-04 p 1.

²⁴³ *Ibid.* p 4.

Harju Maakohtu 22. novembri 1999. a kohtuotsusega mõistetud rahalise karistuse 1800 krooni vangistusega 16 päeva. Avaldaja märgib, et taolise olukorra põhjustas karistusregistri andmete puudulikkus ning kohtutäiturite töökorralduses toimunud reform.²⁴⁴ Riigikohus tühistas Harju Maakohtu kohtuniku 22. jaanuari 2004. a määruse nr kriminaalseaduse ebaõige kohaldamise tõttu ja tegi ise uue otsuse. Riigikohus sedastab, et J. Volkovilt võeti alusetult vabadus 15 päeva. Riigikohus selgitas, et nimetatud päevade eest on Volkovil õigus taotleda hüvitist riigi poolt isikule alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seaduse alusel rahandusministeeriumi kaudu.²⁴⁵

Riigikohus on tuginenud lahendis 3-1-1-57-08 p-s 11 Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendile Franz Fischer v. Austria²⁴⁶, milles leiti, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni 7. lisaprotokolli artikliga 4 ei ole vastuolus olukord, kus ühe teo suhtes on kohaldatavad mitu normi, kuid selle nõude rikkumise välistamiseks ei piisa ainuüksi asjaolust, et isiku sama tegu menetleti või teda karistati erinevates menetlustes või formaalselt erinevate sätete järgi.

Riigikohus selgitab, et esineb olukordi, kus üks tegu näib esmapilgul vastavat mitmele erinevale süüteo koosseisule, kuid mille puhul lähemal kontrollimisel ilmneb, et menetleda tuleb vaid ühe koosseisu järgi, sest see hõlmab kogu teise normi rikkumise ebaõigust.²⁴⁷ Riigikohus toob näite olukorrast, kus üks ja sama tegu vastab kahele süüteo koosseisule, millest üks sisaldab täpselt samu tunnuseid, mis teine ning veel mingit lisatunnust.²⁴⁸ Kohus selgitab, et võib esineda olukordi, kus erinevad süüteo koosseisud kattuvad vaid väikeses osas. Seega, kui isik mõistetakse erinevates, üksteisele järgnevatel menetlustel süüdi erinevate süüteo koosseisude järgi, peab kohus kontrollima, kas nende süütegude koosseisutunnused langevad kokku olulisel määral.²⁴⁹

Eesti kohtupraktika on väga oluline, kuid suure kaalu *ne bis in idem* põhimõtte sisule on andnud välisriigi kohtupraktika ehk täpsemalt Euroopa Kohtu seisukohad ning Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika, mille seisukohti on üle võetud ka Eesti kohtutes. Järgmises peatükis on kirjutatud välisriikide kohtulahenditest, mida saab omavahel võrrelda lähuvalt *ne bis in idem* põhimõttest. Välja on toodud ka Engeli kriteeriumid (Engel jt. vs Holland,

²⁴⁴ *Ibid.* p 7.

²⁴⁵ *Ibid.* p 8.

²⁴⁶ EIKo 29.05.2001, 37950/97.

²⁴⁷ 3-1-1-57-08 p 11.

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ *Ibid.*

08.06.1976), mille kohaselt tehakse kindlaks kas tegemist on kuriteoga ning selle topeltkaristatavuse keelu rikkumisega.

Engeli kriteeriumid on lahti seletatud kohtupraktika pinnalt, mis puudutas Sergey Aleksandrovich Zolotukhini kohtuasja.²⁵⁰ Riigikohus on öelnud, et 10. veebruari 2009. a otsuses asjas Zolotukhin vs. Venemaa märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et konventsiooni 7. protokolli 4. artikli esimest lõiget tuleb mõista selliselt, et see keelab isiku suhtes teistkordse menetluse läbiviimise juhul, kui see menetlus käsitleb samu või sisuliselt samu fakte.²⁵¹ Ainult sellisel juhul on tagatud isiku kaitse mitte ainult uue karistamise, vaid ka uue menetluse eest.²⁵² Ka hilisemates lahendites kontrollib Euroopa Inimõiguste Kohus *ne bis in idem* põhimõtte järgimise hindamisel esmalt seda, kas erinevates menetlustes menetlusesemeks olnud faktilised asjaolud on identsed või vähemalt sisuliselt samad ning seejärel otsustab selle üle, kas erinevates menetlustes anti hinnang sama isiku samale käitumisele sama ajavahemiku kestel.²⁵³

²⁵⁰ EIKo 10.02.2009, Sergey Zolotukhin vs. Russia. No 14939/03.

²⁵¹ RKKKo 3-1-1-20-12 p 12.

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ RKKKo 3-1-1-10-14 p 7.2.

5. *Ne bis in idem* välisriikide ning Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas

Oluline on uurida ka välisriikide kohtupraktikat, kuivõrd kohtusse jõuavad riigiti väga erinevad vaidlused, mis puudutavad topeltkaristatavuse põhimõtet. Kirjanduses on väljendunud seisukoht *ne bis in idem* põhimõtte kohta, et teistkordse karistamise ja kohtumõistmise keeld on karistusõiguse põhimõte, mis mitmes rahvusvahelises inimõiguste lepingus on tõstetud inimõiguse staatusesse ning mis on kinnistatud konstitutsioonilise printsiibina.²⁵⁴ *Ne bis in idem* on eelkõige individuaalne õigus ja moodustab õiglase kohtumõistmise ühe elemendi.²⁵⁵ *Ne bis in idem* põhimõte on aina rohkem aktuaalne tulenevalt kuritegevuse rahvusvaheliseks muutumisega Euroopa riigipiiride kadumise tõttu, samuti tulenevalt kurjategijate mobiilsusest ja tehnoloogia kasutamisest.²⁵⁶

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunik Uno Lõhmus on kirjutanud, et Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohtul on erinev arusaam *ne bis in idem* põhimõttest.²⁵⁷ Lõhmus lisab, et erinevus tuleneb põhimõtte sõnastusest endast, kuid viimasel ajal on EIK oma tõlgendusega topeltkaristatavuse üle liikunud Euroopa Kohtu tõlgendusele, kuid erinevus on siiski olemas territoriaalsuse ulatuse mõttes.²⁵⁸ Lõhmus toob välja Euroopa Liidu õiguskorras *ne bis in idem* põhimõtte kahesuguse tähenduse. Ühelt pool on tegemist Euroopa Liidu üldpõhimõttega ja teiselt poolt lepingunormiga.²⁵⁹

Lõhmus on leidnud, et õigustekstide sarnasuse tõttu on põhiseaduse ja rahvusvahelise õigusega konformse tõlgendamise tagamiseks Riigikohus *ne bis in idem* põhimõtte tõlgendamisel võtnud abiks Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika.²⁶⁰ Näiteks on Euroopa Inimõiguste Kohus ühes olulisemas ja enim viidatud kohtuasjas²⁶¹ leidnud, et isiku Sergey Zolotukhini puhul oli ilmselgelt tegemist Inimõiguste Konventsiooni lisaprotokoll nr 7 artikli 4 rikkumisega. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) protokoll nr 7 artikkel 4 näeb ette teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keelamise. Artikli lõige 1 sätestab, et mitte kellegi üle ei või sama riigi jurisdiktsiooni alusel teistkordselt kohut mõista ning kedagi ei või kriminaalkorras karistada teo eest, mille eest ta on juba selle riigi seaduse

²⁵⁴ U. Lõhmus. *Ne bis in idem* põhimõte. Euroopa Inimõiguste Kohtu 10. veebruari 2009. a. otsus asjas Sergey Zolotukhin vs. Venemaa. Juridica III/2009, lk 143.

²⁵⁵ U. Lõhmus. *Ne bis in idem* põhimõte Euroopa Liidu õiguses. Juridica IX/2009, lk 584.

²⁵⁶ *Ibid.*

²⁵⁷ *Ibid.*

²⁵⁸ *Ibid.*

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ Viide 254 RKKKo 3-1-1-57-08. Lõhmus.

²⁶¹ EIKo 10.02.2009, *Sergey Aleksandrovich Zolotukhin vs. Russia*. No 14939/03. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.

alusel ja kriminaalprotsessuaalses korras lõplikult õigeks või süüdi mõistetud.²⁶² Eesti Vabariigi PS § 23 lg 3 on sõnastatud vägagi sarnaselt nagu sai viidatud eelmises peatükis.

5.1. Sergey Zolotukhin vs. Venemaa

Sergey Zolotukhini kohtuasja faktilistest asjaoludest nähtub, et isik tõi 2002. 4. jaanuari hommikul purjus olles oma naise sõjaväeosasse kuhu viimasel ei olnud ligipääsuõigust. Mõlemad isikud viidi jaoskonda, kus Zolotukhin tõukas ametnikke ja oli väga solvava verbaalse suhtumisega ametnike suhtes. Zolotukhin üritas jaoskonnast ära põgeneda ja ähvardas politseiametnikke ära tappa, kuid tal pandi käed raudu ja esitati avaliku korra rikkumises süüdistus. Haldusõiguserikkumise protokollil alusel karistati Zolotukhinit avaliku korra rikkumise eest. Kohalik kohus mõistis Zolotukhini süüdi avaliku korra rikkumises ning talle mõisteti 3 päeva aresti ilma vaidlustamise võimaluseta.²⁶³ Asetleidnud rüseluse kohta järgnes samas kohtuasjas ka kriminaalmenetlus, kuna selliste faktiliste asjaolude esinemisel on ametiasutused kohustatud esitama isikule süüdistuse kuriteos.²⁶⁴ Zolotukhinile esitati kriminaalmenetluses süüdistus kolmes erinevas kuriteos sh avaliku korra rikkumises, avaliku võimu esindaja solvamises ja ametniku vägivallaga ähvardamises.²⁶⁵

Kohalik Gribanovskiy piirkonna kohus vabastas Zolotukhini talle etteheidetavast esimesest süüdistustest nentides, et puudub kuritegu kohaliku karistusseadustiku artikkel 213 § 2 (b) alusel.²⁶⁶ Piirkonna kohus leidis siiski, et Zolotukhin vastutab ametnike solvamise eest artikkel 319 alusel, mis oli tõendatud teiste ametnike antud tunnistustega²⁶⁷ ning Zolotukhin vastutab tapmisähvarduse tegemise eest artikkel 318 § 1 alusel.²⁶⁸

Sergey Zolotukhin oli toetudes EIÕK protokollil nr 7 artikkel 4 lg-le 1 seisukohal, et teda juba korra karistati kolme päevase arestiga ning nüüd samas asjas tahetakse teda uuesti karistada.²⁶⁹ EIK tuvastas protokollil nr 7 artikkel 4 alusel rikkumise, kuna pärast halduskorras karistamist alustati samas asjas kriminaalmenetlus sisuliselt samade faktiliste asjaolude üle.²⁷⁰ Seega karistati Zolotukhinit mitmes erinevas menetluses, rikkudes sellega *ne bis in idem* põhimõtet. EIK kujundas seisukoha, et protokollil nr 7 artiklit 4 tuleb mõista nii, et

²⁶² RT II 2000, 11, 57.

²⁶³ Viide 261 Zolotukhin p 12-19.

²⁶⁴ *Ibid.* p 30.

²⁶⁵ *Ibid.* p 92.

²⁶⁶ *Ibid.* p 22.

²⁶⁷ *Ibid.* p 23.

²⁶⁸ *Ibid.* p 25.

²⁶⁹ *Ibid.* p 47.

²⁷⁰ *Ibid.* p 120-122.

see keelab isiku teistkordse vastutusele võtmise, kohtumenetluse ja karistamise, kui see menetlus käsitleb samu fakte, öeldes, et artikkel 4 kaitseb samuti samas asjas alustatud uue menetluse eest.²⁷¹

Inimõiguste ja põhivabaduste Euroopa konventsiooni protokoll nr 7 artiklis 4 lõikes 1 ja põhiseaduse § 23 lg 3 sätestatud keelu analüüsimisel tuleb leida vastus kolmele küsimusele - 1) kas tegemist on üldse kuriteoga 2) kas tegu, mille eest isik teist korda kohtu alla anti või mille eest teda kriminaalkorras karistati on sama tegu, milles ta on juba lõplikult õigeaks või süüdi mõistetud ning 3) kas esimene otsus oli lõplik.²⁷² Zolotukhini kaasuses vaagis EIK küsimust kas esimene karistus ehk antud juhul kolm päeva aresti võis mõista kui karistust kuriteo eest ning tõdes, et nii see tõesti on.²⁷³ Samuti asus kohus seisukohale, et varasem ja hiljem mõistetud karistus, mõisteti ka sama teo eest (*idem*).²⁷⁴

Esimese kriteeriumi osas on EIK väitnud, et otsustamaks kas tegemist on kuriteoga, ei saa aluseks võtta süütegude ja menetlusliikide riigisisest klassifikatsiooni, kuivõrd siis jääks protokoll nr 7 artikli 4 lg 1 tõlgendamine liikmesriikide otsustusulatusse, mistõttu *ne bis in idem* keeldu ei saaks Euroopa Nõukogu tasandil ühteviisi sisustada.²⁷⁵ Sellest tulenevalt on EIK kasutusele võtnud autonoomse kuriteomõiste.²⁷⁶ Engeli kriteeriume on kolm: üleastumise klassifikatsioon riigi seaduste järgi, üleastumise olemus ning üleastumise toimepanijat ähvardava karistuse iseloom ja raskus.²⁷⁷ Zolotukhini kohtuasjas toetus EIK samuti Engeli kriteeriumitele selgitamaks välja, kas tegemist oli üleastumisega riigi seaduste järgi, üleastumise olemust ning karistuse iseloomu ja raskust.²⁷⁸

5.2. A and B vs. Norra

Teine kohtuvaidlus, A ja B vs Norra²⁷⁹, oli seotud maksude mittemaksmisega, kus A ja B olid Estora Investment Ltd. ("Estora") omanikud, mis asus Gibraltaril. Nad ostsid 46% Wnet AS äriühingu osasid ning müüsid need suure kasumiga maha Software Innovation AS-le. Esimene osanik sai müügist tulu 360 000 eurot ning teine osanik 500 000 eurot. Saadud

²⁷¹ *Ibid.* p 84.

²⁷² Viide 254, lk 146.

²⁷³ Viide 261 p 49.

²⁷⁴ *Ibid.* p 59.

²⁷⁵ Viide 254, lk 144.

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ Viide 261 p 53-56.

²⁷⁹ EIKo 15. nov. 2016. 24130/11; 29758/11. *A and B vs. Norway*.

summa kandis esimene osanik üle Gibraltaril asuvale ettevõttele Banista Holding Ltd. kus ta oli ainuosanik. Teine osanik kandis müügist saadud tulu Fardan Investment Ltd. ettevõttele, kus ta oli samuti ainuosanik. Nende summade pealt ei makstud Norra Kuningriigile makse, mistõttu esitati isikutele süüdistus maksupettuses.²⁸⁰

Isikud A ja B olid kohustatud tasuma 30% tehingust saadud summast riigile.²⁸¹ Esimene osanik A maksis kohalikule maksuametile trahvi summa ära,²⁸² kuid kohus mõistis A süüdi ja kohaldas kuus kuud hiljem aastase vanglakaristuse selle tõttu, et A ei deklareerinud saadud tulu välismaisest tehingust, kusjuures kohus oli teadlik faktist, et isikut A oli varasemalt trahvitud.²⁸³ Sama juhtus isikuga B.²⁸⁴ Mõlema osaniku kaebused jäeti rahuldamata ning Norra Ülemkohus viitas, et tegemist on paralleelmenetlusega.²⁸⁵

Osanikud toetuvad oma vastulauses osaliselt Engeli kriteeriumidele, ning väidavad, et olenemata asjaolust, kas menetlus oli paralleelne või mitte, on kõik Engeli kriteeriumid täidetud. Isikutele mõisteti topeltkaristus ning mõlemad mõisteti ka vangki, seega rikuti kaebuse esitajate arvamuse kohaselt *ne bis in idem* põhimõtet.²⁸⁶ On arusaadav, et kaebajad soovivad saada kohtuasjas oma tulemust, kuid siin tuleks mõelda laiemalt. Kas saab olla reaalne olukord, kus on võimalik paralleelne menetlus ning samas tunnustab riik topeltkaristamise keelu põhimõtet? Esmapilgul tundub see mõte topeltkaristatavuse põhimõttega vastuolus olevat.

Kohtuasjas on selgitatud, et igas riigis on erinevad menetluslikud võimalused ning Norras on nähtud maksukuritegudes ette nõ paralleelne menetlus, mis tuleneb osaliselt poliitilisest otsusest mõjutada inimesi korrektset tuludeklaratsiooni esitama, mille ebakorrektsel täitmisel või maksudest kõrvale hiilimisel on tagajärjeks rahaliselt kulukad karistused.²⁸⁷ EIK vaagib põhjalikult paralleelse menetluse lubatavust ning jõuab järelduseni, et Norra siseriiklik õigus

²⁸⁰ *Ibid.* p 13.

²⁸¹ *Ibid.* p 13.

²⁸² *Ibid.* p 16.

²⁸³ *Ibid.* p 17.

²⁸⁴ *Ibid.* p 32, 35.

²⁸⁵ *Ibid.* p 29, 38.

²⁸⁶ *Ibid.* p 59.

²⁸⁷ *Ibid.* p 43.

võimaldab paralleelsest menetlust rakendada²⁸⁸. Kohus korduvalt rõhub menetluste piisavalt lähedasele sisulisele ja ajalisele seosele²⁸⁹, mida tuleb iga lahendi puhul eraldi hinnata.

Osanikud leidsid, et on rikutud protokoll nr 7 artiklit 4 kuna neid mõlemaid süüdistati ja karistati topelt tulenevalt ühest maksupettusest, millega nad rikkusid Norra maksuseaduse paragrahvi 12. Kaebajaid oli karistatud maksuameti poolt, mille karistuse nad maksid ära ning pärast mõisteti nad süüdi maksupettuses ka kriminaalmenetluses²⁹⁰. Kohus analüüsis kas tegemist oli kuriteoga, tegude “samasust”, kas tehtud otsus oli lõplik, ning kas tegemist oli topeltmenetlusega.²⁹¹ Ka selles kohtulahendis ei vaadata mööda Sergey Zolotukhini kaasusest. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et antud juhul ei ole rikutud *ne bis in idem* põhimõtet.²⁹² Kohus toetub Norra siseriiklikule õigusele ning leidis, et sellises maksuasjas on halduslikud ning karistusõiguslikud meetmed paralleelses menetluses kooskõlas konventsiooni artikli 4 protokolliga 7 kuna asja menetleti tihedas seoses.²⁹³ Sisuliselt on kohus nõus, et nii haldus-, kui kriminaalmenetluses on aluseks samad faktilised asjaolud, kuid tulenevalt paralleelsest menetlusest ning riigi poliitilisest huvist suunata inimesi korrektselt makse maksma, ei ole tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.²⁹⁴

A ja B lahendis minnakse *ne bis in idem* põhimõtte analüüsiga väga sügavuti ning nenditakse fakti, et Euroopa Liidu siseselt leidub riike, kes ei ole protokoll nr 7 ratifitseerinud nt Saksamaa, Holland, Türgi ja Suurbritannia. Prantsusmaa. Saksamaa, Austria, Itaalia ja Portugal sõlmisid eraldi deklaratsiooni, kinnitades et protokoll nr 7. kasutatakse ainult kriminaalasjades ning nende siseriikliku õiguse arusaama kohaselt.²⁹⁵ Sellise deklaratsiooni tegemine tundub mõistlik, kuna selle tegemise järel ei jää ruumi kahtlusele, kas topeltkaristatavuse keelu põhimõtte rakendub kahes erinevat liiki menetluses. Eesti sellist deklaratsiooni esitanud ei ole. Põhjus, miks seda ei tehtud võib tuleneda põhiseaduse §-ist 23 lg 3, mille kohaselt ei tohi kedagi karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks. Ning selles sättes ei ole tehtud vahet, kas tegu on kuri-

²⁸⁸ *Ibid.* p 60-63; 74.

²⁸⁹ Kohtulahendis on kirjas *close connection in substance and in time* A ja B p 28; 29; 38; 113; 134.

Kohtulahendis nimetatakse seda testiks, mida kasutati esmakordselt kohtulahendis *Nilsson vs. Sweden* ning selles kohtulahendis on sellele viidatud kui “*a sufficiently close connection ... in substance and in time*”.

²⁹⁰ Viide 279 p 53.

²⁹¹ *Ibid.* p 57-65.

²⁹² *Ibid.* p 154.

²⁹³ *Ibid.* p 152 *were conducted largely in parallel and were interconnected.*

²⁹⁴ *Ibid.* p 154.

²⁹⁵ *Ibid.* p 117.

või väärteo eest süüdi või õigeks mõistmisega. Seega tegemist on ühe põhiõigusega, millega ei soovita vastuollu minna.

Seega ülejäänud EL riikides kasutatakse seda põhimõtet nii kriminaal-, kui haldusasjades (väärteoasjades). Taoline ebaühtlus liidusesiselt tekitab ebakõlasid topeltkaristatavuse põhimõtte üle erinevates menetlustes. A ja B asjas tuleb arvestada ka Norra erisust, kus kasutatakse paralleelmenetlust kus haldusasjas saab mõista rahalise karistuse ning hiljem ka kriminaalmenetluses kohaldada nii rahalist kui vanglakaristust. Vaadates samasugust olukorda teises EL riigis, kus paralleelmenetlust sellisel viisil tunnustust ei ole leidnud, võiks eeldada, et samas asjas võiks olla tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.

Kõrvutades Zolotukhini kohtuvaidlust A ja B vs. Norra kohtuasjaga, saab nentida, et Zolotukhini kohtuasjas tuvastas EIK *ne bis in idem* rikkumise, kuid A ja B kohtuasjas mitte. On küsitav, kuidas selline olukord saab tekkida, kuivõrd EIK hindas samasuguses olukorras vägagi sarnased lahendid viisil, mis jõudsid täiesti erinevatele järeldusteni. EIK hindas asjaolusid samasugustest kriteeriumidest lähtuvalt nii Zolotukhini kui A ja B kohtuasjas. Võimalik, et A ja B kaasuses sai määravaks Norra paralleelse menetluse seaduses sätestatud võimalus. Kaalukaasil oli ühelt poolt ühiskonna huvi, et maksude mittemaksjad saaksid justkui karistatud ning poliitiline huvi, et maksumaksjatel ei tekiks kiusatust maksudest kõrvale hiilida ning teisel pool kaalukaussi olid A ja B, kes ei deklareerinud tulusat tehingut ega maksnud tehingu pealt riigile maksu. Kuigi osanikud maksid haldusmenetluses trahvid ära, alustati ikkagi kriminaalasi ning mõisteti vanglakaristus.

Vaadates Zolotukhini kaasust ja võrreldes seda A ja B kohtuasjaga tekib arusaamatus, kuidas nii sarnastes kaasustes saab EIK teha kaks erinevat lahendit. Uurimistöö autori arvates on küll kaks erinevat lahendust, kuid nendega tuleb nõustuda. EIK tegi A ja B suhtes õiglase otsuse, kuna Norra Kuningriigi enda siseriiklik õigus nägi ette võimaluse haldusasju menetleda paralleelselt koos kriminaalasjaga. See põhimõte, et maksumenetlust saab paralleelselt menetleda kriminaalasjaga seotuna, tuleneb riigi enda poliitilisest otsusest motiveerida inimesi makse maksma. Selle normi mittejärgimisel on riigil võimalik kasutada haldusmenetlusena trahvi määramist ning alustada kriminaalmenetlust maksudest kõrvalehoidmise tõttu. Isegi, kui need menetlused käivad faktiliselt samade asjaolude kohta, ei ole Norra seaduse kohaselt tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega, misõttu ei tuvastanud EIK A ja B vs. Norra asjas rikkumist.

Kui samasugune vaidlus peaks alguse saama Eestis ja jõuaks Euroopa Inimõiguste Kohtusse, siis eeldatavasti leiaks EIK, et tegemist on *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega. EIK võiks

selle tulemuseni jõuda tulenevalt asjaolust, et Eesti seadus ei sätesta paralleelset menetlust nagu seda sätestab Norra seadus. Eestis kehtib *ne bis in idem* põhimõte nii kuritegude kui väärtegude osas tulenevalt KarS § 2 lg 3 ning sama põhimõte kehtib ka Norras, sest Norra ratifitseeris 7. protokollil ilma halduskaristuste kohta eraldi deklaratsiooni tegemata. Selles osas on Eesti ja Norra sarnased, kuid vahe tuleks eeldatavasti sisse paralleelmenetluse aspektist. Norra seadus seda võimaldab, kuid Eesti seadus mitte, mille tõttu võiks Eesti alguse saanud vaidlus jõuda EIK kohtus tulemuseni, kus kohus tuvastaks sarnaselt Zolotukhini kaasusele *ne bis in idem* printsiibi rikkumise. Mõeldes lihtsale maksumenetlusele, kus juriidilisele isikule mõistetakse väärteokorras rahatrahv ning samas asjas ja samadel alustel mõistetakse kriminaalmenetlus rahaline karistus, oleks põhimõtteliselt tegemist Zolotukhini kaasusega, kus kohus ilmselt tuvastaks topeltkaristamise keelu rikkumise.

5.3. Gradinger vs. Austria

Sarnaseid kohtulahendeid on veel, milles kohtud on tuvastanud artikli 4 protokoll nr 7 rikkumise. Järgmises kohtuasjas põhjustati liiklusõnnetus olles alkoholihoobes, mistõttu mõisteti härra Gradinger kriminaalmenetluses süüdi surma põhjustamises ettevaatamatusest ning hiljem karistati isikut haldusmenetluses sõiduki alkoholihoobes juhtimise eest.²⁹⁶ Gradingerile kohaldati seega kahes erinevas menetluses karistust, esmalt kriminaalmenetluses ning hiljem haldusmenetluses. Kohus leidis, et tegemist on Inimõiguste Konventsiooni protokoll nr 7 artikli 4 rikkumisega kuna karistusotsused erinevates menetlustes käivad sama käitumisteo kohta.²⁹⁷

5.4. Johannesson vs. Island

Johannesson jt vs. Island²⁹⁸ kohtuasjas ei näidanud Johannesson maksuametile laekuvaid tulusid ning ei maksnud korrektselt riiklike makse. Kohtuasjas on kolm isikut: Johannesson, Jonsson ja juriidiline isik Fjárfestingafélagið Gaumur. Maksuamet²⁹⁹ tegi auditi ning leidis, et aastatel 1998-2002 ei ole juriidiline isik maksnud makse, mis puudutasid sõidukeid ja kinnisvara, mille läbi rikastus Johannesson ning teised tema töötajad. Nende maksmata maksude pealt hoidis Johannesson kokku raha, mida ta oleks pidanud maksuma riigile. Maksuamet andis informatsiooni ja dokumendid üle politseile ning alustati kriminaalmenetlus

²⁹⁶ EIKo *Gradinger vs. Austria*. No 15963/90. 23.10.1995.

²⁹⁷ *Ibid.* p. 55 ja lõppjärgeldus p 5.

²⁹⁸ EIKo *Johannesson vs. Island*. No 22007/11. 18/08/2017.

²⁹⁹ *Directorate of Internal Revenue*, hiljem viidatud kui *Director of Tax Investigations*.

mis puudutas maksudest kõrvalehoidumist. Politsei heitis osapooltele ette maksudest kõrvalehoidumist.

Kohus leidis, et Maksuameti sanktsioonid olid määratud sama teo eest, mida politsei pooltele ette heitis. Politsei üritas pooli karistada teo eest, mida Maksuamet tegi juba varem. Johannesson jt tuginesid samuti Zolotukhini kaasusele ja väitsid, et neid karistatakse topelt ühe ja sama teo eest rikkudes *ne bis in idem* põhimõtet ning mõistetakse alusetult suured trahvid, mis ei ole kooskõlas siseriikliku õigusega.³⁰⁰ EIK leidis, et on rikutud *ne bis in idem* põhimõtet, ehk sama teo eest on pooli erinevates menetlustes alusetult karistatud, ning mõistis kaebuse esitajatele välja kahjutasu ning menetluskulud.³⁰¹

5.5. Järeldused

Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas Zolotukhini kohtuasjas *ne bis in idem* printsiibi rikkumise. A ja B vs. Norra asjus EIK topeltkaristamise keelu rikkumist ei tuvastanud tulenevalt Norra siseriiklikust õigusest, mis andis aluse kahes erinevas menetluses paralleelset ühte asja menetleda. EIK kohtupraktika pinnalt on tulnud seega ette erinevaid kohtulahendeid, mis puudutavad *ne bis in idem* printsiibi kohaldamist.

Kohtupraktikast tulenevalt tuleb alati *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisel uurida faktilisi asjaolusid. Näiteks kas oli mõlemal juhul tegu sama asjaga (*idem*), kas karistati topelt (*bis*), mistõttu alati ei pruugi olla tegemist selle põhimõtte rikkumisega, kui siseriiklikult on paralleelse menetluse läbiviimiseks alus olemas. Eelnevalt oli võimalik näha, kuidas EIK tuvastas Zolotukhini asjas konventsiooni lisaprotokoll nr 7 artikli 4 rikkumise, kuid A ja B asjas on EIK teinud vastupidise lahendi.

Juriidilise isiku sundlõpetamine tsiviilkohtumenetluses ja rahalise karistuse mõistmine kriminaalmenetluses tekitab kaheti mõistetava situatsiooni.

Autori põhiseisukoht on see, et kui juriidilist isikut on eelnevalt kriminaalkorras karistatud ning samas asjas hiljem tsiviilkohtumenetluses sundlõpetatakse, siis hoolimata sellest, et sundlõpetamine ei ole Eesti õiguse järgi kriminaalkaristuseks on see siiski tugeva karistusliku toimega ning on EIK Engeli kriteeriumite kohaselt siiski vaadeldav karistusena. Asjaolu, et juriidiline isik on kuritegusid toime pannud, tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamise asjas enam tõendama ei pea. Kuid tsiviilkohtumenetluses tuleb tõendada, et nende varem tuvastatud

³⁰⁰ Viide 298. p 31-34.

³⁰¹ Viide 298. p 47, 56 ja kohtu järeldusotsus p 3.

kuritegude toimepanemise alusel on võimalik jõuda järelduseni, et selle juriidilise isiku tegevus on vastuaolus seadusega. Kuritegude toimepanemist tuleks tsiviilkohtumenetluses arvestada siis, kui juriidilise isiku sundlõpetamist taotleb juriidilise isiku kuritegude järel valdkonna eest vastutav minister või muu selleks õigustatud isik või asutus, kes peab lähtuvalt TsÜS § 40 lg 1 p 1-st ja näitama, et juriidilise isiku tegevus on seadusega, avaliku korra või heade kommetega vastuolus. Kaks menetlust toetuvad samadele faktilistele asjaoludele. Näitamaks, et ettevõtte tegevus on vastuolus seadusega, toetutakse andmetele kuritegude kohta, mille eest on juba kriminaalmenetluses karistus kohaldatud.

Juhul kui kuriteo (kuritegude) eest süüdi mõistmine ja selle järel tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamine toimuvad ajaliselt ja sisuliselt piisavalt tihedalt seotult (vastavalt EIK A ja B vs. Norra lahendis paika pandud standardile), siis saabki juriidilise isikule kohaldada kriminaalmenetluses rahalist karistust ja sellele järgnevas tsiviilkohtumenetluses juriidiline isik sundlõpetada, ilma, et rikutaks *ne bis in idem* põhimõtet. Hoolimata sellest, et on kaks erinevat menetlust, on need kaks menetlust niivõrd seotud, et topeltkaristamise rikkumist ei ole.

Seda järeldust toetab asjaolu, et näiteks lisakaristuste kohaldamine ei riku *ne bis in idem* printsiipi ning Eesti on sarnaselt A ja B vs. Norra kaasusega oma siseriiklike seadustega ette näinud teise menetluse juriidilise isiku sundlõpetamiseks, mis võimaldab vajalikke lisamõjutusvahendit kohaldada. Näiteks sai selgitatud konfiskeerimise peatüki juures, et konfiskeerimise kui mõjutusvahendi kohaldamine koos rahalise karistusega ei riku *ne bis in idem* printsiipi. Selle tõttu võiks ka sundlõpetamist tsiviilkohtumenetluses vaadelda kui lihtsalt siseriikliku seaduse alusel võimaldatavat meetet kriminaalmenetluse järel tsiviilkohtumenetluses juriidiline isik sundlõpetada. Näiteks Norra puhul oli ette nähtud paralleelne menetlus, Eestis on võimalik samas asjas ühes menetluses juriidilisele isikule mõista rahaline karistus ja teises menetluses hiljem kohaldada sundlõpetamist, rikkumata seejuures *ne bis in idem* põhimõtet.

Varasemalt oli juriidilist isikut võimalik kriminaalmenetluses sundlõpetada ning kui juriidiline isik oli varem sama teo ja asjaolude tõttu väärteokorras juba karistatud, siis oleks tegemist hilisema tema sama teo eest uues kriminaalmenetluses sundlõpetamise korral tegemist olnud *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega, kuna ühe teo eest ei saa väärteomenetluse korras ja kriminaalkorras isikut karistada tulenevalt KarS §-st 3 lg 5 ja § 2 lg 3. Kuna tegemist on karistusõigusliku üldpõhimõttega, kohaldub see ka juriidilise isiku kohta.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada kas teatud juhtudel, kus juriidilist isikut karistatakse kriminaalmenetluses rahalise karistusega ning tsiviilkohtumenetluses juriidiline isik sundlõpetatakse, on tegemist topeltkaristamise keelu põhimõtte rikkumisega. Tedaolevalt on võimalik mitmes erinevas menetluses äriühingule karistusi kohaldada. Väärteomenetluse korras on võimalik kohtuvälisel menetlejal või kohtul kohaldada trahvi kui ka lisakaristusi ning kriminaalmenetluses on võimalik kohtul kohaldada rahalist karistust põhikaristusena. Mõjutusvahendina võib vaadelda konfiskeerimise instituudi kohaldamist, kus juriidiliselt isikult on võimalik konfiskeerida kuritegelikul teel saadud tulu ning muid kinnis- ja vallasasju. Tsiviilkohtumenetluses on võimalik juriidiline isik sundlõpetada. Seega ette võib tulla olukordi, kus juriidilisele isikule kohaldatakse kahes erinevas menetluses negatiivseid tagajärgi, mida EIK võib käsitleda karistusena.

Varem on lõputöid kirjutatud samuti kuritegelikust ühendusest ja juriidilistele isikutele karistuse kohaldamisega seonduvalt, kuid ei ole lähenetud juriidilisele isikule topeltkaristatavuse aspektist lähtuvalt kahes erinevas menetluses. Käesolev uurimus on paigutanud kuritegeliku ühenduse juriidilise isiku kehasse ja vaadeldud seda kui tavalist ettevõtet. Antud uurimuses analüüsiti juriidilise isiku karistatavuse võimalust erinevate menetluste raames *ne bis in idem* põhimõttest lähtuvalt.

Uurimistöös uuriti *ne bis in idemi* põhimõtte olemust nii õiguskirjanduses kui ka kohtute praktika pinnalt. Oma olemuselt on *ne bis in idem* põhimõtte karistusõiguse valdkonda kuuluv ning põhiseaduse tasandil reguleeritud õiguskindluse põhimõte, mille kohaselt isikut ei tohi sama teo ja samade faktiliste asjaolude esinemisel topelt karistada. Põhimõtte kehtib ka uue menetluse algatamise suhtes, kus isikul peab olema õiguskindlus, et tema vastu ei algatata juba lõpuni viidud vaidluses uut kohtuasja.

Uuritud sai kuritegeliku ühenduse koosseisu, selle ajalist kujunemist ning koosseisu muudatuste tagamaid. Võrreldud on kuritegeliku ühenduse, organiseeritud grupi ja maffia erinevusi. Uuritud on juriidilisele isikule kriminaalmenetluses rahalise karistuse kohaldamist. Selgitatud sai, et väärteomenetluses on juriidilisele isikule võimalik mõista rahatrahvi. Kirjutatud sai juriidilise isikule vara laiendatud konfiskeerimise kohaldamisest ning käsitletud vastavat Riigikohtu praktikat. Konfiskeerimise instituudi rakendamisel koos rahalise karistuse kohaldamisega toimub isiku EIK mõistes karistamine kahe karistusega, aga kui see toimub ühes menetluses, siis ei ole tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega. Sellisele järeldusele on võimalik tuge leida ka Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtulahenditest.

Uuritud sai juriidilise isiku sundlõpetamise eesmärgipärasust tsiviilkohtumenetluses. Lisaks sai uuritud erinevate äriühingute sundlõpetamise kulukust lähtuvalt menetlusökoonoomia põhimõttest. Kriminaalmenetluses enam juriidilist isikut sundlõpetada ei saa, mistõttu on võimalik see ainult tsiviilkohtumenetluses. Varasemalt, kui kriminaalmenetluses oli juriidilise isiku sundlõpetamine võimalik, kasutati juriidilise isiku sundlõpetamist tagasihoidlikult. Võib järeldada, et selle kasutamine tsiviilkohtumenetluses ei tekita samuti kuigi suurt kulu. Äriühinguid lõpetatakse tsiviilkohtumenetluses ka teistel erinevatel alustel. Küll aga peab kohtunik tsiviilkohtumenetluses alustama juriidilise isiku sundlõpetamise puhul nullist asjaolude tutvumisega, mistõttu võib sundlõpetamise menetlus seetõttu pikeneda ning mõnevõrra ka suurendada kulusid.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtulahendeid, mis puudutavad *ne bis in idem* põhimõtet on tehtud mitmeid. Magistritöö autor tõi uurimuses välja kaks lahendit, kus EIK on teinud erinevad lahendid, mis puudutavad üldjoontes väga sarnaseid vaidlusi topeltkaristamise põhimõtte osas. Zolotukhini lahendis on kohus leidnud konventsiooni protokoll nr 7 artikli 4 rikkumise, kuid A ja B vs. Norra kaasuses mitte. Uuriti, kuidas kohus kahe sarnase vaidluse osas on jõudnud kahe erineva lahenduseni. Kahte analüüsitud kohtulahendit on võrreldud juriidilise isiku rahalise karistamisega kriminaalmenetluses ja tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamisega. Selle põhjal on tehtud järeldus, et kahes erinevas menetluses karistuse kohaldamisel ei ole rikutud *ne bis in idem* põhimõtet juhul, kui need menetlused on omavahel piisavalt tihedalt sisuliselt ja ajaliselt seotud.

Selle järelduseni on jõutud tulenevalt sellest, et TsÜS § 40 lg 1 p 1 kohaselt on ministri nõudel võimalik juriidiline isik sundlõpetada, kui juriidilise isiku tegevus või eesmärk on vastuolus seaduse, avaliku korra või heade kommetega. Kui juriidilise isiku tegevuse osaks on saanud kuritegude toimepanemine, tuleb seda vaadelda kui seaduse, avaliku korra ja heade kommetega vastuolus olemist. Sellest tulenevalt võib juriidilise isiku sundlõpetamist vaadelda kui kriminaalmenetluses alanud menetluse jätkumist tsiviilkohtumenetluses, kus viiakse läbi juriidilise isiku sundlõpetamise toiming.

Samuti on selgitatud kuritegeliku ühenduse koosseisu ajaloolist muutumist ja selle tagamaid, mis annab paremini mõista miks seda nii palju muudetud on. Karistusseadustiku § 255 osas ei tohiks koosseisu kogu aeg nii lihtsalt muuta nagu sai selgitatud esimeses ja teises peatükis. Muudatuste tulemusena ei säili antud koosseisude osas õigusselgus ning vastava koosseisu rakendamise ja mõistmise osas ei teki juurdumust. Samas on mõistetav, et õigus peab ajaga kaasas käima ning süüteoosseise on vaja parendada, kuid nii suures osas kui võimalik võiks tekkida teatud järjepidevus.

Juriidilise isiku sundlõpetamise peatüki juures sai põgusalt mainitud Euroopa Liidu inimkaubanduse direktiivi, mille artikli 6 kohaselt on välja toodud alternatiivsed meetmed, mida on võimalik juriidilised isikule rakendada, kui see on kooskõlas riigisisese õigusega. Artiklis 6 toodi välja avalike hüvede või abi saamise õiguse välistamine, ajutine või alaline diskvalifitseerimine äritegevusest, kohtuliku järelevalve alla seadmine, kohtulik likvideerimismenetluse läbiviimine ning ettevõtete ajutine või alaline lõpetamine, kui see on seotud kuriteo toimepanemisega.

Direktiivis sätestatud meetmeid tasuks kaaluda ka Eestis, kuna hetkel on võimalik juriidilisele isikule kriminaalmenetluses kohaldada põhikaristusena ainult rahalist karistust ning väärteomenetluse korras rahatrahvi. Trahvimäärasid ja rahalise karistuse määrasid käesoleval hetkel muudetakse, kuid tuleks kaaluda ka teisi meetmeid, mida pakub välja EL direktiiv. Pelgalt rahalise karistuse kohaldamisel võib ettevõtjatele jääda karistamatuse mulje, kus kõikide tegude tagajärjed on võimalik ettenähtava summaga ära katta.

Magistritöö sissejuhatavas osas sai püstitatud küsimus, kas juriidiline isik, olles kasvõi kuritegelik ühendus, saab vastutada mitmes erinevas menetluses ühe ja sama teo eest. Sellele küsimusele sai vastatud uurimistöo viimases peatükis, kus sai võrreldud EIK kohtupraktikat, mille põhjal sai järeldusi teha ka juriidilise isiku topeltkaristamise kohta. Juriidilist isikut on võimalik rahalise karistusega karistada ning sama teo eest hiljem tsiviilkohtumenetluses sundlõpetada, ilma rikkumata seejuures *ne bis in idem* põhimõtet.

Lisandunud teadmise koha pealt on selgemaks tehtud *ne bis in idem* põhimõtte rakendamine ja selle sisu. Erinevate kohtupraktikate pinnalt on võrreldud kõrvuti juriidilisele isikule kohaldatavaid mõjutusvahendeid nii kriminaalmenetluses kui tsiviilkohtumenetluses. Selle tulemusena on selgemaks saanud asjaolu, et võib esineda *ne bis in idem* printsipi rikkumisi, kuid teatud juhul võib siseriiklik menetlusõigus näha ette erisusi, millele toetudes on võimalik jõuda järelduseni, et konventsiooni protokolli nr 7 artikli 4 rikkumist ei toimu. Magistritöö sissejuhatavas osas püstitatud eesmärk leidis vastuse - juriidilisele isikule kriminaalmenetluses rahalise karistuse kohaldamisel ning lisaks tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamine ei riku *ne bis in idem* põhimõtet.

Summary: Compulsory dissolution of a legal person via civil procedure after criminal conviction of the legal person and its compliance with the *ne bis in idem* principle

The aim of the Master's thesis was to find out whether in certain cases where a legal person is punished in criminal proceedings by a pecuniary punishment and the legal person is later compulsorily dissolved in civil proceedings on the grounds of the same crime, is this a violation of the prohibition of double punishment principle? It is known that it is possible to apply penalties to a company in a number of different proceedings. In a case of misdemeanor it is possible via extra-judicial proceedings or the court may apply fines and supplementary punishments, and in criminal proceedings it is possible to apply a pecuniary punishment by a court as a principle punishment. Some features similar to punishment has the Institute of Confiscation as well. The property of a legal person can be confiscated as assets acquired through offence. In civil proceedings, a legal person can be compulsorily dissolved. Therefore, situations may arise where a legal person is punished in two different proceedings.

The research examined the nature of the *ne bis in idem* principle, both based on legal acts and literature and on the practice of the courts. By its very nature, the *ne bis in idem* principle is the principle of legal certainty, that is governed by the criminal law and the Constitution. A person can not be punished twice for the same act and in the same factual circumstances. The principle also applies to the initiation of a new procedure in which a person must have legal certainty that a case that has already been finally decided can not initiated against him again.

The thesis studied the concept of a criminal organization, its temporal development and changes in its composition. The characteristic traits of organised, criminal organisation and mafia have been compared. Application of a pecuniary punishment to a legal person in criminal proceedings has been examined. In misdemeanor proceedings a legal person can be fined. Extended confiscation of assets acquired through criminal offence was examined on the bases of an Estonian Supreme Court case. It was analysed whether application of confiscation simultaneously with pecuniary punishment contradicts the *ne bis in idem* principle. The analysis concluded that this is not a breach of the *ne bis in idem* principle. The same conclusion can be drawn from the case law of the European Court of Human Rights. As it is no longer possible to compulsorily dissolve a legal person in criminal proceedings it has become vital to assess whether compulsory dissolution of a legal person via civil procedure after criminal conviction of the legal person is in compliance with the *ne bis in idem* principle.

The rulings of the European Court of Human Rights concerning the *ne bis in idem* principle have been numerous. The author of the Master's thesis focused on two cases in which the

ECtHR has made two distinct solutions in cases that essentially deal with very similar disputes over the principle of double punishment principle. In the Zolotukhin judgment, the court found violation of Article 4 of Protocol No. 7, but it found no violation in A and B v. Norway case. It was scrutinised how the court has reached two different solutions in two similar disputes. The two judgments were analyzed and compared to the situation of a legal person being compulsorily dissolved via civil procedure after criminal conviction of the legal person in criminal. On the basis of the ECtHR cases, it was concluded that the compulsory dissolution in civil proceedings after a criminal conviction in criminal proceedings does not violate the *ne bis in idem* principle if the proceedings are in close connection in substance and in time.

This conclusion is based on the point that, pursuant to § 40 (1) 1) of the General Part of the Civil Code Act, a legal person can be compulsorily dissolved by a court ruling at the request of the minister responsible for the area or any other person or agency so entitled by law if the activities or objective of the legal person are contrary to law, public order or good morals. If the commission of a crime has become a part of the activities of a legal personality, it must be regarded as a legal person whose activities are contrary to law, public order or good morals. Consequently, the compulsory dissolution of a legal person may be considered as a continuation of proceedings that started as criminal proceedings but then continued as civil proceedings because there were not necessary legal instruments available to curb the dangerous character of the legal persons in criminal proceedings. According to the Estonian legislation the implementation of compulsory dissolution in civil proceedings can not be regarded as imposing penal sanctions as, compulsory dissolution is no longer available as it was criminal punishment under the previous version of the Penal Code. However, for the ECHR it is viewed as a penal sanction. From the ECtHR viewpoint, to avoid breach of *ne bis in idem* principle. It is vital to examine whether the proceedings are in close connection in substance and in time.

Thesis also examined the changes in the constituent elements of membership in criminal organization and struggled to find out why it has changed so much. As far as § 255 of the Penal Code is concerned, the constituent elements should not be so easily changed as it was explained in the first and second chapter. As a result of the changes, the legal background for these sections of the Penal Code has not been maintained, and there is no clearness in the implementation and understanding of the respective sections. However, it is understandable that the law has to go along with the time and the elements of the crime need to be amended, but as much as possible, there has to be necessary level of continuity.

European Union directive on trafficking in human beings Article 6 provides for alternative measures that can be applied to a legal person, if this is in accordance with national law. The measures provided for in the directive should be considered in Estonia, as it is currently possible to impose only a pecuniary punishment on a legal person in criminal proceedings and a fine in the form of misdemeanor proceedings. The level of fines and pecuniary punishment is currently being revised, but other measures proposed by the EU Directive should also be considered.

In the introductory part of the thesis, the question was raised as to whether a legal person, in a criminal association, can be held liable in a number of different proceedings for one and the same act. A legal entity can be punished with a pecuniary punishment and compulsorily dissolved for the same criminal act later in civil proceedings, without violating the *ne bis in idem* principle. On the basis of the ECtHR case-law it was analysed whether compulsory dissolution of a legal person via civil procedure after criminal conviction of the legal person is in compliance with the *ne bis in idem* principle. It was concluded that, a breach of *ne bis in idem* may occur in certain cases, but if the proceedings are in close connection in substance and in time there is no violation of Article 4 of Protocol No. 7 to the Convention. The objective set out in the introductory part of the thesis has found the answer – applying criminal penalty for a legal person in criminal proceedings, and later application of compulsory dissolution in civil proceedings for the same criminal act is not violating the *ne bis in idem* principle.

Kasutatud allikate loetelu

Kasutatud kirjandus

1. A. Parmas. Süüteo vahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigustus. Riigikohtu üldkogu otsus asjas 3-1-1-37-07. *Juridica* VIII/2008.
2. A. Siinmaa. Kuritegelikud ühendused: müüdid ja tegelikkus. *Juridica* VII/2015.
3. A. Soo. Kuritegeliku ühenduse mõiste *Ne bis in idem* põhimõtte RKKKo 3-1-1-57-09. *Juridica* II 2010.
4. A. Värvi. Ühinguõigus. 2008. Kättesaadav: www.digar.ee
5. E. Elkind, J. Sootak. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. *Juridica* X, 2005.
6. E. Evelin. Kuritegeliku ühenduse mõiste sisustamisega seotud probleemistik Eesti karistusõiguses. Magistritöö 2016.
7. Eelnõu 119 SE I seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c321fb1-dc00-3e2a-aef2a88bef6d0f5c/Karistusseadustik>.
8. Eelnõu 554 SE seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>.
9. Eelnõu 931 SE I seletuskiri. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3b550392-ba40-3b52-8ab3-690ad87d6b06/Karistusseadustiku%20ja%20selle%20muutmise%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus>.
10. H. J. Hirsch. Juriidiliste isikute kriminaalvastutusest. *Juridica* 1-1996.
11. Harmen van der Wilt. Corporate Criminal Responsibility for International Crimes: Exploring the Possibilities. *Chinese Journal of International Law* (2013).
12. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 7. – RT II 1996, 11, 34. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13073654>.
13. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 7 täiendatud terviktekst. – RT II 2000, 11, 57. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/78154>.
14. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2015.

15. J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku - uus õigus ja uued probleemid? *Juridica* I/2005.
16. J. Sootak. *Karistusõigus. Üldosa*. Tallinn: Juura 2010.
17. J. Sootak. Korduvkaristuse keeld karistuse kohaldamisel. *Juridica* VIII 2016.
18. K. Saare. Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Tartu 2004.
19. K. Tee. Juriidilisele isikule kohaldatavad karistused. Tartu Ülikool. Magistritöö 2016.
20. Karistusseadustiku eelnõu 119 SE I. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c321fb1-dc00-3e2a-aef288bef6d0f5c/Karistusseadustik>.
21. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu 586 SE. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/>.
22. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 469 SE. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a8261a8f-3708-45bf-bafc-2234bbb3aa2/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>.
23. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise direktiivi ülevõtmine) 308 SE. Kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab025041-a7a0-4975-9c9e-f88a33162bdf/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(kuriteovahendite%20ja%20kriminaaltulu%20arestimise%20ja%20konfiskeerimise%20direktiivi%20ülevõtmine\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab025041-a7a0-4975-9c9e-f88a33162bdf/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kuriteovahendite%20ja%20kriminaaltulu%20arestimise%20ja%20konfiskeerimise%20direktiivi%20ülevõtmine)).
24. M. Catargiu. The origins of Criminal Liability of legal persons – A Comparative Perspective. *International Journal of Juridicial Sciences*, No. 3 (2013).
25. M. Truu. Valikuliselt karistusseadustiku § 141 tõlgendamise probleemidest. *Juridica* V/2016.
26. P. Varul ja M. Varusk muudatusettepanek 554 eelnõus. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/arvamused/78433b29-8b2f-4281-a5820efb9631e2ad/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>.
27. Pikamäe. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? *Juridica* I/2010.
28. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Kättesaadav: pohiseadus.ee.
29. T. Cretin. Mis on maffia? Katse määratleda maffiat. *Juridica* 1999/7.

30. T. Olev. Juriidilise isiku kriminaalvastutus jagunemisel. Tartu Ülikool. Magistritöö 2015.
31. Tractus Terribiles. Artiklikogumik professor Jaan Sootaki 60. juubelik. Juura, Tallinn 2009.
32. U. Lõhmus. *Ne bis in idem* põhimõte Euroopa Liidu õiguses. Juridica IX/2009.
33. U. Lõhmus. *Ne bis in idem* põhimõte. Euroopa Inimõiguste Kohtu 10. veebruari 2009. a. otsus asjas Sergey Zolotukhin vs. Venemaa. Juridica III/2009.
34. W. Gropp. Konfiskeerimine: mõjutusvahend karistuseks? Juridica VIII/2008.
35. Äripäeva artikkel. 14. veebruar 2018, 16:22. Kättesaadav: https://www.aripaev.ee/uudised/2018/02/14/vahistati-kurikuulsad-arimehed-hirv-jagammer?utm_source=facebook&utm_medium=wallpost.

Kasutatud õigusaktid

36. DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA.
37. Karistusseadustik. – RT I 2002, 86, 504.
38. Karistusseadustik. – RT I, 07.07.2017, 5.
39. Karistusseadustik. – RT I, 30.12.2017, 29.
40. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 05.12.2017, 8.
41. Mittetulundusühingute seadus. RT I, 09.05.2017, 21.
42. Nõukogu raamotsus 2003/568/JSK. 22. juuli 2003, korruptsioonivastase võitluse kohta erasektoris.
43. Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
44. Rahapesu ning kriminaaltulu avastamise, arestimise ja konfiskeerimise konventsioon. – RT II 2000, 7, 41.
45. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon (Palermo kokkulepe). – RT II 2003, 1, 1.
46. Sihtasutuste seadus. RT I, 09.05.2017, 34.
47. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 12.03.2015, 106.
48. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 20.04.2017, 21.
49. Äriseadustik. – RT I, 17.11.2017, 22.
50. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni välislepingu konventsioon. – RT II 2003, 1, 1.

Kasutatud kohtulahendid

51. EIKo 10.02.2009, Sergey Zolotukhin vs. Russia. No. 14939/03. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
52. EIKo 29.05.2001, Franz Fischer vs. Austria. No. 37950/97. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
53. EIKo A and B vs. Norra. 15. nov. 2016. 24130/11; 29758/11. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
54. EIKo Gradinger vs. Austria. No. 15963/90. 23.10.1995. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
55. EIKo Johannesson vs. Island. No. 22007/11. 18/08/2017. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
56. EIKo Oliveira vs. Šveits. No. 25711/94. 30/07/1998. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
57. EIKo Vito Roberto Palazzolo vs. Italy. No. 32328/09. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
58. EIKo M. vs. Italy No. 12386/86. Terviktekst kättesaadav hudoc.echr.coe.int.
59. HrjMK 1-16-6717.
60. RKKKo 3-1-2-5-04.
61. RKKKK 3-1-2-1-17.
62. RKKK 3-1-1-09-05.
63. RKKK 3-1-1-09-08.
64. RKKK 3-1-1-127-13.
65. RKKK 3-1-1-133-13.
66. RKKK 3-1-1-137-04.
67. RKKK 3-1-1-15-14.
68. RKKK 3-1-1-57-08.
69. RKKK 3-1-1-57-09.
70. RKKK 3-1-1-62-14.
71. RKKK 3-1-1-7-04.
72. RKKK 3-1-1-82-04.
73. RKKKm 3-1-1-1-06.
74. RKKKo 3-1-1-10-14.
75. RKKKo 3-1-1-19-00.
76. RKKKo 3-1-1-20-12.

77. RKKKo 3-1-1-21-06.
78. RKÜK 3-4-1-10-04.
79. RKKKo 3-1-1-94-14.
80. RKKKo 3-1-1-82-15.
81. RKKK 3-1-1-131-12.
82. RKKKm 2-17-10423.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Sirgo Saar**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Juriidilise isiku kuriteo eest süüdi mõistmise järel tsiviilkohtumenetluses sundlõpetamise vastavus *ne bis in idem* printsiibile

mille juhendaja on prof. **Jaan Ginter**,

1.1. reprodutseerimise, säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.04.2018